

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін
ДЕПАРТАМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КОМУНІКАЦІЙ З
ГРОМАДСЬКІСТЮ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ
Кафедра публічного управління та адміністрування

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Колективна монографія

За наук. редакцією *Т. Шаравари*

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 316.42:32](02)

П 50

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавської державної аграрної академії
(протокол № 2 від 23 лютого 2021 р.).*

Рецензенти:

Ф. Семенченко, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри філософії, політології та українознавства Херсонського національного технічного університету;

Г. Куц, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

О. Кондратенко, доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

П50 Політичні трансформації сучасного суспільства:
колективна монографія / за наук. редакцією Т. Шаравари.
Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 216 с.

У колективній монографії висвітлено актуальні проблеми, суспільно-політичні зрушення на глобальному та локальному рівнях, проаналізовано соціально-економічні, культурні, освітні трансформаційні процеси й модернізацію політичної системи.

Для науковців, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, докторантів, здобувачів вищої освіти ступенів вищої освіти бакалавр, магістр.

УДК 316.42:32](02)

ISBN 978-617-520-073-5

© Колектив авторів, 2021

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

Передмова	6
Вступне слово ректора Полтавської державної аграрної академії, професора <i>Аранчій Валентини Іванівни</i>	7

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ: ДИНАМІКА ЗМІН

1.1. Уроки державного будівництва від провідника ОУН (б) Степана Бандери для сучасного етапу державотворення України (<i>Ворона П.</i>)	9
1.2. Зарубіжний досвід електронних петицій для взаємодії між органами публічної влади та суспільства (<i>Каденко Д.</i>)	14
1.3. Довіра до влади як критерій кризи політичних інститутів у сучасній Україні (<i>Кочубей Л.</i>)	20
1.4. Трансформація політичної системи в умовах становлення правової держави в Україні (<i>Медвідь Ф., Твердохліб А., Урбанський М.</i>)	26
1.5. Місцеві вибори 2020 року на Полтавщині: регіональний аспект (<i>Соловей С., Ворона П.</i>)	34
1.6. Еволюція політики уряду Російської Імперії щодо трудових мігрантів епохи аграрних реформ (друга половина ХІХ – початку ХХ ст.) (<i>Якименко М., Помаз Ю.</i>)	39

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. Підходи до аналітики політичних ідеологій в політологічній освіті (<i>Дмитрашко С.</i>)	45
2.2. Дотримання норм мовного законодавства в освітньому процесі сучасного закладу вищої освіти (<i>Жалій Р.</i>)	53
2.3. Уповноважений із захисту державної мови в Україні: характеристика правового інституту (особливості вивчення теми в умовах сучасного закладу вищої освіти) (<i>Жалій Т.</i>)	59

2.4. Вплив освіти на політичну соціалізацію особистості (<i>Льченко А., Гергель А.</i>).....	63
2.5. Формування системи підтримки розвитку малого молодіжного підприємництва (<i>Капліна А.</i>)	70
2.6. Блогосфера як потужний інструмент сучасної політичної діяльності (<i>Наумкіна С., Дяченко О.</i>).....	76
2.7. Політико-управлінські підходи до підготовки сучасних фахівців у системі вищої освіти (<i>Некряч А., Лопушинський І.</i>)	84
2.8. Теоретико-методологічні аспекти розвитку політичної освіти в Україні (<i>Подлесна Г.</i>).....	94
2.9. Проблема вирішення протиріччя «влада – знання» в процесі формування громадянського суспільства в Україні (<i>Шейко С.</i>).....	101

РОЗДІЛ 3. ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Людина маси: теоретичний концепт у контексті українських правових реалій (<i>Гладкий С.</i>)	108
3.2. Націоналістичні парадигми зображення села Яреськи у фільмі О. Довженка «Земля» (<i>Дзюба Н., Матвієнко Л.</i>).....	116
3.3. Особливості політичної культури України та Російської Федерації: порівняльний аналіз (<i>Льченко А.</i>)	120
3.4. Фейкова комунікація як конфліктологічний чинник в політичній системі (<i>Лікарчук Н., Лікарчук Д.</i>)	125
3.5. Причини гендерної асиметрії в політиці через призму суспільних поглядів (<i>Макарець С.</i>).....	132
3.6. Політична корупція: суть, зміст, механізми протидії (<i>Приходько С., Бублик Д.</i>).....	139
3.7. Сучасна молодіжна політика ордену езуїтів: геополітичні, ціннісні та культурно-освітні виміри (<i>Шаравара Р., Басенко Р.</i>).....	145

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

4.1. Суспільні аспекти інформаційної економіки (<i>Кононенко Ж., Миколенко І.</i>)	155
---	-----

- 4.2. Тенденції місцевих виборів в умовах розвитку інформаційних технологій (Кончаковський Є., Сидоренко Ф.) 161
- 4.3. Соціально-політичні засади публічного управління загальною середньою освітою (Шеломовська О., Крюковська О., Гончар Р.) 170

РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

- 5.1. Міжнародна інтеграція у світовій політиці через призму інтеграційних теорій (Бабіна В., Миргородська О.) 178
- 5.2. Етнонаціональні та політичні передумови виникнення сепаратизму в Каталонії (Кончаковський Є., Пикало О.) 184

РОЗДІЛ 6. ГЕОПОЛІТИЧНИЙ І БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

- 6.1. Спільність викликів і загроз сучасному світовому демократичному та ліберального порядку і європейській інтеграції України (Барановський Ф.) 192
- 6.2. Статус і роль координаційного органу при главі держави у питаннях боротьби з тероризмом (Бобрицький Л.) 198
- 6.3. Взаємини Україна – НАТО: наукові дискурси питання в шкільних підручниках історії України (Бороденко О., Сухостат В., Удовиченко К.) 201
- 6.4. Понятійне поле дослідження системи територіальної оборони (Мочков О.) 208

Інформація про авторів 212

ПЕРЕДМОВА

10 лютого 2021 р. з нагоди 100-річчя Полтавської державної аграрної академії відбулася II Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні трансформації сучасного суспільства». Співorganizатори наукового заходу – кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавської державної аграрної академії, Департамент інформаційної діяльності та комунікації з громадськістю Полтавської облдержадміністрації, кафедра публічного управління та адміністрування Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, .

Учасники конференції – доктори політичних та історичних наук, кандидати політичних, історичних, економічних, філософських та педагогічних наук, аспіранти з 12 закладів вищої освіти: Полтавської державної аграрної академії, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного університету культури і мистецтв, Міжрегіональної академії управління персоналом, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна», Полтавського університету економіки і торгівлі, Херсонського національного технічного університету, Дніпровського державного технічного університету, Одеського національного політехнічного університету, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

З вітальними словами до учасників наукового заходу звернулися ректор Полтавської державної аграрної академії Аранчій В. І., проректор з науково-педагогічної роботи і перспективного розвитку Полтавської державної аграрної академії Шаравара Т. О., декан факультету обліку та фінансів Дорогань-Писаренко Л. О. та завідувач кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Сизоненко Н. М.

Відеоконференція стала справжньою науковою платформою для обговорення актуальних політичних проблем в умовах інституціональних змін. Логічним підсумком завершення конференції є колективна монографія, яка нині презентується.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні організатори та учасники II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні трансформації сучасного суспільства», співавтори колективної монографії!

Дуже приємно, що на запрошення взяти участь у II Всеукраїнському науково-практичному заході відгукнулися знані в Україні та поза її межами дослідники, викладачі, студенти закладів вищої освіти, аспіранти, державні службовці, практики з Полтави, Києва, Херсона, Одеси, Ніжина, Дніпра.

Якість фахової підготовки здобувачів вищої освіти значною мірою залежить від науково-педагогічних працівників, які у своїй роботі мають використовувати сучасні фахові публікації та методичні розробки, результати наукової діяльності вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Проведення конференції є одним з найкращих способів обміну результатами наукової роботи. Цим і зумовлене ініціювання викладачами кафедри гуманітарних і соціальних

дисциплін факультету обліку та фінансів Полтавської державної аграрної академії спільно з викладачами Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України та представниками Департаменту інформаційної діяльності та комунікації з громадськістю Полтавської облдержадміністрації наукового заходу «Політичні трансформації сучасного суспільства», результати якого знайшли відображення в однойменній колективній монографії.

Розвиток глобальної політичної системи має низку наслідків у різних сферах суспільної діяльності, оскільки усі складові взаємопов'язані та взаємообумовлені. Об'єктивним наслідком глобалізації є посилення зв'язків між окремими елементами світ-системи, що робить надзвичайно актуальним вивчення основних тенденції розвитку явищ та процесів в окремих сферах.

У цьому науковому виданні висвітлено актуальні тенденції суспільно-політичних зрушень на глобальному та локальному рівнях; соціально-економічні, культурні, освітні трансформаційні процеси; питання модернізації політичної системи та політичних інститутів, національної безпеки України в умовах євроінтеграції. Безперечно, ці та інші питання, порушені авторами наукових публікацій, є актуальними та значущими для підготовки освічених спеціалістів у галузі політології.

Щиро зичу колективу авторів монографії міцного здоров'я, добра і достатку. Нехай Ваші наукові успіхи окрилюють, надихають на нові творчі звершення, стимулюють молоде покоління дослідників до наукового пошуку.

Ректор Полтавської
державної аграрної
академії, професор

Валентина Іванівна Аранчій

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ: ДИНАМІКА ЗМІН

1.1. УРОКИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ВІД ПРОВІДНИКА ОУН (б) СТЕПАНА БАНДЕРИ ДЛЯ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Перший урок – «Свободу не спинити!». Нація не спроможна побудувати державу якщо нею не керують ідеали свободи та справедливості. І якщо вона ставить за пріоритет добробуту над ідеалами свободи, то вона не має майбутнього. «Коли поміж хлібом і свободою народ обирає хліб, він зрештою втрачає все, в тому числі й хліб. Якщо народ обирає свободу – він матиме хліб, вирощений ним самим і ніким не відібраний» зазначає він у праці «Значення широких мас та їх охоплення» (1946) [9]. В основі ідеї державотворення кожної з держав має бути прагнення нації до власної держави, до свободи у ній для кожного.

Другий урок – ніхто крім нас самих не спроможний побудувати власну державу, а спиратися на зовнішню допомогу є дуже великою помилкою бо вона може обернутись для нас черговою економічною та політичною залежністю. У свій час відомий дипломат і політик Г. Удовенко перефразував вислів У. Черчилля: «Немає вічних друзів, немає вічних ворогів, вічними бувають лише національні інтереси України» [13]. Тому його слова є актуальними і нині, коли на Сході України іде боротьба українського народу за збереження і державності і територіальної цілісності України. «Ні на що не здадуться навіть найкращі нагоди й готовість допомогти, якщо сама нація не виборює й не кує своєї долі власною боротьбою» у праці «Третя світова війна і визвольна боротьба» (1950) [1].

Третій повчальний урок – це необхідність державницької ідеології у справі відродження України, яка має

трансформуватись у всіх інструментах впливу через всі можливі засоби (ЗМІ, кіно, книговидавництво, телебачення, Інтернет, освіта, культура, медицина тощо). Досить показовим нині є Указ Президента щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) [11]. Відповідно до Указу та згідно рішення РНБО України заборонено користування радіочастотним ресурсом України та припинено надання послуг з ретрансляції/розповсюдження телепрограм/надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування, які вели проросійську політику та пропагування «Руського міра». Це рішення також перегукується з думкою провідника ОУН, що в «кожному ідеологічному чи політичному русі найважливішу роль відіграють два основні його складники: ідея і людина. Провідні ідеї і світоглядні засади в ідеологічному русі та керівні програмові постанови в політичному – творять «душу», істоту, внутрішній зміст руху. Люди, які визнають, поширюють і здійснюють ідеї та програму і з тією метою беруть активну участь в русі, – творять його живий, діючий організм» (із праці «Ідея і людина в ідеологічному русі» (1954) [3]. У цих словах підтвердження виняткової ролі світоглядних державницьких ідей які мають постійно транслюватись у суспільство через всі доступні ЗМІ, а не лише першочергова інформація в новинах про якісь лиха в країні, негаразди та злочинність, постійно нав'язуючи суспільству песимістично упадницький настрій і безперспективність державного становлення.

Ще один, четвертий урок у своїх виступах Степан Бандера мов дає нам з огляду на сьогоднішнє що до бажання у справі державного будівництва опиратись на Захід чи Схід, на США чи Європу тощо. «Коли якась група своє існування і свою роботу на українському відтинку спирає в засаді на засоби і на підтримку чужосторонніх чинників, то тим самим вона і її робота стають експозитурою тих чинників в українському житті. Це діється закономірно, без уваги на те, чи це признається, чи приховується й заперечується. Бо ціла робота, її зміст, її напрямок, мусить бути такий, якого собі бажають та на який погоджуються дотичні «спонсори»» (з праці «Проти фальшування визвольних позицій» (1954)) [2]. Тому він переконує нас, що «всі течії і групи, які в основу визвольних змагань кладуть орієнтацію на вирішну допомогу західних держав, і до їхньої

політики хотіли б достосовувати українську політику – йдуть безвиглядними манівцями» (з праці «За правильне розуміння визвольного-революційного процесу» (1955)) [8]. Отже, у справі державного будівництва варто опиратися винятково на власні сили, на свої ресурси та інтелект, а державницька ідеологія має зцементовувати цю тяжку роботу. Окрім цього С. Бандера акцентує увагу й на християнських цінностях у справі побудови Української держави – «віра найбільше скріплює сили душі. Через правдиву й глибоку віру в Бога, Спасителя, кожна людина й цілий народ мають змогу безупинно черпати з вічно живого джерела стільки сили, скільки їхня душа спроможна сприйняти» (з праці «З невичерпного джерела» (1957)) [10]. Над могилою Євгена Коновальця він проговорив такі слова: «Розділені кордоном смерті, але з'єднані зв'язком віри, ідеї і любови – живі та померлі можуть собі взаємно помагати перед Богом і через Бога» (з промови над могилою Євгена Коновальця (1958)) [9]. Тут варто акцентувати на розумінні ним важливості існування єдиної церкви в Україні, як опори державності з цього випливає і п'ятий урок.

П'ятим надважливим уроком, що маємо винести з діяльності С. Бандери, є його акцент на єдності та соборності, що сьогодні теж має особливу актуальність для державотворення України. Більшість політиків за 30 років новітньої державності країни намагались розділити Україну за мовними, релігійними, етнічними та іншими ознаками. Цей поділ вони використовували, як свої електоральні бази, сіючи між українцями ворожнечу. «В нас тепер є один основний принцип, одна головна мета – Суверенна Соборна Українська Держава. До неї йдемо неухильно. А шлях наш – це шлях революційної визвольної боротьби. Він у нас єдиний тому, що він єдино певний, і єдино можливий» (з праці «Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс» (1950)) [4].

Шостий урок – без української державності нація не спроможна себе реалізувати серед інших народів і створити належні умови для її існування. «Без власної держави, без визволення, отже і без визвольної боротьби, Україна не може мати ані свободи, ані добробуту, ані якої-небудь тіні демократії» [7].

Сьомий російський урок для України ми спостерігаємо нині. Адже провідник ОУН ще 70 років тому заявляв: «Якщо завтра на зміну большевизмові прийде інша форма російського

імперіялізму, то він так само насамперед звернеться всіма своїми силами проти самостійності України, на її поневолення. Російський народ, як і досі, буде нести той імперіялізм, робитиме все, щоб тримати Україну в поневоленні» [5].

Восьмий урок для українського державотворення – використання ідеології націоналізму у справі побудови Української держави. На важливості цього питання ще наголошували М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Липа, В. Липинський та інші. «Чистий, незаплямлений крутійствами й компромісами зі злом український націоналізм вийде переможцем з важкого, але величного змагання проти сатанічної большевицької Москви. Він переможе, бо в ньому велика Правда української нації, згідно з Божими законами, життя народів і людей у свободі й справедливості» (з праці «До питання основних кадрів національно-визвольної революції» (1953) [6].

Для будівництва української держави потрібно високо фахові, моральні і національно свідомі кадри, що готові своє життя присвятити цій справі. «Творення, формування кадрів для визвольної боротьби – це і є найсуттєвіше, головне завдання цілого революційного процесу».

Урок дев'ятий – тільки національні кадри, справжні державники готові посвятити своє життя відбудові незалежної України. На такій позиції наголошував і В. Липинський. Сьогодні особливо актуальною є його концепція еліти, яку нині застосовують для аналізу феномену української національної еліти суспільства, що перебуває в стані трансформації.

І, символічно вважаємо, що десятим уроком з державницького здобутку Степана Бандери для нас є залучення до справи державотворення якомога ширших народних мас, у т. ч. через пряму і представницьку демократію, як в громадах так і у вищих ешелонах української влади. «Основна частина боротьби революційної організації з ворогом – це і є боротьба за душу людини, за ідейний вплив на цілий нарід, за поширення ідеї й концепції визвольної революції серед найширших мас народу, захоплення їх цією ідеєю і через це приєднання їх на бік визвольної боротьби» [4].

Погоджуємо з діячем УОН, що «завершенням національно-визвольної революції має бути відбудова і закріплення

Самостійної Соборної Української держави. Передумовою для відновлення самостійного державного життя є знищення на Українських Землях советської влади, її органів і силових інструментів, знищення комуністичної партії і системи, усунення з України всіх сил, які захищають російський імперіалізм і протиставляться самостійницьким змаганням» [4].

Сьогодні постать Бандери, як прапор національно-визвольної боротьби повертається у свідомість українців. Він повертається як символ забутого і оббреханого комуністичною пропагандистською машиною українського визвольного руху [12]. А червоно-чорний прапор боротьби ОУН є на Східному фронті символом протистояння «гібридній війні», розв'язаній РФ, символом боротьби за Україну. Нам необхідно пам'ятати уроки його визвольних змагань для побудови Української держави, якої прагнули цілі покоління українців сотні років. Україна понад усе!

Джерела та література

1. Бандера, С. Висновки з новітніх подій і процесів для української визвольної боротьби. *Визвольний шлях*. 1957. Кн. 6. С. 603-618.
2. Бандера, С. До засад нашої визвольної політики. *Визвольний шлях*. 1977. Кн. 7/8. С. 771-779.
3. Бандера, С. Из його писань і промов. *Визвольний шлях*. 1964.
4. Бандера, С. Перспективи української революції. Мюнхен; Торонто: Вид-во Орг. укр. націоналістів, 1978. 640 с.
5. Бандера, С. Протибольшевицька революція – єдиний шлях до визволення. *Визвольний шлях*. 1959. Кн. 1. С. 1210-1218.
6. Бандера, С. Розвиток і чинники революційного процесу. *Визвольний шлях*. 1969. Кн. 6. С. 643-663.
7. Бандера, С. Розвиток революційного процесу. *Визвольний шлях*. 1960. Кн. 10. С. 1101-1112.
8. Бандера, С. Український національно-визвольний рух живе : Інтерв'ю 1959 року для радіостанції В. Шарвана в Боффало. *Визвольний шлях*. 1999.
9. Бандера, С. Уривки з його писань і промов. *Визвольний шлях*. 1969. Кн. 10. С. 1141-1179. Из змісту: Слово С. Бандери перед судом. С. 1141-1142.
10. Бандера, С. Честь нації, історична і політична кінечність наказували так поступати. *Визвольний шлях*. 1988. Кн. 6. С. 657-662.
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Указ

Президента України від 2 лютого 2021 року № 43\2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441> (дата звернення: 15.01.2021).

12. Степан Бандера: 1009-1959-2009. Збірник статей. Упорядники Богдан Гордасевич, Микола Посівнич. Львів: «Тріада плюс. 2010. 220 с.

13. Удовенко Г. Немає вічних друзів, немає вічних ворогів, вічними бувають лише національні інтереси України. Київський національний університет культури в мистецтв. 01. 11. 2011. URL: <http://knukim.edu.ua/nemaye-vichnih-druziv-nemaye-vichnih-vorogiv-vichnimi-buvayut-lishe-natsionalni-interesi-ukrayini-gennadiy-udovenko> (дата звернення: 15.01.2021).

14. Черченко Ю.А. Львівський процес ОУН 1936. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.

1.2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ ДЛЯ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА

У символічно демократичному світі основна взаємодія між громадянином і владою здійснюється в обмеженому та офіційно врегульованому просторі виборчої кабінки, де перші користуються своєю владою протягом кількох секунд. Проте відразу після цього влада, легітимізована виборами, починає діяти через посередників і залишає громадян тільки спостерігачами. Громадяни, що відокремлюються від процесу вироблення політики і лише зрідка голосують за лідерів, мають такий слабкий зв'язок з демократією, що сам політичний процес стає здебільшого адміністративно-управлінським.

На початку ХХІ ст. склалися сприятливі умови для синергетичного поєднання цифрового та демократичного сценаріїв суспільного розвитку. Демократія до цього періоду була продуктом свого часу, коли ефективне представництво було обмежене відокремленістю у часі та просторі. У наш час ці бар'єри долаються завдяки комунікаційним технологіям, які є асинхронними та глобальними, тому демократія може розвиватися лише за умови, якщо демократичні інституції стануть більш сприйнятливими, доступними, підзвітними та

укоріненими в інформаційному просторі. Йдеться про е-демократію не як про інформатизацію адміністративних процедур, а як про силу, здатну оживити та оновити демократичний політичний процес, як про єдиний спосіб створення простору довіри та політичної взаємодії.

У більшості західних країн петиції або звернення громадян до органів влади це форма участі громадян в управлінні країною, вплив окремих осіб або групи осіб на процес прийняття державних рішень. Інструменти електронної демократії дозволяють удосконалити форми традиційної демократії та підтримувати систематичний діалог між державною владою та громадянським суспільством. Звичайне звернення громадян, за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, дозволяє суттєво підвищити ефективність взаємодії громадянського суспільства з органами державної влади. Питання електронних петицій в ЄС регулюється відповідним міжнародним законодавством, зокрема Рекомендаціями Комітету Міністрів РЄ від 18 лютого 2009 р. [6]. Відповідно до правового акту, електронна петиція це індивідуальне або колективне звернення громадян, що подається в органи державної влади в електронній формі. Також, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи визначають основними функціями петицій: залучення громадян до процесу прийняття державних рішень, встановлення комунікації між владою та суспільством, здійснення контролю держави з боку громадянського суспільства. На сьогодні, використання електронних петицій широко поширене у всьому світі, зокрема в США, Великобританії, Австралії, Німеччині, Австрії, Нідерландах, Франції, Іспанії, Норвегії, Швеції, Естонії, Угорщині та Україні.

Електронні петиції – приклад, як один з інструментів електронної демократії може зовсім по-різному працювати в різних країнах. Це сигнал від влади громадянам, що вона готова слухати ідеї суспільства і підтримувати найпопулярніші й найжиттєздатніші і пропозиції людей. Першопрохідцем нового інструменту електронної демократії став парламент Шотландії, за допомогою якого ще у 1999 році стартував проект E-Petitioner, де вперше за допомогою Інтернету можна було відправити свою пропозицію на розгляд депутатам. Ідея першої петиції належить Всесвітньому фонду дикої природи (WTF),

який запропонував створити національний парк в прибережній території. Цікавим є досвід Франції: петицію-скаргу має право подати будь-яка людина, а право на звернення з пропозиціями до органів влади мають виключно громадяни.

У Німеччині право на петицію мають не тільки громадяни, а й іноземці та юридичні особи. Петиції направляються в органи державної влади, які зобов'язані таке звернення прийняти, зареєструвати, розглянути і повідомити про рішення заявника. Якщо звернення або скарга приходять не в той орган, в компетенції якого перебуває розв'язання даної проблеми, воно перенаправляється в орган державної влади, який може вирішити дане питання, про що повідомляється заявникові. Функцією петиції є максимальне сприяння участі громадян або їх об'єднань у процесі прийняття державних рішень, налагодження комунікації між владою та суспільством, узгодження інтересів зацікавлених сторін, контроль за державою з боку громадян.

В Австрії існують різні типи петицій, а саме: парламентські, які направляються в комітети; президентські, які перенаправляються до відповідного органу для розгляду; також скарги можуть бути відправлені на омбудсмена, який в свою чергу інформує парламент про проблеми, і акцентує увагу на доцільності прийняття тих чи інших законодавчих актів.

У США електронні петиції «We the people» знаходяться на сайті Білого дому. Відповідно пропозиції громадян направляються прямо до адміністрації президента. Створити електронну петицію може будь-який американець, який досяг 13-річного віку. Особливістю є те, що кожна нова пропозиція повинна набрати 150 підписів, перш ніж стати петицією і з'явитися в каталозі сайту. У кожній петиції є всього 30 днів, щоб зібрати як мінімум 25 тис. підписів. Тільки після цього пропозицію отримує адміністрація президента.

Німецька система ePetitionen багато в чому схожа на британську. Для розгляду пропозиції Бундестагом необхідно, щоб петиція набрала мінімум 50 тисяч підписів. Аналогічно німецькому система збору електронних підписів працює у Фінляндії. Сервіс «збору ідей» розмістили на сайті фінського Міністерства державної служби. Особливістю є можливість авторизуватися на сайті через Facebook; петиція, яка набрала

50 тис. підписів, автоматично стає законопроектом, парламент зобов'язаний такі петиції розглядати в пріоритетному порядку, а також те, що голосувати можна не тільки за, але і проти ідеї [4].

Законодавча історія електронних петицій в Україні розпочалася у липні 2014 року, коли у Верховній Раді було зареєстровано законопроект «Про право громадян ініціювати розгляд нормативних документів органами влади та місцевого самоврядування», в якому визначалися сутність електронної петиції, механізм її створення та реалізації. У березні 2015 року до Верховної Ради Президентом було подано ще один законопроект, в якому було запропоновано внести зміни до ЗУ «Про звернення громадян» таким чином, щоб у громадян з'явилася можливість направлення електронних петицій. 2 липня 2015 року Верховна Рада прийняла зміни до ст. 5 Закону України «Про звернення громадян», у якій встановлено, що особливою формою колективного звернення громадян до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів та органів місцевого самоврядування є електронна петиція, та доповнила II Розділ Закону ст. 23-1, де регламентовано порядок подання та розгляду електронних петицій [5]. Згідно зі статтею 23-1 ЗУ від 2 жовтня 1996 р. «Про звернення громадян» (зі змінами) громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, КМУ, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вони адресовані, або веб-сайт ГО, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції.

В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті відповідного органу або ГО, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію.

Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, КМУ, розглядається у порядку, встановленому цією статтею, за умови збору на її підтримку не менш як 25 тис. підписів громадян протягом не більше 3 місяців з дня оприлюднення петиції. Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк

набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, КМУ, відповідного органу місцевого самоврядування не пізніше як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на підтримку петиції, а у разі отримання електронної петиції від громадського об'єднання не пізніше як через два робочі дні після отримання такої петиції. Розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше десяти робочих днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду. Якщо електронна петиція містить клопотання про її розгляд на парламентських слуханнях або громадських слуханнях відповідної територіальної громади, автор (ініціатор) петиції має право представити електронну петицію на таких слуханнях. У такому разі термін розгляду електронної петиції продовжується на строк, необхідний для проведення відповідних слухань. У разі визнання за доцільне викладені в електронній петиції пропозиції можуть реалізовуватися органом, якому вона адресована, шляхом прийняття з питань, віднесених до його компетенції, відповідного рішення. Президентом України, КМУ, народними депутатами України за результатами розгляду електронної петиції можуть розроблятися та вноситися в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на вирішення порушених у петиції питань.

В українських реаліях в умовах боротьби за владу е-петиції можуть стати інструментом тиску на владу не лише з боку громадськості, а й з боку політичних опонентів, здатних забезпечити необхідну кількість підписів. Е-петиції не повинні перетворитись на деструктивну політичну технологію.

Електронні петиції існують у багатьох країнах світу. Більш як 70 держав застосовують цей інструмент взаємодії громадян та влади. Основна ціль такого документу – звернути увагу суспільства або влади на реальну проблему у будь-якій сфері політики, економіки, громадського життя тощо. Ефективність е-петицій залежить від двох факторів: користування громадянами та реагування з боку влади. Люди повинні прагнути брати участь у процесі прийняття рішень задля досягнення змін у громаді. Часто ініціатива відходить від

громадян у тому випадку, коли вони відчувають, що наслідки ухвалених владою рішень безпосередньо впливатимуть на їх життя. Громадяни повинні бути обізнаними зі своїми правами та обов'язками щодо співпраці з владою та впливу на процес прийняття рішень. Представники місцевих органів влади повинні навчитися спілкуватися з громадянами, бути неупередженими та ставитись із розумінням до їхніх потреб. Кожна із зацікавлених сторін має досягти успіху [1].

Ефективність е-демократії залежить не насамперед від технологічного чи інфраструктурного чинників. Головною умовою результативності є участь громадян, їх бажання взяти участь в управлінні, для вирішення місцевих, регіональних та загальнонаціональних проблем. З боку влади такою умовою виступає готовність влади до відкритості й модернізації системи управління. Як наслідок, з обох боків підвищується відповідальність за прийняті рішення. Одне із основних питань, яке постає у процесі реалізації концепції електронної демократії в Україні, полягає у тому, чи готові громадяни до цих можливостей та нового, значно вищого рівня відповідальності у взаємодії з владою? Це питання торкається готовності брати на себе відповідальність, виступати актором у політичній комунікації, враховуючи рівень політичної активності, освіченості, політичної культури, «зрілості» громадян та громадянського суспільства.

Громадянське суспільство у постійному пошуку кращих форм політичної комунікації із владою. Розвиток глобальної мережі інтернет дає сьогодні надзвичайно широкі можливості для обговорення як між громадянами, так і між громадянами та владою існуючих і передбачуваних проблем незалежно від їх масштабу. Це сприяє виробленню більш зважених рішень.

Джерела та література

1. Ворона П. В. Експлікація місцевого самоврядування в програмах політичних партій України: автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.04 «Місьцеве самоврядування». Х., 2007. 18 с.

2. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України № 577-VIII від 2 липня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 35. С. 341.

3. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 2 жовтня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. С. 256.

4. Электронная петиция: как идея может стать законом. URL: <http://e-gov.by/themes/best-practices/elektronnaya-peticia> (дата звернення: 15.01.2021).

5. Електронні петиції до місцевої влади: що це? URL: <https://a5kilia.com.ua/wp-content/uploads/2017/04/50-07-dekabrya-2017.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).

6. Recommendation CM/Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy): Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies [URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/6647-0-ID8289-Recommendation%20on%20electronic%20democracy.pdf. (дата звернення: 15.01.2021).

1.3. ДОВІРА ДО ВЛАДИ ЯК КРИТЕРІЙ КРИЗИ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Згідно з дослідженням асоціації Gallup українці мають найнижчий рівень довіри до уряду у світі – лише дев'ять відсотків жителів країни довіряють владі. Це набагато нижче середнього рівня довіри до уряду в пострадянських країнах, де він складає 48 відсотків, а також у середнього показника в світі (56 відсотка) у 2018 році [1]. Громадяни очікують від влади лише негативу, внаслідок чого виникає «історична пастка» [2], коли рівень недовіри блокує будь-які зміни, а відсутність змін поглиблює недовіру.

У основі кризи довіри лежить успадкована від радянських часів звичка чиновників не говорити правду, не нести відповідальність за свої слова та обіцянки і вважати основним рушієм життя гроші та владу [3].

У монографії Т. Пояркової [4, с.124] питання кризи розглядається в рамках запропонованої автором версії «кризового синдрому модернізації» як тривалий патологічний процес набуття політичною системою дисфункціональності, що не долається засобами модернізації. Автор акцентує увагу на природі політичної кризи з періодами латентності та загострення, коли перед

системою постає вибір можливого сценарію (деградації, руйнації або зависання), що визначить не лише майбутнє політичної системи, а й саму якість кризових проявів.

Одним з перших ударів по довірі громадян був нанесений лібералізацією цін на початку 90-х, коли купівельна спроможність їх заощаджень знизилася в тисячі разів [5, с.75]. Наступним етапом кризи довіри стала приватизація державного майна, коли 50 млн громадян України були ошукані різними спекулятивними операціями з боку держави, підприємств та інвестиційних компаній. Після запровадження національної валюти Нацбанк України почав спекулювати на валютному курсі. Спекуляції на ринку житла, сумнівні фінансові операції стали системою на рівні національної економіки [6, с.76].

Молода держава все більше переймалася обслуговуванням влади і заможних громадян. Відсутність реальних політичних і економічних реформ не дозволяла суспільству відчувати довіру до влади [7, с.92].

Науковці виявили низку негативних тенденцій, які посилювали кризу в державі [8]:

- адміністративний тиск держави. Існуюча податкова система змушувала бізнес порушувати законодавство, влада робила все, аби уможливити лише пов'язаний з нею бізнес і на цьому ґрунті зростала корупція;

- зростання масштабів бідності і соціальної нерівності. Загострення ситуації одним з найвищих в світі показників економічної нерівності в Україні. Доходи незаможної та багатой частин населення країни, відрізняється в 40 разів, що збільшує недовіру до держави, яка слугує корисливим «корпоративним» інтересам заможної меншості;

- тиск на суди. Перетворення судової системи на одну із найбільш корумпованих;

- порушення свободи слова, контроль ЗМІ, обмеження доступу до інформації.

- падіння ВВП стало найбільшим в Європі [9].

Саме втрата довіри до держави і її політичної еліти стала ключовою причиною Помаранчевої революції та революції Гідності.

На початку президентства Петра Порошенка з'явилися ознаки того, що глава держави почав відновлювати довіру громадян. Тоді 24 % мешканців були впевнені в уряді і 48 %

схвалювали роботу президента. Однак поступово рівень довіри падав, оскільки українці побачили, що уряд не в змозі виконати вимоги протестувальників часів Революції гідності. Від політики реформ він перейшов до режиму самозбереження. З 2015 року рівень довіри українців до влади не перевищував 14 % [10].

Зрив програмових завдань призвів до посилення негативних трендів в економіці. Якщо в 2014-му році ВВП України скоротився на 7 %, то в 2015-му спад поглибився ще на 10% і лише в останні роки почав мінімально рости (2016 – 2,4 %, 2017 – 2,5 %) [11]. Окрім того спостерігається падіння рівня інвестицій, галопуюча інфляція, стратегія зовнішнього утримання, девальвація гривні та стрімке зростання тарифів ЖКХ, надмірне та непрозоре втручання НБУ у функціонування банківської системи [12].

Аналітики вбачають вирішення таких проблем, як врегулювання конфлікту на Донбасі, забезпечення цілісності країни, досягнення політичної стабільності завдяки політичному діалогу, зменшення тиску політики «затягування пасків», подолання корупції шляхом зміни фундаментальних принципів системи та основоположних законів, переформатування управлінського апарату, перегляду Конституції [13]. Відсутність у влади кредиту довіри поставила перед українським суспільством завдання діяти самотужки.

Євромайдан змінив українців та навчив не бути байдужими і просто виживати, а намагатися змінити навколишнє середовище і протидіяти чиновникам, нагадуючи, кому належить влада за Конституцією [14].

Аналітичні дані (загальнонаціональне дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 7 по 14 лютого 2019 року) свідчать, що найчастіше громадяни України висловлюють довіру волонтерським організаціям (їм довіряють 67 % опитаних), Збройним Силам України (62 %), Державній службі з надзвичайних ситуацій (61 %), Церкві (61 %), добровольчим батальйонам (57 %). До інституцій, яких довіра висловлюється частіше, ніж недовіра, відносяться також Державна прикордонна служба (її довіряють 52 % опитаних, не довіряють – 36 %), Національна гвардія України (відповідно 50 % і 38 %), ЗМІ України (відповідно 49 % і 43 %) та громадські організації (відповідно 45% і

41 %) [15]. Вони можуть стати каналами через які можна впроваджувати зміни в державі, що буде сприяти її виходу з кризи.

Дослідження ж, яке було проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» з 3 по 9 липня 2020 року засвідчило: спостерігається тенденція зниження рівня довіри до органів влади. Так, якщо у грудні 2019 року недовіру до Кабінету міністрів висловлювали 51,5 % респондентів, то у липні 2020 року не довіряли 72 %; Верховній Раді – 54 % та 75 % відповідно, Президенту – 31 % і 49 % відповідно [16].

Та обставина, що лідером недовіри є державний апарат загалом (йому і чиновникам не довіряють 78% респондентів), свідчить про високий рівень відчуження між структурами державної влади і суспільством, що зумовлює негативну оцінку громадянами діяльності влади, за винятком тих структур, які забезпечують оборону держави та безпеку громадян (Збройні Сили, Державна прикордонна служба, Національна гвардія України, Державна служба з надзвичайних ситуацій).

Аналітики звертають увагу на нові стратегії взаємодії з владою, зокрема створення та підтримку діяльності громадських організацій, які виконують функцію контролю.

Зміна політичних поглядів, підвищення політичної обізнаності громадян та піднесення патріотичного духу зумовлюють прагнення громадськості брати ініціативу в свої руки і впливати на владу. Як правило, громадські організації створюються як реакція громадськості на кризову ситуацію або серйозну суспільну проблему, аби звернути увагу влади на кризу та допомогти її вирішити.

Найбільше громадська активність проявляється у мережі Інтернет. Переважно громадяни обирають непротестну активність (наприклад, переконання друзів у своїх політичних поглядах, контакти із офіційними представниками влади, участь у роботі громадських організацій тощо) [17, с.114].

На думку дослідників [18, с.232], Засоби організації та підтримки діалогу будуть носити скоріше інструментальний, а ніж принциповий характер, тобто використовуватися не стільки для залучення людей до обговорення реформи, скільки для зворотного зв'язку з метою корегування комунікаційної діяльності. Принципово важливим є підхід, коли комунікаційні

кампанії проводяться з повагою до поглядів та інтересів людей, працюють не нав'язуючи, а показуючи переваги, що їх несуть з собою реформи, коли відбувається залучення громадян до діалогу, коли громадяни впевнені, що їхня думка є цінною для держави і буде почутою. Це і є найголовнішими сучасними технологіями комунікаційного супроводу реформ.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що термін «криза» вже понад століття є науковим, а також міждисциплінарним поняттям, яке було предметом дослідження не одного покоління науковців. Аналіз праць мислителів античності та Середньовіччя дозволяє зробити висновок, що кризові явища у політиці, довіра до влади споконвіків були актуальним питанням і вимагали наукового та практичного вирішення. Підтвердженням кризових явищ політичних інститутів у державі є те, що політичний сезон «осінь 2019 – весна 2020рр.» починався зі стрімкого зростання довіри до органів влади, а вже період «осінь 2020 – весна 2021рр.» відбувається на фоні падіння довіри до владних інститутів (що красномовно підтверджують реперезентативні соціологічні дослідження).

Сьогодні репутацію політично нестабільної держави, яка не в змозі подолати корупцію й визначитися з глобальною стратегією розвитку, ще більше обтяжують усе нові кризові події. Щоб подолати системну політичну кризу, тотальну недовіру громадян до влади, необхідні цілеспрямовані дії керівництва держави в напрямку взаємодії з громадськістю, ефективна інформаційно-комунікаційна політика та набір дієвих інструментів антикризових комунікацій. Державними інститутами має застосовуватися комплексна інформаційна стратегія, спрямована на протидію самовідтворення та поширення конфлікту і має бути спрямована на протидію впливам, які здійснюються на суспільство.

Джерела та література:

- 1. В Україні найнижчий у світі рівень довіри до влади – дослідження. 21 березня 2019. URL: <http://bit.do/eTUu2> (дата звернення: 15.01.2021).*
- 2. Жмеренецький О. Історична пастка недовіри, або Хто здатний змінити все? 2015. 23 березня. Українська правда. URL: http://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/23/7062166/view_print/ (дата звернення: 15.01.2021).*

3. Яременко Б. Про довіру і моральність, як рушійні сили подолання нинішньої кризи. 16 лютого 2015. ZAXID.NET. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?pro_doviru_i_moralnist_yak_rushiyni_sili_p_odolannya_ninishnoyi_krizi&objectId=1340974 (дата звернення: 15.01.2021).

4. Пояркова Т. К. Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання. Монографія. Суми: Університетська книга. 351 с.

5. Малій. І.Й. Еволюція довіри в триаді відносин: держава – фірми – домашнє господарство. Економічна теорія. 2010 №3. С.73-79.

6. Гриценко А. Інституціональна архітектоніка і динаміка економічних перетворень. Харків: Форт 2008. 928 с.

7. Дарнопих Г.Ю. Історичні передумови кризи суспільної довіри до держави як гаранта захисту прав громадян. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013 № 3 (14). С. 90-98

8. Захаров Е. 20 лет благих намерений. Обзор развития прав человека в Украине // Дзеркало тижня. 2011. №29.

9. Комплексна оцінка бідності в Україні та регіонах / Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ. 2013. URL: <http://www.idss.org.ua> (дата звернення: 15.01.2021).

10. В Україні найнижчий у світі рівень довіри до влади – дослідження. 21 березня 2019. URL: <http://bit.do/eTUi2>(дата звернення: 15.01.2021).

11. Зростання ВВП України прискорилося до максимуму за сім років (інфографіка). 21 березня 2019. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/446100/zrostannya-vvp-ukrayiny-pryskorylosya-do-maksyututu-za-sim-rokiv-infografika> (дата звернення: 15.01.2021).

12. Золотарьова О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. Проблеми економіки та політичної економії. 2017. № 1. С.83-98

13. Жмеренецький О. Історична пастка недовіри, або Хто здатний змінити все? 2015. 23 березня. Українська правда. URL: http://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/23/7062166/view_print/(дата звернення: 15.01.2021).

14. Сичова А.О. Суспільство і держава: спротив чи співпраця? / Centrum Wspierania Inicjatyw Międzynarodowych. URL: <http://escii.eu/artyku%C5%82y/artikul-asiczova> (дата звернення: 15.01.2021).

15. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. 20 лютого. 2019. URL: <http://rozumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 15.01.2021).

16. Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів (липень 2020 р.). 4 вересня. 2020. URL:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-lypen-2020r>
(дата звернення: 15.01.2021).

17. Дембіцький С. Соціологічна діагностика стану громадської активності в Україні . Українське суспільство 1992 –2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2013. 566 с. URL: http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php (дата звернення: 15.01.2021).

18. Ковалевський В. Особливості комунікаційних стратегій та інструментів просування реформ в Україні. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси. Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД НАН України. С.219-235.

1.4. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Основні елементи політичної системи держави визначені Конституцією України, прийнятою 28 червня 1996 р. Згідно зі ст. 5 Конституції Україна є республікою [1, с.4]. Державна влада в ній будується на засадах її поділу на законодавчу – Верховна Рада України; виконавчу – Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади та судову. До системи державних органів належать також Президент України, органи прокуратури, Збройні сили, органи служби безпеки, міліція (тепер – поліція).

Модель форми правління в Україні є унікальною, оскільки не вкладається в класичні рамки відомих форм державного правління. Україна не є парламентською республікою, бо призначає і звільняє високопосадових представників державної влади Президент. Проте її не можна визначити і як президентську республіку, оскільки Президент не є главою виконавчої влади; в Україні існує ще колегіальний орган виконавчої влади, очолюваний прем'єр-міністром, а Президент не відповідає одноосібно за дії виконавчої влади. Конституція не дає однозначної відповіді щодо форми правління України: вона президентсько-парламентська чи парламентсько-президентська. Ця особливість зумовлена складним процесом трансформації тоталітарного режиму в демократичний.

Особливим елементом політичної системи сучасної України є її багатопартійність, так як політичні партії (zareєстровано біля 400) як об'єднання громадян України, що є прибічниками певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, створюється з метою участі у формуванні державної політики, органів влади та місцевого самоврядування.

Постійне поглиблення політичних та економічних проблем є свідченням наявності глибокої кризи в сучасній політичній системі України. Проблема розвитку політичних систем характеризується багатозначністю й недостатнім опрацюванням у сучасних теоріях. Питання про структурну та функціональну адекватність політичної системи, її застосування стосовно посттоталітарних країн залишається багато в чому дискусійним. Розбіжності перебувають у найширшому діапазоні – від ототожнення демократичної політичної системи із правовою державою (традиція, що сходить до Гегеля) до її обмеження функціями державного управління (позиція, більш близька до американської традиції). Увага багатьох учених зосереджена в основному на найбільш загальних характеристиках політичної системи, тоді як сутнісний підхід до поняття, його концептуальне бачення, його адаптивність для українських історичних, правових, політичних, економічних, соціальних і світоглядних умов розроблені недостатньо. Аналіз змін, що відбуваються в Україні, зокрема у політичній сфері, свідчить, що функціонування політичної системи має низьку соціально-політичну ефективність. Відповідно, пов'язані з цим проблеми дотепер не знайшли свого вирішення. Вагомий внесок у розробку трансформації та модернізації політичних системи державного управління зробили Г. Алмонд, Д. Пауелл, Ж. Блонделя, С. Хантінгтон, Д. Растоу, Г. Зеленько, І. Кресіна, А. Пшеворський, В. Гельман, Р. Кортарело, Г. Доннелла, Ф. Рудич, Ф. Шміттер, Е. Шнайдер, С. Телешун та ін. [2, с.175 – 185]. Порівняльний аналіз сучасного політичного розвитку України відповідно до теоретичних моделей демократичної модернізації дозволяє припустити, що трансформація політичної системи переважно відбувається відповідно до характеристик, передбачених для країн з авторитарно-тоталітарним минулим. Вона характеризується незавершеністю, нерівномірністю, нестійкістю багатьох процесів, наявністю великої кількості ризиків і відступів від базових варіантів перетворень. Серед основних причин труднощів становлення ефективної

демократичної системи в Україні більшість дослідників виділяють негативні наслідки проведених соціально-економічних та, почасти, політичних реформ.

Формування нової політичної системи відбувається поступово, з розвитком і закріпленням різноманітних базових характеристик. У юридичній енциклопедії політична система визначається як «сукупність державних і недержавних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому. Політична система включає в себе: соціальний зміст влади, її носіїв, взаємодію з економічним ладом. Вона визначає інститути, організації, через які організується влада в суспільстві й регулюються політичні відносини, а також принципи, норми і спрямованість діяльності інститутів політичної влади» [3, Т.4, с. 632].

Політична система є фундаментальним і системотворним фактором суспільної системи й характеру суспільного розвитку. Соціальна якість політичної системи визначається багато в чому тими соціальними групами, які сформували конкретну політичну систему [4].

Також у процесі політичної трансформації та модернізації політичної системи необхідно шукати оптимальні шляхи для переходу від командно-авторитарної системи до системи раціональної, пом'якшення вірогідного зіткнення старих, традиційних для даної національної політичної культури цінностей і норм політичного життя з новими модернізованими інститутами [5, с. 159-170]. Саме взаємна відповідність структурної та функціональної взаємодії політичної і суспільної систем зумовлює продуктивний характер такої взаємодії та ефективне функціонування соціальної системи загалом, і навпаки, невідповідність структурної та функціональної взаємодії викликає взаємну невідповідність самих політичної і суспільної систем, їх взаємне заперечення й конфліктність, що веде до соціально-деструктивних наслідків і неефективного функціонування соціальної системи.

Здійснюваний Україною політико-правовий перехід від конституційного проголошення до практичної реалізації ідей громадянського суспільства та правової держави передбачає тривалий і надзвичайно складний процес, однією з найважливіших

складових якого є розбудова та правове забезпечення розвитку демократичної політичної системи. При чому важливою умовою того аби реформування не набуло декларативного характеру і не зупинилось за причини відсутності ретельної розробки механізмів реалізації в суспільному житті проголошених правових норм, необхідне досконале правове та політичне вивчення процесів реалізації влади в суспільстві, тих систем, інститутів та елементів, через які вона безпосередньо здійснюється. Одна з таких перепон – необхідність переосмислення завдань державного управління та приведення форм і способів його здійснення у відповідність до вимог часу [6, с. 14-20]. Ключовими моментами такого досвіду виявилися певні проблеми та суперечності у здійсненні державної влади за принципом її поділу між трьома гілками. Зокрема, виникли проблеми щодо реалізації обсягу конституційних повноважень гілками влади та їх практичним втіленням. Тому останнім часом все більшої актуальності набуває питання реформування існуючої моделі поділу влади в Україні.

Практична розбудова правової держави пов'язана з посиленням легітимації влади, забезпеченням у суспільстві свободи, дотриманням окремими гілками влади принципу верховенства права, відповідністю законів суспільній етиці, усуненням численних порушень прав та свобод людини і громадянина, посиленням стабільності законодавства, декриміналізації суспільства. Перехід до держави зазначеного типу можливий лише за умови здійснення системної стратегії реформ, яка пов'язує в цілісній комплекс рух до соціального ринкового господарства, громадянського суспільства, правової держави з цілеспрямованим формуванням інститутів соціальної держави [7, с. 168-177].

При характеристиці правової держави необхідно пам'ятати, що хоч вона і має специфічні ознаки, проте залишається власне державою, у якій є загально-родові ознаки. Політична влада в будь-якій державі в цілому організується і функціонує у правовій формі, що, однак, не виключає можливості її порушення владою на окремих етапах розвитку. Це дає підстави стверджувати, що конкретні держави неоднаково обмежені правом. Започаткування правової держави означало прагнення до розбудови державності, в якій влада була б максимально обмежена правом і правами людини. Отже, правова держава певною мірою є поняттям

ідеологічним з історично змінюваним змістом починаючи від ліберальної закінчуючи соціальною моделлю і те, що вважалося ідеалом на момент започаткування теорії, на початку ХХІ ст. не повністю відповідає сучасним уявленням про роль і місце держави в житті суспільства [8, с.96-105].

Правова держава це організація політичної влади, діяльність якої заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особистості і держави. Правова держава незалежно від специфіки країни характеризується наявністю ознак, ступінь реалізації яких є показником успішного просування суспільства на шляху наближення до ідеалу, що містить теорія правової держави [9, с. 23-35]. Соціальна природа правової держави означає законодавче закріплення рівних прав і рівних шансів їх реалізації представниками різних соціальних верств, а отже – досягнення соціального плюралізму. Це створює можливість різним соціальним групам рівною мірою брати участь у формуванні органів влади, впливати на політику, а також нести відповідальність за стан справ у суспільстві. Цей вплив здійснюється індивідами і їх об'єднаннями за допомогою конституційно-правових інститутів. Постійний контроль з боку громадськості за діяльністю державних органів, доповнений демократичною процедурою формування цих органів, унеможливує використання влади в егоїстичних інтересах певних соціальних верств і груп населення.

Право, по відношенню до держави, є первинним. За допомогою законів, судових прецедентів тощо держава лише надає праву формальної визначеності. У реальній діяльності вона повинна втілювати право в життя. Принцип верховенства права вимагає, щоб як мета діяльності держави, так і сама ця діяльність визначалися правовими рішеннями законодавців. Його реалізація забезпечує незалежність державного апарату від зміни правлячих політичних сил, а також відносну безперервність розвитку держави в умовах постійних змін, що відбуваються в житті суспільства і навіть стають передумовою таких змін. За допомогою права відбувається відтворення існуючої соціальної системи, оскільки в ньому конкретизується правова державність. Право утворює ту ланку, завдяки якій досягається узгодження і взаємодія між правовою і соціальною

державністю, між соціальною державою і ринковою економікою [10, с.129-147].

Панування права в житті суспільства забезпечує створення демократичних державних структур, воно гарантує верховенство конституції як найвищого за юридичною силою нормативно-правового акта, а також правових законів, підвищення їх якості, здійснення принципу поділу влади тощо. Конституція, яка завжди має правовий характер, таким чином визначає межі втручання державної влади у сферу саморегуляції громадянського суспільства, яке набуває субсидіарного характеру і не може зашкодити інститутам і механізмам саморегуляції.

У цілому верховенство права означає, що не тільки громадяни, але й передусім сама держава, її органи та державні службовці повинні діяти виключно в межах права. За допомогою права і через правові закони правова держава самостійно обмежує себе. У правовій державі повинні управляти не окремі особи, а правовий закон. У ній не припустиме адміністративне свавілля, а тому доти, доки держава не буде реально обмежена правом, правовим законом, вона не може вважатися правовою. Пов'язаність усіх суб'єктів правовідносин правом протистоїть будь-яким формам свавілля, анархії, правопорушень.

Правова держава зароджується і функціонує в умовах громадянського суспільства. Питання щодо громадянського суспільства, як і щодо правової соціальної держави, було поставлене історією як питання про найбільш розумний і доцільний устрій людського буття. Процес їх розвитку хоча і був різношвидкісним, але йшов паралельно і супроводжувався узгодженням між собою цих інститутів. Тому, коли під громадянським суспільством розуміють сукупність недержавних і неполітичних відносин, які утворюють сферу специфічних інтересів вільних індивідів-власників і їх об'єднань, то це аж ніяк не означає його абсолютної відокремленості від держави. Навпаки, вони завжди були досить тісно пов'язаними між собою, по-перше, генетично, наприклад, в європейській історії громадянське суспільство і держава взаємно створювали одне одного, а по-друге – корегуючи одне одного. Отже, громадянське суспільство розвивається в діалектичній єдності і протиріччі з соціальною правовою державою [11, с. 78 – 92].

Теоретична конструкція правової держави складається поступово, відповідно до усвідомлення громадянським суспільством об'єктивної потреби в зміні сутності держави. Особливої переконливості ця теза набуває в разі трансформації ліберальної правової державності в соціальну правову. Цей процес супроводжувався теоретичними пошуками лібералів, християнських демократів і соціал-демократичного руху, що дає підстави констатувати: концепція правової держави в її сучасному вигляді є підсумком зусиль громадянського суспільства. Вона реалізується тоді, коли досягає «критичної маси», яка здатна перевлаштувати людське буття. Таким чином, можна зрозуміти гальмування процесу розбудови України як правової держави, оскільки громадянське суспільство в нас ще не склалося.

Про тісний зв'язок, який існує між громадянським суспільством і соціальною, правовою державою, свідчить і той факт, що процес становлення правової держави в 50-60-х роках ХХ століття супроводжувався, як правило, паралельною розробкою відповідної моделі громадянського суспільства, наприклад, концепції «сформованого суспільства» Л. Ерхарда у ФРН або «великого суспільства» Л. Джонсона в США.

У правовій державі поведінка людини регулюється на основі загально дозвільного правового режиму. Правовий режим, що регулює поведінку людей, існував і до започаткування правової державності, проте у поліцейській державі він був іншим за змістом, а саме: людині заборонялося все, крім того, що було прямо дозволено законом. У Конституції України (ч.1 ст. 19) цей режим також закріплюється, але його викладено по-іншому: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» [56, с.6]. Безумовно, цей режим передбачає наявність високого рівня правової свідомості і правової культури особи і суспільства в цілому – тільки за цієї обставини забезпечується позитивний ефект від його впровадження в суспільне життя.

У правовій державі діє й інший правовий режим, відповідно до якого державним органам і посадовим особам дозволено робити лише те, що для них прямо передбачено законом. Так, держава має право і навіть зобов'язана за порушення законів застосовувати примус до особи, але при цьому особа повинна мати реальні юридичні засоби захисту своїх прав.

Особливо важливого значення для ефективного функціонування правової держави набуває незалежний і ефективний суд. Забезпечення провідної ролі в суспільному житті справедливого, демократичного суду, як найбільш дійової гарантії прав людини і громадянина, є переконливим доказом того, що держава набула правового характеру[1, с.36-38]. Звідси у правовій державі на належному рівні повинні знаходитися правосвідомість і правова культура як окремого індивіда, посадової особи, так і суспільства в цілому.

Отже, трансформація політичної системи проходить в умовах поступового складання теоретичної конструкції правової держави, відповідно до усвідомлення громадянським суспільством об'єктивної потреби в зміні сутності держави. Конституція, проголосивши Україну соціальною правовою державою, закріпила не стільки реальний, скільки бажаний стан держави, що констатується в її преамбулі. Таким чином, в Україні на сьогодні створені лише правові передумови для становлення і подальшого розвитку цієї концепції.

Джерела та література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV. Харків : Весна, 2007. 48 с.

2. Медвідь Ф.М., Медвідь А.М. Інституалізація громадянського суспільства в Україні в умовах політичної модернізації. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2011 / 6 (56). С. 175 – 185.

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемчученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998 2001.

4. Бойко О. Досвід та уроки суспільно-політичної трансформації України у добу перебудови (квітень 1985 р. – серпень 1991 р.). Нова політика. 1998. № 2.

5. Дехтярев А.А. Методологические подходы и концептуальные модели в интерпретации политических решений. Полис. 2003. №1. С.159-170.

6. Кіндратець О. Модернізація в Україні та її вплив на стабільність суспільства. Людина і політика. 2004. №3. С.14-20.

7. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права. Львів: «Новий Світ-2000», 2003. 584 с.

8. *Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав.конструкції та наук.концепції): навч.посіб. / за ред. О.В.Зайчука, Н.М.Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.*

9. *Михальченко М. Методологічні проблеми дослідження взаємодії соціально-правової держави і громадянського суспільства. Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. 2004. Вип. 25. С. 23-35.*

10. *Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. X.: Право, 2008. Т.1.: Методологія та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред.М.В. Цвіка, О.В. Петришина. 728 с.*

11. *Цветков В. В., Кресіна І. О., Коваленко А. А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: Політико-правові детермінанти: Монографія. К.: «Ін Юре», 2003. 496 с.*

1.5. МІСЦЕВІ ВИБОРИ 2020 РОКУ НА ПОЛТАВЩИНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

На виборах 2020 року виборча місцева картина в регіоні отримала інше забарвлення, ніж на виборах 2015 року. Наприклад, на виборах до Полтавської обласної ради у 2015 році (склад 84 депутати) електоральні вподобання краян розподілилися таким чином: партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» – 15,84 % (15 депутатів), ВО «Батьківщина» – 13,67 % (13 депутатів), Радикальна партія Олега Ляшка – 8,56 % (8 депутатів), ПП «Українське об'єднання патріотів – Укроб» – 8,44 % (8 депутатів), ПП простих людей Сергія Капліна – 8,12 % (8 депутатів), ВО «Свобода» – 7,31 % (7 депутатів), Аграрна партія України – 7,13 % (7 депутатів), ПП Рідне місто – 7,01 % (6 депутатів), ПП «Опозиційний блок» – 6,20 % (6 депутатів), ПП «Відродження» – 6,13 % (6 депутатів) [3]. У 2020 році електоральна картина Полтавщини стала зовсім іншою. Значною мірою, отримані партіями результати виборчих уподобань стали їхньою оцінкою роботи у місцевій раді та їхніх фракцій у парламенті, впливом виборів Президента України (динаміка довіри до Президента) та парламентських виборів 2019 року, які призвели до кардинальних змін еліт, а також результатом посилення місцевих регіональних еліт.

До обласного представницького органу краю – обласної ради зайшли 7 партій із 14, що взяли участь у виборах: ПП «Довіра»

(17,17 % – 16 мандатів), ПП Слуга народу (14,68 % – 14 мандатів), За майбутнє (13,47 % – 13 мандатів), ВО «Батьківщина» (11,996 % – 12 мандатів), ОПЗЖ (10,68 % – 11 мандатів), ПП «Рідне місто» (9,2 % – 9 мандатів), ПП «Європейська солідарність» (8,69 % – 9 мандатів). За межами обласної ради залишились Партія простих Людей (С. Капліна) – 2,43 %, ВО «Свобода» – 3,25 %, Аграрна партія Україна (не приймала участі у виборах до обласної ради), Радикальна партія Олега Ляшка – 3,34 % (таблиця 1).

Таблиця 1

Результати місцевих виборів на Полтавщині 2020 року у розрізі політичних партій.

Партії	Громади і райони	Обласна рада	4 районні та обласна рада (разом)	Голови ОТГ	ОТГ, де вибори відбувалися за пропорційною системою (разом)	ОТГ, де вибори відбувалися за мажоритарною системою (разом)	По області, всі вибори (разом)
Довіра		16	49	20	128	189	386
Слуга народу		14	45	6	115	48	237
За майбутнє		13	41	7	101	80	250
Батьківщина		12	33	3	83	73	197
ОПЗЖ		11	36	-	67	10	127
Рідне місто		9	32	3	90	66	206
ЄС		9	30	-	57	4	106
Свобода		-	4	-	25	2	31
РПЛ			6	1	18	3	28
СДП		-	-	-	2	-	2
Наш край		-	-	-	3	-	3
Нова країна		-	-	-	4	-	4
УДАР		-	-	-	3	-	3
Партія простих людей		-	-	-	6	-	6
Сила і честь		-	-	-	26	3	29
Пропозиція		-	-	-	5	2	7
АПУ		-	-	-	11	-	11
Самовисуванці		-	-	20	-	269	289

Деякі політичні партії країни перегрупувались і пішли на місцеві вибори вже у новому складі та з новою назвою: ПП «Укроп» став організаційним та кадровим фундаментом «За майбутнє», а «Опозиційний блок» перетворився у ОПЗЖ на чолі з Медведчуком-Рабіновичем. Партія «Відродження» трансформувалась у «Довіру», а блок Петра Порошенка «Солідарність» в ПП «Європейська солідарність». Ці зміни свідчать про певну необхідність політичним партіям, що не мають ідеологічних складових, або новоутвореним проектам використовувати потенціал існуючих. Або періодично «мімікувати» в інші проекти. Крім того варто звернути увагу ще на кілька моментів.

Зорієнтована на сільського виборця АПУ, втративши його підтримку і партійців, не пройшла до рад сільських громад в жодному окрузі у сільських мажоритарних округах, а лише по кількох списках у містах.

Серед мажоритарних округів на місцевих виборів, де діяв інститут самовисування є одна громада, де до ради пройшли лише самовисуванці (Драбинівська ОТГ) і одна, де не пройшов жоден самовисуванець, лише висуванці партій (Чорнухинська ОТГ). Загалом у мажоритарних округах всі політичні партії в області отримали 480 мандатів, а самовисуванці більше третини – 269, так само і на виборах голів громад – перемогли у 20 з 60 територіальних громад.

На місцевих виборчих перегонах 2020 року політична партія на чолі з народним депутатом України О. Кулінічем «Довіра» отримала найбільше депутатських мандатів, але «вчисту» програла вибори у найбільших громадах області – Полтавській (включно з 3 райрадами в місті), Кременчуцькій, Горішньоплавнівській, де не провела жодного мандата. Тут голови громад підтримували інші політичні сили (Полтава та Кременчук – «За майбутнє»).

На місцевих виборах 2020 року на Полтавщині, хоча і спрацювали політичні проекти місцевих еліт («Рідне місто», «Довіра») та все виборці віддавали перевагу всеукраїнським політичним партіям, що представляли діючу владу або мали харизматичних лідерів у Центрі або на місцях та мали належне централізоване фінансування, як правило не за рахунок партійних внесків. Рекордну кількість голосів виборці віддали кандидату в депутати обласної ради від ПП «Довіра» Юрію

Яковичу Лебедину. Голова Ради засновників, директор з економіки ТОВ «Чиста Криниця», ТОВ «Елеватор «Чиста Криниця», ТОВ «Востокстройгаз», ТОВ «Компанія ФАРМКО» Новосанжарського району набрав 4275 голосів виборців у регіоні, що складає 99,07% від квоти (4315 голосів – визначена квота депутатського мандату).

Свого року уроком минулих місцевих виборів є недосконалість нового виборчого законодавства, що дозволила зайти до місцевих рад деяким кандидатам, що не отримали підтримки виборців. А думки експертів про те, що виборча система виявиться досить складною для виборців не підтвердились. Окрім того варто відзначити зниження явки виборців на виборчі дільниці, що можна пояснити як пандемією так і зневірою електорату. За даними Полтавської ОВК на місцевих виборах 2020 року з 1094245 виборців проголосувало – 412809. Це 37,73 % від загальної кількості – 27,89 %. На минулих місцевих виборах 2015 року цей показник склав 46,5 %. Найактивніші виборці Полтавщини – у Драбинівці та у Коломацькому Полтавського району, де явка склала 70,33 % та 69,45 % відповідно. Найменша явка виборців зафіксована у Київському районі Полтави – 28,58 % та у Миргороді.

Місцеві вибори 2010 р. оновили на дві третини депутатський корпус обласної ради VI скликання, а вже склад обласної ради VII скликання – на 83 %, що свідчить про радикальну зміну регіональної еліти. Місцеві вибори 2020 року продовжити позитивну динаміку змін і теж з попереднього скликання до ради зайшло лише 25 осіб, а її склад знову оновився на 70 %. Відходить у небуття панування в регіоні пострадянської комуністичної та комсомольських еліт, що вирізнялися винятковою єдністю – хоча в області вони зберігають частково свій політичний вплив через ПП «Рідне місто» (команда О. Удовіченка – колишнього першого секретаря Полтавського обкому ЛКСМУ). Нині більшість за партіями проукраїнської орієнтації [3].

Гостро залишається питання: чи зуміють вони перейти від позицій виборчої конкуренції та популізму до поствиборчої консолідації задля розвитку. Депутатська більшість (коаліція) в раді офіційно не сформована і не оголошена. Згуртованість пройшла за кадровими інтересами – ті партії які підтримали на

посаду голови представника ПП «Довіра» отримали певні переваги, у т. ч. чотири посади заступників голови ради, хоча чинний ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] передбачає дві посади заступників ради.

«Масова міграція» у виборну владу на керівні посади представників бізнесових кіл теж викликає певне занепокоєння. До складу ради нового VIII скликання увійшло більше молоді й, що особливо важливо, представників малого та середнього бізнесу (середнього класу) – це сприятиме укріпленню позицій побудови сприятливих умов для розвитку бізнесової ініціативи, залучення інвестицій та розбудови громадянського суспільства, основою якого і є представники цих сфер. Насторожує все ж відсутність досвіду управлінської роботи, належної освіти – фаховості та певна прихильність бізнесових кіл до лобізму приватних бізнесових інтересів, що може вилитись у освоєнні капітальних видатків обласного та інших бюджетів, призначенні на посади в органи влади та в комунальні підприємства за партійним принципом чи принципом особистої відданості партійному лідеру. Варто посилювати громадський контроль за діяльністю всіх рад, а інституту громадянського суспільства на жаль ще залишаються слабкими або упередженими і нерідко професійно займаються лобізмом або політичним рекетом, здійснюючи силовий тиск в інтересах третіх осіб.

Джерела та література

1. *Виборчий кодекс. 19 грудня 2019 року. № 396-IX* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 7, № 8, № 9, ст.48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>. (дата звернення: 15.01.2021).

2. *Ворона П. В. Особливості проведення місцевих виборів відповідно до Виборчого кодексу України. Теорія та практика публічної служби: матеріали наук.-практ. конф., Дніпро, 25 вересня 2020р. / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 44-47.*

3. *Ворона П.В. Особливості місцевих виборів 2015 року на Полтавщині. Вісник НАДУ. 1(80) 2016. С. 29-34.*

4. *Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 15.01.2021).

1.6. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ЕПОХИ АГРАРНИХ РЕФОРМ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

Особиста свобода в умовах ринкових відносин неминуче створює умови для міграції робочої сили, яскравим підтвердженням чого є нова і новітня історія сучасного світу. Не є виключенням у цьому відношенні і сучасна Україна, яку щорічно залишають у пошуках роботи сотні тисяч трудових мігрантів. У цьому зв'язку вважаємо за доцільне ознайомитися з досвідом урядової політики щодо мігрантів після скасування у 1861 р. кріпосного права та здійснення низки інших реформ кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Законодавчі акти 1861 р., яких близько 20, обумовили такі вимоги до тих селян, які планували змінити місце свого господарювання, що на практиці означало фактичну заборону будь-яких міграцій. Досить складно було змінити одне місце на інше також тим селянам, які знаходилися у віданні Міністерства державних маєтностей, хоч, загалом, у них було для здійснення своєї мети значно більше можливостей. Особливо ця теза стосується насамперед козаків колишньої Гетьманщини (Полтавська і Чернігівська губернія), які ніколи не були кріпосними селянами, маючи законне право на переселення, продавши перед цим свою земельну ділянку тим же козакам, яких на Полтавщині було 37 % від усього населення, а на Чернігівщині – на 10 % менше. Головним мотивом формування переселенських настроїв була відсутність достатніх площ землеволодіння як у основної маси колишніх поміщицьких, так і державних селян.

Це викликало соціальну напругу в селах, де основний масив земельних угідь знаходився не у багатомільйонної селянсько-козацької маси, а в руках поміщиків-дворян. Царський уряд тривалий час не міг визначити своє ставлення до міграційних рухів непривілейованих станів. З одного боку, поміщиків-латифундистів не бажали відтоку робочої сили зі свого регіону, тоді як з іншого, соціальний конфлікт на селі міг вилитися в масові антифеодальні виступи, як це сталося на початку ХХ ст. Із іншого боку, ряд регіонів, серед яких були малозаселені

регіони Сибіру, Далекого Сходу і Середньої Азії потребували не лише робочих рук, але і захисту від претензій на той чи інший край таких, скажімо, сусідів, як Японія та Китай. Перша спроба уряду стимулювати міграційні процеси сільської бідноти відноситься до 12 квітня 1867 р., коли у губернських газетах центрально-чорноземного регіону був опублікований циркуляр Міністерства внутрішніх справ про дозвіл міграцій на територію східних і південно-східних окраїн імперії з обіцянками надання мігрантам фінансової допомоги [9, с. 397].

Проте через неймовірний ажіотаж серед сільської бідноти, яка прагнула негайно скористатися можливістю переїхати на інше, більш вигідне для себе місце господарювання, 4 травня того ж року міністр наказав опублікувати наступний циркуляр, яким повідомлялося про припинення дії попереднього правового акту [10]. Міністерству було наказано негайно підготувати законодавчий акт щодо покарання за самовільне переселення, що й було зроблено у так званому «Уложенні о наказаніях» 1879 р. видання. За приготування до переселення – до трьох місяців арешту, а за сам факт незаконної міграції – ув'язнення до одного року і 4 місяців [11, с. 345]. У 1881 р. так звана комісія «знаючих людей» при Міністерстві внутрішніх справ підготувала варіант першого загальнодержавного переселенського закону під назвою «Тимчасові правила про облаштування переселенців на казенних землях», який, втім, мав незначний суспільний резонанс через його таємний характер [12, арк. 17]. Тим часом робота над більш досконалим законодавчим актом із перспективою його оприлюднення продовжувалася протягом наступних років, завершальним актом яких було ухвалення 13 липня 1889 р. закону з багатообіцяючою назвою «Про добровільне переселення сільських станів і міщан на казенні землі і про порядок перечислення згаданих осіб, що переселилися у попередній період» [13, с. 535-538]. Підготовка цього законодавчого акту супроводжувалася жвавим обговоренням переселенського питання тогочасною пресою – як газетами, так і журналами. Так, київська газета «Труд» протягом одного лише 1881 р. опублікувала на тему трудової міграції п'ять статей, у яких автори закидали уряду щодо його пасивного відношення до страждань сільської бідноти як від безгрошів'я, так і брутального до неї ставлення місцевої влади [14]. Співчували переселенцям,

яким уряд зобов'язаний був надати потрібну допомогу і такі газети, як «Киевлянин» [15], «Русские ведомости» [16], «Заря» [17], «Земский обзор» [18] та ряд інших видань.

Проте закон від 13 липня 1889 р. суттєвого впливу на регулювання міграційних процесів в країні не мав, адже для отримання відповідних документів на зміну місця свого господарювання потрібен був дозвіл не лише місцевої адміністрації, але й двох міністрів: внутрішніх справ та державних маєтностей. Тільки з початком будівництва в 1893 р. Транссибірської залізниці обмеження у міграції трудових ресурсів були дещо послаблені. Але як і раніше левову частку мігрантів складали самовольці, яким годі було чекати на будь-яку допомогу як від центральної, так і місцевої влади у регіонах селянської колонізації. Вибір у сільській бідноті був невеликий: «або пухнути від голоду на своєму шматку землі, або переселитися до Сибіру, Туркестану чи в інші регіони, де були вільні землі» [19, с. 1]. Лише незначній кількості мігрантів вдалося скористатися проголошеним урядом закликком переселитися на Далекий Схід морським шляхом за маршрутом Одеса, Стамбул, Порт-Саїд, Коломбо, Сингапур, Шанхай, Йокогама-Владивосток [20, арк. 222]. Масові антифеодальні виступи з пограбуванням поміщицьких маєтків у 1902 р. примусили уряд надати, врешті-решт, непривілейованим станам право вільного переселення до визначеного урядом регіонів відповідно до нового переселенського закону від 6 червня 1904 р. [21].

Остаточно крапку у питанні свободи міграцій поставив закон від 26 квітня 1906 р., яким були скасовані всі попередні законодавчі акти, які обмежували права мігрантів [22]. Відтепер уряд не лише не заважав мігрантам, а навпаки, всіляко заохочував переселення до східних і південно-східних регіонів імперії. Проурядова преса розгорнула шалену рекламу, намагаючись якомога більше виселити з центрально-чорноземних регіонів країни на її окраїни найбільш обездолену частину сільської бідноти, яка заявила про свої права як у 1902, так і в 1905-1907 рр. Тим, хто забажає переселитися в регіони Зауралля уряд обіцяв безвідсотковий кредит від 165 до 200 рублів (залежно від регіону оселення) та ще й до 50 рублів на перевезення з європейської частини імперії на її окраїни, у заселенні яких був зацікавлений імперський уряд [23]. Для стимулювання міграційних процесів уряд залучив навіть

земства, зокрема, в Полтаві в 1907 р. була створена обласна земська переселенська організація [24, с. 30].

Як результат, саме у часи столипінських реформ трудова міграція у Російській імперії, включаючи і Наддніпрянську Україну, сягнула апогею. Так, якщо за десять років (1896-1905) Україну залишило 499 602 особи, то за дев'ять наступних років (1906-1914) мігрантів стало 1 545 430 осіб. У цілому мігрувало 2 045 032 особи [25, с. 44-45]. Якщо брати до уваги всі 50 губерній Європейської частини імперії, то загальна кількість трудових мігрантів за 1896-1915 рр. становить 3 738 913 осіб, із яких 1 280 608 згодом повернулися на батьківщину [26, с. 45] остаточно розореними і озлобленими неефективною міграційною політикою тогочасної імперської влади.

Усе вищесказане дає підстави для певних висновків, а саме:

1. Основним фактором, що спонукав значну частину сільських станів до рішення залишити свою батьківщину, сподіваючись на вільних землях створити більш ефективне господарство, був дефіцит власних земельних угідь, що не давало можливості забезпечити всезростаючі потреби традиційної сільської родини.

2. Тривалий час уряд не давав своєї згоди на вільну трудову міграцію всередині країни основній масі так званих непривілейованих станів.

3. Вирішальним фактором поступок трудовому селянству в пошуках кращого місця застосування своїх робочих рук були антиурядові виступи 1902 р. та 1905-1907 рр., результатом чого, власне, й стала вільна, необмежена законом міграція трудових ресурсів із центральних регіонів країни на її окраїни.

Із точки зору перспектив подальшого дослідження проблеми трудових міграцій на теренах Російської імперії кінця XIX – початку XX століть, певної уваги заслуговує висвітлення питання взаємодії та взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх міграцій, тобто виселення за межі тогочасної держави.

Джерела та література

1. Якименко М. А. *Аграрні міграції українського селянства на рубежі XIX-XX ст. Монографія. Полтава : РВВ ПДАА, 2006. 144 с.*

2. Якименко М. А. *Переселенський рух у Наддніпрянській Україні в роки столипінських реформ (1906-1913 рр.). Монографія. Полтава : РВВ ПДАА, 2008. 148 с.*

3. Якименко М. А. *Переселенческая политика царизма на Украине и ее последствия (1861-1917 гг.). Монография.* Полтава : РВВ ПДАА, 2011. 298 с.
4. Бойко Я. В. *Заселение Южной Украины. 1860-1890 гг. : историко-экономическое исследование.* Черкассы : Сіяч, 1993. 256 с.
5. Шандра В. С. *Переселення українських селян до Сибіру у 1861–1917 рр.: чинники та наслідки. Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2011. Вип. 19. С. 228-242.
6. Раєвський С. М. *Переселення селян з Лівобережної України на Далекий Схід наприкінці XIX – початку XX ст.* Сумська старовина. 2005. № XV. С. 144-151.
7. Лазарович М. В. *Історія України : навч. посібник.* Київ : Знання, 2008. 683 с.
8. Вергунов В. А., Коцур А. П., Коцур В. П. *Україна та столичинська аграрна реформа : передумови, завдання, здійснення : монографія.* Київ, 2008. 132 с.
9. *О порядке назначения кредитов на переселение крестьян. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е. Т. ХLI. СПб. : Тип. II Отделения Канцелярии, 1868. С. 397-398.*
10. *Полтавские губернские ведомости.* 1868. 18 мая.
11. *Полный свод уголовных законов. Уложение о наказаниях со включением текста статей томов Свода законов.* СПб. : Гос. типогр. 1879. 574 с.
12. *Російський державний історичний архів. Ф. 391. Оп. 1. Спр. 28.*
13. *Высочайше утвержденные правила «О добровольном переселении сельских обывателей и мещан на казенный земли и о порядке перечисления лиц означенных сословий, переселившихся в прежнее время. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. Т. IX. СПб. : Гос. типогр., 1891. С. 535-538.*
14. *Труд. 1881. 18 февраля; 18 марта; 22 апреля; 13 мая; 18 мая (Газета економічна, суспільна, політична та літературна. Видавалась у Києві з 1881 по 1883 рр. Видавець-редактор – Г. Т. Корчак-Новицький).*
15. *«Киевлянин». 1881 р. 11 июня; 28 июня; 1882 р. 3 апреля; 13 апреля (Газета літературна і політична. Видавалась в Києві з 1864 р. Видавець-редактор у 80-х рр. XIX ст. Д. І. Пихно.).*
16. *«Русские ведомости». 1882. 21 февраля. (Газета виходила в Москві з 1863 по 1918 рр. Після 1868 р. – щоденно. У 80-х рр. – видавець-редактор В. М. Соболевський).*
17. *«Заря». 1882. 11 марта, 13 апреля. (Політична і літературна газета. Видавалась у Києві з 1880 по 1886 рр. Видавець-редактор – П. А. Андрієвський).*

18. «Земский обзор». 1883. 8 июня; 8 июля; 22 июля; 9 сентября; 1884. 27 апреля. (Орган Полтавского губернского земства. Збірник виходив із 1883 по 1885 рр. у Полтаві. Редактор – А. Зеленський).
19. Следует ли переселяться? СПб. : Без року і місяця видання. 8 с.
20. Центральный державный историчный архив України у м. Києві. Ф. 442. Оп. 694. Спр. 169.
21. Высочайше утвержденные Временные правила о добровольном переселении сельских обывателей и мещан-земледельцев. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. Т. XXIV. СПб. : Гос. типогр., 1907. С. 603-607.
22. Высочайше утвержденное мнение Госсовета «Об отмене и изменении узаконений по переселенческой части, несогласных с Временными правилами о добровольном переселении 6 июня 1904 года». Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. Т. XXIV. СПб. : Гос. типогр., 1909. С. 498-503.
23. Правила о переселении на казенный земли. Журнал Полтавского губернского присутствия. № 3. За март 1910 года. Полтава : Электрич. типо-литогр. Д. Подземского, 1910. С. 3-19.
24. Зенченко Т. В. Переселение и земство. Полтава : Тип. т-ва Печатное Дело, 1912. 90 с.
25. Турчанинов Н., Домрачев А. Итоги переселенческого движения за время с 1910 по 1914 гг. (включительно). Петроград : Тип. В. Кирибаума, 1916. 81 с.
26. Сельское хозяйство России в XX веке. Статистический сборник. Под ред. Н. П. Огановского. Москва : «Новая деревня», 1923. 295 с.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. ПІДХОДИ ДО АНАЛІТИКИ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ В ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ

З др. пол. ХХ ст. поряд з великими класичними ідеологіями з'явилися еkleктичні утворення, які відображали поточні політичні завдання та впливали на стан суспільної свідомості. Соціальні мережі стимулювали появу вузькомережових ідеологій з малою кількістю adeptів, але з великою групою споживачів ідей та штучно створених подій. Ж. Бодрійяр писав, що сучасні ідеології мало прив'язані до закономірностей та прийняття рішень в політиці, не мають реальної сили [1, с. 111].

У своїй світоглядній функції ідеології тісно зв'язані з міфами. Використання міфу в політичній практиці посилює значущість ідей для тих, хто підтримує суспільно-політичний рух або політичну партію, оскільки вони отримують пояснення соціального розвитку. Міфи насичують політико-культурний простір ціннісними орієнтирами, історичними прикладами, згуртовують людей в спільноти, каналізують радикальні настрої. Вважаємо, що треба враховувати цей фактор при дослідженні різних ідеологій, адже міфи як компоненти ідеологій відображають очікування, настрої груп певної культури. У певному сенсі, міф є інструментом ідеологічної легітимізації влади, його укоріненість в місцевій культурі не дозволяє перемагати альтернативній ідеології, яку можна визначити як чужорідну, привнесена ззовні. Р. Барт писав в «Міфології», «... міф відмінняє складність людських вчинків ... скасовує всякі потреби йти далі безпосередньої видимості, в світі, який він організував немає протиріч» [2, с. 116].

Використання політичного або соціального міфу в політичному житті залежить від культурної матриці народу –

системи потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, від інтеріоризації ролі та спрямування особистості або групи [3, с. 130]. Зазначимо, що міф виступає не тільки загальним тлом, на якому розгортаються події історії, але стає частиною свідомості індивідууму, якщо інтеріоризований в ході виховання, освіти.

Вивчення політичних ідеологій в сучасному світі сприяє засвоєнню політичної культури, формуванню усвідомлення взаємозв'язку інституційного та ідеологічного факторів політичного процесу, визначенню свого місця в політичному житті. Розгляд політичних ідеологій в їх еволюційному розвитку дозволить виявити критерії та фактори перемоги або занепаду ідеологій, їх історичну обумовленість, необхідність в політичній сфері та, одночасно, формуватиме скептичне ставлення до маніпулятивних властивостей ідеологій. Надзвичайно важливим є аналіз підходів до вивчення політичних ідеологій, оскільки розкривається не тільки еволюція ідеологій, але методологічні підходи до вивчення специфіки змісту, смислів політичних ідеологій. Політичні ідеології є проявом найбільш широкого відображення політичних стосунків в суспільстві. Так, представники марксизму вважали, що політика відкриває колосальні можливості для суб'єктивного свідомого розвитку, але лише на основі пізнання об'єктивних законів історичного розвитку, тобто поле політики стає тлом на якому розгортаються концентровані класові інтереси у вигляді ідеологій. Г. Датиков писав, що «ідеологічний прогрес повинен проявлятися в адекватності соціально-матеріальному» [4, с. 13]. Автор підкреслював залежність ефективності практичної діяльності мас від цілеспрямованості та якості ідеологічної роботи, що відображає специфіку радянського ставлення до ідеологічного фактору в політиці.

Представники напряму деідеологізації, такі як Д. Белл, С. Ліпсет, К. Поппер вважали, що в індустріальному суспільстві активно розвивається наука, тому її значущість підвищується на противагу ідеологіям, які мають оціночний характер. В індустріальному суспільстві втратили значення мобілізаційні здатності ідеологій, адже поточний рівень політики не потребує надмірної ідеологізації політики. У розумінні представників напряму деідеологізації, політика повинна бути «технічною»,

заснованою на прагматизмі і реалізмі. Обговорення поглядів представників на пряму деідеологізації в політологічній освіті веде до розуміння характеру діяльності сучасних еліт, в тому числі управлінських.

Р. Арон поставив питання про кінець ідеологічного віку з великою долею скепсису. За його думкою, «ідеологія припускає певне оформлення, очевидячки, систематичне, фактів, інтерпретацій, бажань, передбачень» [5, с. 254]. Міркуючи щодо великих ідеологій, пов'язує їх з розвитком промисловості і капіталізму, підкреслює, що лібералізм і капіталізм посилюють боротьбу думок у вигляді множинності політичних доктрин.

Зазначимо, що П. Рікер в праці «Ідеологія та утопія» підкреслює, що люди не можуть позбутися необхідності створювати ідеології та утопії, оскільки вони є неодмінною функціональною часткою смислотворення в культурі. Рікер вважає, що в ідеологіях і утопіях деструктивність може переважати над творчим началом, тому треба глибинно досліджувати їхній функціональний прояв [6, с. 6]. Індивід, група сприймають оточення не лише з позицій безпосередньої причетності, скоріше, суспільна уява більше свідчить про конституювання суспільної реальності. Конституювання суспільної реальності може відбуватися як конструктивним, так і деструктивним чином. «Дія безпосередньо скеровується культурними зразками, які надають шаблони та начерки для організації соціальних та психологічних процесів» [6, с. 19]. Мислитель переконує, що людська біологічна мінливість вимагає появи культурних систем, які організують соціальні процеси. Особлива потреба в культурній системі буде в момент легітимації існуючого авторитету. Розгляд поглядів представників на пряму реідеологізації дозволяє дослідити функціональний та світоглядний прояв ідеологій в контексті політичної боротьби.

Представники франкфуртської школи підкреслюють функціональну ознаку ідеології – не пізнання дійсності, а механізм орієнтування поведінки людей, тому не існує принципової відмінності між ідеологіями. Ідеології є формою хибної свідомості, які використовуються панівними групами для свого панування та підкорення інших груп. Ю. Хабермас підкреслює, що функцією ідеології є утримання мислення і

поведінки людей в певних межах заради збереження пануванняправлячого класу [7, с. 177].

У добу постмодернізму дослідники розглядають ідеологію як посередника між соціальною дійсністю та способом розуміння сутності предметів, яка має форму знаку. Дослідник М. Чернявський переконаний, що трактування знаку закріплено в понятті (те, що означає), що має певне значення (те, що позначене). Значення виступає у формі об'єктивного денотата (об'єкт позамовної дійсності), інтерсуб'єктивної конотації (стереотипи трактувань смислу понять) і суб'єктивного концепту (індивідуальний для кожної людини смисл поняття) [8, с. 145]. Функціонування ідеології, тобто механізм перетворення ідей в реальність – це перетворення предикату в суб'єкт або приписування концептам денотативності, тобто створення «другої реальності», яка може стати єдиною. Цей підхід є особливо актуальним, оскільки сьогодні агентом соціалізації стають соціальні мережі, тому треба розкривати механізми впливу на процес прийняття рішень. Політтехнологи найбільше користуються цими можливостями найбільшої та швидкої відповіді на політичні проекти.

Процес взаємозв'язку ідеології з соціумом складний, оскільки, по-перше, реальна соціально-політична ситуація, яка визначеним чином впливає на формування ідеології, по-друге, соціокультурний (дискурсивний) контекст, який задає рамки і впливає на формування суб'єктивних концептів тих чи інших ідеологій, по-третє, самі концепти впливають на формування пануючого дискурсу як імперативного нав'язування смислу. Ідеології є формою концептуального відображення денотативної дійсності, змінюють цю дійсність, виступаючи мотиваційним підґрунтям для практичних дій. Наслідком стає синтезно змінена денотативна реальність, в якій у «знятому виді» присутні результати концептуального ідеологічного впливу.

Розкриття механізмів створення «іншої реальності» в сучасному інформаційному полі є надзвичайно актуальним, оскільки пояснюють засади формування суспільства «постправди». «Щоб змінити світ, необхідно пройти через наступні шаблі: спочатку світ треба концептуально пояснити, потім дискурсивно упровадити в суспільну свідомість способи трактувань і правила користування поняттями і лише потім,

шляхом зазначених процедур, вплинути на зміни денотативного змісту предметного світу» [8, с. 146].

Політичні ідеології дозволяють застосовувати маніпуляції в політичному управлінні. В XXI столітті відбувається трансформація ідеологій в інструмент політичного управління, оскільки в постмодерний період політика стає детермінантом ідеологій. Замість смислоутворення велику увагу приділяється індоктринації, тобто технологіям і технікам впровадження ідей у свідомість громадян з метою маніпулювання свободою вибору. Дослідниця М. Аль-Дайні пише про те, що теза про припинення існування класичних ідеологій є політичним міфом, завдання якого є приховати розповсюдження маніпулятивних ідеологій [9]. Авторка підкреслює, що класична ідеологія-бренд відрізняється наявністю ядра, стрижневої ідеї, тоді як маніпулятивні ідеології еkleктичні, зосереджені на формі, формуванні подій.

Отже, до сучасних тенденцій наукової аналітики політичних ідеологій можна віднести дослідження класичних та новітніх маніпулятивних ідеологій. В сучасному інформаційному суспільстві ідеології не зникають, але існують як бренди класичних ідеологій або як маніпулятивні ідеології. Відмінність полягає у тому, що класичні ідеології створювали інтелектуали, науковці, політики, тоді як тепер їх створюють політтехнологи, завдання яких полягає в успішному проведенні дій, які потрібні партії, державі. Використання інформаційних ресурсів дозволяє максимально використовувати маніпулятивний вплив ідеологій на свідомість людей, яка опиняється в рамках новоствореної дійсності. Ідеології в сучасному політичному процесі змінили свій ціннісний стрижень і увійшли в стан еkleктики. Класичні ідеології були прив'язані не тільки до інтересів групи, вони пояснювали світ, суспільство, тобто виконували функції світосприйняття. Класичні ідеології денотативні, тобто пов'язані своїми категоріями з об'єктивними процесами в суспільстві, тому в них присутнє як осмислення дійсності, так і зв'язок з владою. Сучасні ідеології тісно пов'язані з міфами, тому в них багато ірраціонального.

Аналізу політичних ідеологій присвячені курси в політологічній освіті. Високий рівень популізму, відсутність відповідальності за виконання власних обіцянок, практична

однаковість політичних програм, надзвичайні впливи політтехнологій вимагають особливого розгляду політичних ідеологій. Сучасна якісна освіта поєднує традиційне і сучасне. В процесі вивчення ідеологій буде сформоване розуміння необхідності поєднання переконань, ідей, цінностей і політичного маркетингу. Не дивлячись на прагматизм, користь політичних дій, зазначимо, що дискурсивна влада має силу, оскільки боротьба ідей не припиняється. Скоріше, мова йде про зміну технологій і технік індоктринацій в умовах розповсюдження ІКТ.

Вважаємо, що ідеології є упорядкованою системою ідей, цінностей, настанов, несе в собі елементи соціальної психології, спрямована на адаптацію теоретичних положень щодо мети та напрямку розвитку країни до об'єктивних умов у конкретний історичний період. Ідеологія як система складається з елементів – ідейних положень, з їхньої якості – спрямованості на певну модель розвитку та структури з певною організованістю елементів – план або проект моделі. Відповідно у процесі освіти розгляд політичних ідеологій можна проводити за допомогою різних методів, але акцент обов'язково робити на ідею, гасло, групу, індивідуума, державу. Бажано розіграти, використовуючи сценарний метод, «один день/один рік із життя людей у країні, де домінує панівна ідеологія або співіснують політичні ідеології як прояви плюралізму ідеологій. Змістовно насичені інтелектуальні карти дозволять осмислити практичне втілення ідеологічних настанов у проекті реформування або революційних подій. Не менш важливим є розуміння взаємовпливу ідеологій у конкретних доктринах, які співіснують в період сталого розвитку.

На практичних заняттях ефективним є застосування ділової гри. Кожна команда тримає шифр (ключ), який допоможе розкрити зміст конкретної ідеології. 1) основні ідеї політичної ідеології – 2) цінності політичної ідеології – 3) механізм втілення (реформи, революції, політичні партії, державна політика – 4) рекомендації політтехнологів, які працюють в сфері відносин з електоратом – 5) виховання моделі поведінки індивідууму, групи – 6) можливості і шанси втілення в Україні (соціальні групи, що підтримують; що змінить в соціальному, економічному, політичному, культурному житті країни).

Для формування професійних компетентностей необхідним є вміння аналізувати й синтезувати політичний матеріал, тому здобувачі освіти у форматі дискусії відповідають на підсумкове питання: «Який напрямок розвитку, який проєкт держави буде втілено, якщо переможе: ліберальна ідеологія (неолібералізм); консерватизм (неоконсерватизм); соціал-демократія; націоналізм; популізм; жодна з ідеологій не переможе, а буде домінувати доцільність, інтерес, користь». Для відповіді на доленосне питання запропоновано користуватись критеріями: формування стратигеми країни; економічне реформування з урахуванням форми власності; стабілізація соціального розвитку; політичне реформування (форма правління; самоуправління громади); розвиток освіти, науки й культури; відповідальність перед виборцями; презентація країни світові; захист національних інтересів і національна безпека.

Зазначимо, що вивчення політичних ідеологій стимулює критичне ставлення до політичних технологій, допомагає диференціювати політичні ідеології, формує громадянську позицію, вчить відповідальності і толерантності. У процесі навчання можна використовувати різні методи, наприклад, метод експертних оцінок або сценарний метод чи метод Делфі. Внаслідок розгляду політичних ідеологій формується розуміння ролі й функцій політичної ідеології в різні історичні періоди, зміни, які відбуваються в сучасному світі в контексті інформаційних технологій. Раніше можна було індоктринувати одну ідеологію, адже був один медіа-простір. Зараз медіа-простір носить множинний характер, тому потрібне розуміння діалогу. Комунікацію треба вибудовувати через спільні точки інтересу, для цього важливим є знання інтересів, мотивів суспільних груп. Ідеологія може мати різні завдання, тому в ситуації, що відбувається зараз, треба знати, що об'єднує спільноту. Можна погодитися з думкою українського філософа В. Єрмоленко, що «ідеології є інструментами зміни реальності....Не треба вірити в інструменти, щоб зробити його ефективним – треба просто знати, як він працює і де він працює, а де ні. І треба вміти оцінювати, де він принесе благо, а де зло» [10, с. 20].

Групи входять в політику, виникає питання, що є орієнтиром для їх суспільно-політичної діяльності. Потрібні конкуруючі

системи поглядів, але в політиці активною є не тільки наукова картина світу, не менш важливою є міфологічна, сконструйована картина світу з визначеними цінностями. Нові ідеї потрібні, особливо ті, що відображають нерв епохи, скеровують розвиток. Головне, врахувати помилки, розуміти до чого вони призвели, передбачити розвиток подій, мати шанси уникати небезпечні сценарії. Потрібен ідейний, культурний, ціннісний базис прийняття політичних рішень. У подальшому пропонуємо досліджувати вивчення технологій індоктринації в мережах з метою формування професійних компетентностей майбутніх політологів, технологів, експертів.

Джерела та література

1. Бодрийяр Ж. *Общество потребления. Его мифы и структуры.* Москва: Республика; Культурная революция, 2006. 269 с.
2. Барт Р. *Мифологии. Mythologies.* Москва : Директ – Медиа, 2007. 459 с.
3. Старовойтова Г. В. *Некоторые методологические вопросы определения предметной области этнопсихологии. Социальная психология и общественная практика: сб. ст. Москва: Наука, 1985. С. 231 – 236.*
4. Датилов Г. И. *О соотношении социального и идеологического прогресса / «Социальная ответственность ученых и идеологическая борьба»: сб. ст. Москва: Центральный Совет философских (методологических) семинаров при Президиуме АН СССР; 1989. С. 10 – 20.*
5. Арон Р. *Опій інтелектуалів.* Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
6. Рікер П. *Ідеологія та утопія.* Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 386 с.
7. Хабермас Ю. *Расколотый Запад.* Москва : Издательство «Весь мир», 2008. 192 с.
8. Чернавский М. *К проблеме социальной ангажированности идеологий. Государственная служба. 2008. № 3. С. 145 – 149.*
9. Аль-Дайни М. А. *Манипулятивные идеологии: методологические и политологические аспекты проблемы. Вестн. Моск. ун-та. Серия 12. Политические науки. Москва., 2009. № 2. С. 110 – 118.*
10. Єрмоленко В. *Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі ХІХ-ХХ століть.* Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 480 с.

2.2. ДОТРИМАННЯ НОРМ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Глосарій до Закону України «Про вищу освіту» закріплює визначення, що «освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу», а Закону України «Про освіту» передбачає, що «освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті» [2-3]. Закону України «Про освіту» визначає освітній процес «як систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей», а норми Закону України «Про вищу освіту» передбачають, що «освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [2-3]. То ж мова в освітньому процесі відіграє важливу роль не лише як вербальний спосіб спілкування, а як спільна діяльність щодо опанування освітньої програми, результатом вивчення якої мають стати знання, вміння, компетентності й гармонійно розвинена особистість уцілому.

Стаття 10 Конституції України закріплює, що «державною мовою в Україні є українська мова», покладає обов'язок всебічного розвитку й функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, сприяння у вивченні мов міжнародного спілкування на державу [1]. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України, що відображено в профільному мовному законі.

Норми ст. 21. Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» закріплюють положення, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова».

Для деталізації такого правила можемо виділити основні напрямки реалізації права громадянина на навчання державною мовою:

- право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

- обов'язкове вивчення державної мови як обов'язок закладів освіти (заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови);

- сприяння державою Україна вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти;

- у закладах освіти відповідно до освітньої програми одна або декілька дисциплін можуть викладатися двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу; а от викладання іноземної мови в закладах освіти і на курсах з вивчення іноземних мов здійснюється відповідною іноземною або державною мовою [4].

Згідно з нормами ст. 48 Закону України «Про вищу освіту», мовою освітнього процесу в закладах вищої освіти є державна мова. Така діяльність не повинна суперечити вимогам Законів України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та «Про освіту». Причому в межах автономії закладів освіти – важливого принципу, який закріплений в законодавстві, закладу вищої освіти надається право прийняти рішення про викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів англійською мовою, за умови що усі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою.

Норми ст. 7 Закону України «Про освіту» є важливими з огляду на забезпечення прав осіб, котрі належать до національних меншин та до корінних народів України. Таким особам гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття

дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини або корінного народу. Алгоритм запровадження цієї норми передбачає Це створення окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної національної меншини або корінного народу поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою. Таке право особа може реалізувати не тільки в закладі освіти, а й шляхом участі в заходах національних культурних товариств, громадських організацій тощо.

Важливо, що особам з порушенням слуху забезпечується право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови. Українська жестова мова є мовою спільноти жестомовних осіб, вона визначається як природна візуально-жестова мовна система з власною лексико-граматичною структурою, що сформувалася еволюційним шляхом і використовується як основний або один з основних засобів спілкування жестомовних осіб, які постійно проживають або впродовж тривалого часу проживали на території України.

То ж заклади освіти повинні забезпечувати обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти – в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови. Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти [2].

У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу. За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, у яких навчання здійснюється українською мовою або вивчається українська мова.

Імперативною, на нашу думку, для захисту мови, є норма про те, що «статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя» [4].

Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

Основними завданнями, які виконують акти мовного законодавства, є:

- 1) захист державного статусу української мови;
- 2) утвердження української мови як мови міжетнічного спілкування в Україні;
- 3) забезпечення функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності і національної безпеки;
- 4) забезпечення застосування української мови як державної на всій території України у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, а також у міжнародному спілкуванні, під час здійснення посадовими та службовими особами представницьких функцій;
- 5) забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її подальшого функціонування як державотворчого чинника української нації;
 - б) підтримка української мови шляхом сприяння:
 - а) володінню українською мовою громадянами України;
 - б) розвитку української жестової мови як основного або одного з основних засобів спілкування жестомовних осіб. Статус, засади та порядок застосування української жестової мови визначаються законом;
 - в) застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови;
 - г) вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові

існують рівнозначні відповідники, та підвищенню рівня обізнаності громадян про них;

г) запобіганню вульгаризації української мови та змішування її з іншими мовами;

д) поширенню знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур;

е) популяризації діалектів і говірок української мови та їх збереженню;

є) вивченню української мови в Україні та за кордоном та ін.

[4].

Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту», від 22 квітня 2008 року у справі про мову судочинства підтверджують, що реалізація норм ст. 10 Конституції України відповідає чинному законодавству.

У цьому контексті рекомендаційний лист МОНу «Про застосування державної мови в освітньому процесі» від 17 вересня 2019 року акцентує увагу на необхідності застосування державної мови в робочий час науково-педагогічними, педагогічними та іншими працівниками закладів освіти. Державна мова має використовуватися в рамках освітнього процесу, під час проведення навчальних занять (крім занять з навчальних предметів, які згідно з освітньою програмою закладу освіти викладаються іноземними мовами або мовами корінних народів і національних меншин), у спілкуванні вчителів, викладачів, іншого персоналу закладів освіти як зі здобувачами освіти (вихованцями), так і між собою.

Так, рекомендується під час організації освітнього процесу незалежно від його форми (урок, лекція, практичне, семінарське заняття, гурткова робота тощо) необхідно використовувати навчальні матеріали, виготовлені державною мовою (крім занять з навчальних предметів, які згідно з освітньою програмою закладу освіти викладаються іноземними мовами або мовами корінних народів і національних меншин) [5].

Отже, підбиваючи підсумок, варто окреслити основні нормативні характеристики української мови відповідно до профільного закону. По-перше, її статус закріплений як єдиною державною (офіційна) мова в Україні. По-друге, її статус як

єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації. По-третє, державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави. По-четверте, статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Основним Законом, а порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом.

На основі проведеного дослідження ми стверджуємо, що в Україні функціонує інститут захисту державної мови. В освітньому процесі застосовується винятково державна мова, хоча забезпечується реалізація прав осіб, які належать до корінних народів, національних меншин. Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою санкції за порушення таких норм, тобто закріплюють юридичну відповідальність.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень визначаємо такі:

– аналіз судової практики щодо застосування норм мовного законодавства національними судами та Європейським судом з прав людини;

– висвітлення механізмів реалізації права на мову навчання представників національних меншин та корінних народів в Україні в руслі надання практичних рекомендацій щодо створення локальних правових актів в конкретному закладі освіти;

– розгляд випадків порушення мовного законодавства та випадків притягнення до юридичної відповідальності винних осіб.

Джерела та література

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 15.01.2021).

2. Про освіту: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 15.01.2021).

3. Про вищу освіту: Закон України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=w1_1 (дата звернення: 15.01.2021).

4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

5. Про застосування державної мови в освітньому процесі: лист МОН № 1/9-581 від 17 вересня 2019 року. URL : <http://ru.osvita.ua/legislation/other/65639> (дата звернення: 15.01.2021).

6. Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 10-р/2019 у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

7. Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008 у справі про мову судочинства. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-08#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

2.3. УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ (ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ)

Нормами Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» передбачено, що в Україні діє посадова особа – Уповноважений із захисту державної мови. Стаття 49 вказаного нормативно-правового акту закріплює ключовий пріоритет діяльності – «сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України» [5].

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 р. № 852-р на посаду уповноваженого із захисту державної мови призначено Тараса Дмитровича Кременя. Правовий статус такої особи визначено в спеціальному розділі профільного мовного закону [10] . У Розділі VIII «Захист державної мови» (статті 49-57) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначаються завдання Уповноваженого. По-перше, це захист української мови як державної. По-друге, це захист права

громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою [5].

Важливим є принцип незалежності в діяльності Уповноваженого, адже він здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб, призначається Кабінетом Міністрів за спеціальною процедурою строком на п'ять років. Діяльність Уповноваженого із захисту державної мови також регулюється іншими нормативно-правовими актами. Такими підзаконними актами є «Порядок взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування», затверджений постановою Кабінету Міністрів України, «Порядок здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України» [2-3].

З метою реалізації покладених на нього завдань Уповноважений здійснює такі повноваження:

1) подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо забезпечення ефективною реалізацією державної політики, спрямованої на захист державної мови, всебічний розвиток і функціонування державної мови у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України, сприяння задоволенню мовних потреб українців, які проживають за межами України;

2) забезпечує моніторинг виконання законодавства про державну мову, державних цільових програм забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної;

3) розглядає скарги фізичних і юридичних осіб на дії та бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій всіх форм власності, інших юридичних і фізичних осіб щодо дотримання вимог законодавства про державну мову;

4) спрямовує до Комісії з питань вищого корпусу державної служби, міністерств та інших центральних органів виконавчої

влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій подання про проведення службових розслідувань, а також притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства про державну мову, що є обов'язковими до розгляду;

5) складає протоколи та застосовує стягнення у випадках, встановлених законом;

6) здійснює контроль за виконанням повноважень його представниками відповідно до частини шостої цієї статті;

7) затверджує форму акта про результати здійснення контролю за застосуванням державної мови, а також форму протоколу та постанови [5].

На Уповноваженого покладається обов'язок щорічного звітування не пізніше 1 травня року, наступного за звітним. Він повинен подати Кабінету Міністрів України та представити громадськості річний публічний звіт про свою діяльність і про стан дотримання профільного закону разом з висновками та рекомендаціями Рахункової палати, наданими за результатами здійснення заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) діяльності Уповноваженого, та інформацією про стан виконання відповідних рекомендацій. Одночасно з поданням річного звіту Уповноважений розміщує його на своєму офіційному вебсайті для відкритого доступу.

Норми закону закріплюють, що «Уповноважений здійснює свої повноваження безпосередньо. Для забезпечення виконання повноважень Уповноважений призначає представників. Представник Уповноваженого є працівником секретаріату Уповноваженого і здійснює повноваження, визначені цим Законом, за місцезнаходженням секретаріату або в іншому місці, визначеному Уповноваженим. Акти і протоколи, складені представником Уповноваженого, направляються Уповноваженому» [5].

Вивчення таких тем доречно включати в навчальні програми дисциплін «Правознавство», «Конституційне право України», «Основи публічного права» та ін. для здобувачів вищої освіти сучасних закладів вищої освіти. Для опрацювання матеріалу доречно пропонувати студентам завдання для роботи з офіційним вебсайтом Верховної ради України, Уповноваженого

із захисту державної мови в Україні. Наполягаємо на обов'язкове вивчення молоддю процедури подання інформації, скарг, заяв, пропозицій до Уповноваженого, алгоритм їхнього розгляду та реагування на виявлені порушення.

На основі проведеного дослідження ми встановили, що важливим складником правового інституту захисту державної мови є діяльність Уповноваженого із захисту державної мови, який є незалежною від інших органів державної влади посадовою особою. До його компетенції належить широке коло повноважень щодо розгляду ймовірних фактів порушення норм мовного законодавства.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків визначаємо такі:

– висвітлення оперативної інформації та її аналіз щодо статистики звернень громадян до Уповноваженого із захисту державної мови;

– підготовка аналітичних матеріалів щодо стану дотримання мовного законодавства в усіх сферах суспільного життя, передбачених законодавством;

– вивчення досвіду діяльності профільного омбудсмена в інших країнах та врахування такої діяльності в умовах функціонування інституту захисту державної мови в Україні.

Джерела та література

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text> (дата звернення: 15.01.2021).

2. Порядок взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 819. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019#n9> (дата звернення: 15.01.2021).

3. Порядок здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 817. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2019-Text> (дата звернення: 15.01.2021).

4. Про вищу освіту: Закон України . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=w1_1 (дата звернення: 15.01.2021).

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

6. Про освіту: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

7. Про застосування державної мови в освітньому процесі: лист МОН № 1/9-581 від 17 вересня 2019 року. URL : <http://ru.osvita.ua/legislation/other/65639> (дата звернення: 15.01.2021).

8. Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 10-р/2019 у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

9. Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008 у справі про мову судочинства. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-08#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 р. № 852-р «Про призначення Кременя Т.Д. Уповноваженим із захисту державної мови». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2021).

2.4. ВПЛИВ ОСВІТИ НА ПОЛІТИЧНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Теоретико-методологічні основи політичної соціалізації особистості аналізують у своїх працях відомі зарубіжні та вітчизняні науковці і практики: Абрамсон П, Акіншева І., Алмонд Г., Антонюк О., Березенська О., Верба С., Горбатенко В., Єфтені Н., Істон Д., Кайгер В., Москаленко В., Проскуріна О., Насадюк Ю. та інші. Вони пояснюють, що одним із критеріїв соціалізованої особистості є високий рівень політичної культури, політичної освіченості, інтересу до політичного життя суспільства, в якому вона проживає. З'ясовано, що будь-якій людині, щоб сформуватися як громадянину, необхідно отримати систему політичних знань, ідеалів, цінностей як для орієнтування у політичному житті, так і для включення у суспільну діяльність загалом. Роль освіти у формуванні особистості та актуальні питання цього процесу висвітлюють Андрущенко В., Буєва А., Ільїнський І., Лукашевич М.,

Руткевич М., Рубіна Л., Щербініна О. та інші науковці. Однак, питання впливу освіти на політичну соціалізацію сучасної людини потребують більш детального вивчення та осмислення.

Поняття «соціалізація» сучасними науковцями вживається у широкому і вузькому розумінні. У першому випадку соціалізація – це процес засвоєння людиною соціальних норм і культурних цінностей суспільства, до якого вона належить. Але, частіше соціалізації дають більш широке визначення, інтерпретуючи її як процес засвоєння людиною знань, досвіду, духовних норм і культурних цінностей, включення її до системи соціальних зв'язків і відносин, вироблених людством, необхідних для становлення особистості та життєдіяльності в суспільстві [5, с. 677].

У 50-60-ті рр. XX ст. поняття «соціалізація» було введено до політологічного лексикону. Воно стало широко використовуватися у працях відомих зарубіжних науковців у сфері політики: Г. Алмонда, С. Верби, Р. Зігель, Д. Істона, П. Шарана, Г. Хаймена, інших. У 1959 р. американський соціальний психолог Г. Хайман опублікував працю «Політична соціалізація», а у 1969 р. Р. Даусоном та К. Превітом була видана книга під такою ж назвою. Наприкінці 60-х–початку 70-х рр. XX ст. з'являються наукові дослідження з цього питання й у вітчизняній політології. Слід визнати, що більшість науковців-політологів розуміє «політичну соціалізацію» або як процес передачі політичних поглядів, ідей, уявлень і норм від одного покоління до іншого, або як процес політичної зрілості особистості, формування її політичного «Я», власного погляду на політичний світ, особистісних політичних орієнтацій. У політологічному словнику зазначається, що політична соціалізація – це засвоєння людиною певного соціального і політичного досвіду, нагромадженого суспільством і сконцентрованого в культурних традиціях, цінностях, нормах статусної і рольової поведінки [5, с. 677].

Метою політичної соціалізації є формування громадянськості, яка визначає, на скільки людина пристосована до соціально-політичних відносин та має вплив на соціальний лад. Змістом політичної соціалізації є залучення людини до норм і традицій певної політичної системи, формування навичок політичної участі, інформування про мету і методи політики, що здійснюється.

Результатом політичної соціалізації є розуміння людиною особливостей розвитку політичних структур і відносин, політичної системи суспільства, уміння орієнтуватися у соціально-політичному просторі, аналізувати актуальні політичні проблеми та наявність бажання і можливостей брати участь у їх вирішенні.

Отже, незважаючи на різницю в підходах щодо визначення політичної соціалізації, більшість учених сходяться на тому, що найважливішим результатом даного процесу є досягнення особистістю уміння орієнтуватися у політичному просторі та виконувати певні ролі і функції у політичній системі [1, с.78]. Основним функціями політичної соціалізації нині є:

- визначення політичних цілей і цінностей, яких прагне людина і може реалізувати в політичній діяльності;
- формування уявлень про прийнятні способи політичної поведінки, адекватність тих чи інших дій певної ситуації;
- визначення ставлення людини до оточення і до політичної системи;
- формування певного ставлення до політичної символіки;
- формування здібностей до пізнання соціально-політичного простору;
- формування поглядів, установок, переконань як основи політичного життя.

На сьогодні відомі дві основні форми політичної соціалізації особистості: соціальна, до якої належить освіта людини, та інформаційна – ЗМІ, які є засобами вторинної соціалізації.

Політична соціалізація відбувається в кілька етапів:

1) етап політизації – коли у дітей формуються уявлення про світ політики під впливом оцінок родини, її ставлення і реакцій на політичні події;

2) етап персоналізації – процес персоніфікації сприйняття влади, коли зразками влади стають, наприклад, постаті президента, прем'єр-міністра та інших відомих політичних лідерів;

3) етап ідеалізації – коли найважливішим політичним суб'єктам приписуються певні якості, і на цій підставі закладається емоційне ставлення до політичної системи загалом;

4) етап інституціоналізації – коли відбувається перехід від персоніфікованого сприйняття політики до абстрактнішого та закладаються уявлення про інститути влади.

Аналіз наукової літератури показав, що існує й інша періодизація процесу політичної соціалізації як безперервного поетапного поглиблення участі індивіда в політичній системі, а саме:

1-й етап – період дитинства і ранніх юнацьких років, коли в індивіда формуються власні первинні політичні погляди і засвоюються зразки політичної поведінки;

2-й етап – період навчання у загальноосвітніх закладах та закладах вищої освіти, коли у молодій людини формується інформаційний бік світогляду, існуючі системи політичних норм і цінностей, що трансформуються у внутрішній світ особистості;

3-й етап – активна соціальна діяльність особистості, включення її у роботу державних органів і громадських організацій, у процесі якої відбувається формування людини як громадянина, становлення повноцінного суб'єкта політичного життя;

4-й етап – подальше життя людини, у процесі якого вона постійно саморозвивається, удосконалюється і розвиває власну політичну культуру [3].

Отже, відповідно до ступеня самостійності політичної участі індивіда, виділяють первинну і вторинну політичну соціалізацію. Різниця між ними – вік людини, конкретний політичний досвід та ступінь самостійності політичної поведінки. Первинна соціалізація – процес політичного просвітництва дітей і юнаків, який характеризується первинним сприйняттям людиною політичних категорій, що поступово формують у неї вибірково-індивідуальне ставлення до явищ політичного життя. Вторинна політична соціалізація припадає на зрілий вік і характеризується етапом діяльності людини, коли вона засвоїла прийоми переробки інформації і здійснення політичних ролей, здатна протистояти груповому тиску і продемонструвати свою здібність до індивідуального розуміння ідеологічних позицій, переоцінки культурних норм і традицій. Вона проявляється в активній взаємодії особистості з політичною системою на основі отриманих раніше ціннісних установок.

Психологами доведено, що сформовані в дитячі та юнацькі роки політичні уявлення у процесі первинної соціалізації є найсталішими. Вторинна ж соціалізація, яка

відбувається у подальшому житті людини, не справляє серйозного впливу на трансформацію уже закладених базових політичних цінностей. Процес радикальної зміни цінностей, сформованої політичної культури – ресоціалізація – досить болісний і може супроводжуватися внутрішньо-особистісними конфліктами [6].

Виходячи із закономірностей та умов соціально-економічного, політичного розвитку українського суспільства, науковці виділяють наступні принципи політичної соціалізації:

1) орієнтація на самостійну, демократичну і правову державу, що є національною ідеєю українського народу;

2) національне, патріотичне виховання особистості, що дасть змогу сформувати високопатріотичну, вольову і цілеспрямовану особистість, відповідального громадянина своєї держави;

3) розвиток політичної самодіяльності особистості та забезпечення умов для участі у загальнонаціональному політичному житті;

4) загальнонаціональні форми особистісної ініціативи, що допоможуть усвідомити вищі національні інтереси і стануть гарантією формування високопатріотичної політичної культури, яка консолідує державу;

5) використання можливостей самовиховання особистості, формування у неї інтересу до політичної інформації, надаючи їй альтернативні джерела знань, створення умов для вільного висловлювання власних думок і поглядів;

6) створення умов для розвитку міжнародних контактів, що має важливе значення у формуванні сучасної цивілізованої людини і дає змогу ознайомитись зі світовим досвідом інших країн у розв'язанні суспільних проблем за умов демократії та правової держави, подолання перешкод у міжнародних відносинах;

7) демократичне і цілеспрямоване формування особистості української політичної еліти, адже політична діяльність вимагає високих моральних, патріотичних і фахових якостей.

Визначені вище принципи політичної соціалізації націлені на розв'язання конкретних проблем формування політичної культури особистості, відповідні способи дій, її поведінку. Дотримання цих принципів дасть змогу постійно поновлювати

державні органи, політичні партії політично грамотними особистостями, забезпечить високу активність кожної людини в житті країни, створить сприятливий клімат для цивілізованих форм суперництва політичних сил та зміцнення державності.

Наразі в Україні відбуваються процеси докорінного реформування всіх сфер життя людини. Оновлена країна потребує, щоб кожен громадянин усвідомлено ставився до політичних подій, що відбуваються у межах країни та у світі, зміг дати їм об'єктивну світоглядну оцінку, володів практичними навичками участі в громадському житті. У формуванні такої людини, у реалізації вище описаних принципів, важливу роль відіграє політична освіта та виховання як потужне знаряддя політичної соціалізації, інтегрування особистості у політичну систему, джерело формування політичної свідомості особистості – політичних знань, переконань, поглядів, оцінок, настанов та ідеалів.

Важливою ланкою політичної соціалізації є політичне виховання – процес цілеспрямованого і систематичного впливу на політичну свідомість і поведінку громадян з метою формування у них певних політичних якостей. Цілеспрямованість і систематичність – два головні чинники, що виділяють політичне виховання із загального контексту політичної соціалізації. Основним завданням політичного виховання є закріплення в політичній свідомості і поведінці людини домінуючих в певній системі політичних цінностей, норм, орієнтацій і зразків, формування певного типу політичної культури [4].

Політичною освітою та вихованням своїх громадян опікується держава. Через стандарти шкільного і вузівського навчання, підконтрольні ЗМІ держава цілеспрямовано впливає на політичну свідомість і поведінку кожної людини, прагне сформувати у неї якості, які будуть адекватними характеру політичного режиму.

Як показує практичний досвід, у системі державної політичної освіти в загальноосвітніх закладах та закладах вищої освіти не достатньо уваги приділяється вивченню політологічних дисциплін. Це зумовлюється, на думку науковців і практиків, накладанням двох впливових чинників: глобальної кризи освіти, зумовленого реформуванням, і кризи перехідного періоду сучасного українського суспільства [4].

Хоча, стосовно вищої освіти можна стверджувати, що у процесі політичної соціалізації вона має величезні можливості. Тому, сучасні заклади вищої освіти повинні мати можливість не лише готувати майбутніх фахівців у галузі політології, але й організувати політичну освіту кожного здобувача вищої освіти, що й буде впливати й на їхню політичну соціалізацію.

Відповідно, основними напрямками реформування політичної освіти мають бути: рівень професійної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл і викладачів закладів вищої освіти, позитивне ставлення учнів і здобувачів вищої освіти до навчання (мотивація навчання), якість освітньо-професійних програм, методики та технології навчання, науково-методична література, технічні засоби навчання тощо. Стосовно методів навчання, доцільно використовувати такі, що розвивають самостійність, активність, креативність і гнучкість мислення, формують аналітичні здібності.

Політична соціалізація – це засвоєння особистістю політико-культурних цінностей, політичних орієнтацій, форм політичної поведінки, що прийнятні для певного суспільства та сприяють забезпеченню стабільності політичної системи суспільства. Відповідно, політично соціалізована особистість – це, насамперед, відповідальний громадянин, який має високий рівень політичної культури, політичної свідомості. Будь-який індивід є потенційним суб'єктом політики, але не кожен стає таким реально. Щоб стати політичним суб'єктом, людина повинна віднайти в політиці свою сутність та існування. Іншими словами, вона має практично засвоїти політичний досвід, усвідомити себе суб'єктом політичної дії, виробити власну позицію у політичному процесі й свідомо визначити своє ставлення до політики, ступінь участі у ній.

Політична соціалізація має такі структурні елементи як: політичні знання, політичні інтереси, політичні твердження, політичні потреби, політична діяльність, політичні емоції, політична воля, політична активність. Дані політичні якості особистості формуються під соціальним та інформаційним впливом. Важливу роль у цьому процесі відводиться освіті, яка потребує вироблення єдиних теоретико-методологічних і практико-орієнтованих підходів до організації й педагогічного забезпечення цього процесу. Подальші дослідження

передбачаються у вивченні процесів та умов політичної соціалізації студентської молоді.

Джерела та література

1. Гаджиев К.С. *Политическая культура : концептуальный аспект. Политические исследования. 1991. №6. С. 69-83.*
2. Єфтені Н. М. *Вплив політичної освіти на соціалізацію особистості. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 52. С. 294-301.*
3. Малаканова О.А., Акифьева Ю.Н. *Агенты политической социализации : теоретико-методологические и исследовательские аспекты изучения. Вестник СамГУ. 2006. №10/1. С. 46-54.*
4. Остапенко М.А. *Політична культура суспільства: навч. посіб. К. : МАУП, 2008. 96 с.*
5. *Політологічний словник : Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. К. : МАУП, 2005. 792 с.*
6. *Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; [редакційна колегія: Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко та ін.]. К. : Міленіум, 2014. Вип. 1 (15). 408 с.*

2.5. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Згідно даних, отриманим у ході проведення соціологічних досліджень від 38 до 60 % найманих працівників, які були звільнені під час економічної кризи, є молодими спеціалістами, які не досягли 30-літнього віку. Щорічні опитування та соціологічні дослідження показують, що відсоток молоді, які бажають займатися розвитком власного бізнесу, у декілька раз перевищує частку тих, хто вже відкрив свою справу. Приблизно 75 % опитуваних вважають відкриття малого бізнесу чудовою спробою для самореалізації, 55 % обирають власний бізнес, розраховуючи на отримання більш високого рівня доходу у порівнянні з роботою за наймам. Проте сьогодні тільки 3 % молодих людей мають власний бізнес.

Державна служба статистики сьогодні наводить дані про 37 % безробітних (саме у віці до 35 років). Дана ситуація з року

в рік буде погіршуватися, на це впливаю і ситуація навколо пандемії Covid 19, і відсутність дієвого законодавчого механізму, і відсутність першочерговості в працевлаштуванні. На повісті дня сьогодні має стати самозайнятість молоді і створення для цього усіх умов, не забуваючи використовувати передовий світовий досвід.

Основними проблемами, які заважають відкриттю власної справи молодим людям виступають: відсутність фінансів, брак досвіду, недостатність освітніх знань. У ситуації, що склалася полегшити вихід на ринок молодих підприємців може тільки підтримка держави. Не дивлячись на активну реалізацію заходів, спрямованих на розвиток молодіжного підприємництва, не вирішеними залишаються проблеми, які впливають на готовність молоді створювати самостійні бізнес-проекти. Серед основних проблем можна виокремити наступні:

1. Соціальний напір молоді. У молодіжному середовищі слабо відображена готовність ризикувати, створювати щось нове, відсутній дух підприємництва. Молодь обирає можливість працевлаштування у великих фірмах та компаніях, державних установах.

2. Сприйняття суспільством підприємців. Серед молоді підприємці сприймаються як люди, яким доводиться постійно долати певні перешкоди, а не як бізнесмени, які досягають або намагаються досягти успіху.

3. Рівень та зміст освітніх програм. Традиційно українські учбові заклади надають основи економічних знань, при цьому не формують стимули та поведінкові компетенції, без яких успішна підприємницька діяльність неможлива. Проте стимули та позитивне сприйняття підприємництва повинно формуватися не лише у стінах конкретного учбового закладу, але і за його межами. Поведінкові компетенції можливо сформувати тільки при виконанні практичних дій, наприклад, у межах бізнес-інкубаторів, бізнес-акселераторів, отримуючи досвід практичної роботи та ведення переговорів. Тому доцільним є пропозиція ввести у освітні програми підготовки бакалаврів, магістрів річну практично-орієнтовану підготовку у бізнес-інкубаторах. Бізнес-інкубатори при цьому доцільно створювати на базі вишів із залученням підприємців.

4. Відсутність початкових інвестицій щодо створення бізнесу.

5. Досить високі адміністративно-правові бар'єри для відкриття власної справи.

6. Відсутність ділових економічних та виробничих контактів.

7. Високі ставки податків та кредитів для початківців.

8. Досить складне та суперечливе законодавство.

Перспективною сферою започаткування власного бізнесу вважаємо галузі креативної економіки. Термін «креативна економіка» був вперше сформульований Джоном Хоукінсом в однойменній книзі у 2001 році, і означав передусім сукупність економічних систем, головною цінністю в яких були креативність та оригінальні інтелектуальні здобутки, а не традиційні ресурси на кшталт праці, землі та капіталу [3]. На думку Дж. Хоукінса, саме свобода і вільний ринок дають унікальну можливість перетворювати свої власні ідеї на товар чи послуги. У секторі креативних індустрій виділяють ряд груп: реклама; архітектура; художній та антикварний ринок; ремесла; дизайн; мода; виробництво кіно- та відеопродукції; програмування, в том числі створення розважальних та інтерактивних програм і комп'ютерних іграшок; музика; виконавчі мистецтва; видавнича справа; теле-, радіо- та Інтернет- трансляції [4]. Креативні індустрії визнаються та включаються в програмні документи ЄС протягом десяти років. На сьогодні креативна економіка – ширший сектор, який виходить за рамки традиційних мистецьких та культурних галузей та включає більшу кількість взаємопов'язаних видів діяльності та підгалузей – має потенціал, який визнається іншими міжнародними організаціями, такими як Рада Європи, різні організації системи ООН, а також національними, регіональними та місцевими органами влади та установами у всьому світі [5, с. 9]. Частиною креативної економіки є інфраструктурні одиниці, так звані креативні хаби: коворкінги, майстерні, інкубатори, лабораторії та кластери. Підприємництво в креативній економіці передбачає перетворення інтелектуального ресурсу в «творчий продукт», покращує показники розвитку економіки, створює нові робочі місця. Ця галузь економіки є надзвичайно перспективною: у 2013 році на культурні та креативні індустрії припадало 3 % світового ВВП, вони забезпечують 29,5 млн. робочих місць у всьому світі.

Європа є лідером у цьому секторі: згідно з показниками 2011 року, у ЄС частка основних креативних галузей у ВВП за доданою вартістю склала 558 млрд. євро – приблизно 4,4 % від загального європейського ВВП, ці галузі забезпечують приблизно 8,3 млн. повних робочих місць (або 3,8 % від загальної їх кількості у Європі) [5, с. 9]. Залучення української молоді до підприємництва у креативній економіці є вигідним не лише через значні темпи розвитку галузі, але й тому, що вона не потребує значних капіталовкладень та наявності великої кількості матеріальних ресурсів. Необхідні в першу чергу знання та нові ідеї. Наявність високоінтелектуальних та кваліфікованих фахівців в Україні, сприяння динамічному розвитку стартапів й інноваційних парків дозволить збільшити кількість робочих місць, які вважаються «креативними». Глобалізація сучасного життя, доступ до цифрових технологій та технологічні зміни, викликані Четвертою промисловою революцією поступово змінюють основні галузі економіки, систему освіти, соціальні стандарти життя. Ми можемо звернутися до досвіду Індії, яка всього за декілька років перетворилася з аграрно-орієнтованої країни з мільйонами неписьмених громадян в регіонального промислового лідера та провідного гравця на ринку програмного забезпечення [1, с. 199]. Досягти цих результатів їм вдалося завдяки співпраці з американськими ТНК (General Electric і Citibank), що спрямували замовлення до індійських спеціалістів (значною мірою через невисоку вартість їх праці, що давало корпораціям змогу зекономити до 60 % фактичної вартості контракту) та державним програмам заохочення іноземних інвестицій в національну економіку (звільнення від мита, відміна податку на прибуток для фірм-експортерів) упродовж 1990-2019 рр.

На фоні міжнародних співставлень та порівнянь український бізнес-клімат виглядає непривабливим. Наші компанії досить часто стикаються з певними труднощами та бар'єрами ведення бізнесу у першу чергу основною проблемою є купівельна спроможність населення, а у другу чергу – брак кваліфікованих кадрів.

Своєю діяльністю молоді підприємці створюють матеріальні блага, представляють реальну, соціально-активну силу суспільства. Слід зазначити, що такий успіх досягається в

основному завдяки власній ефективній роботі підприємців, а не завдяки винятково вигідному положенню на ринку або доступу до ресурсів країни. Молодіжне підприємництво також зацікавлене в підвищенні споживчого попиту, у зростанні доходів населення, у нарощуванні обсягів вироблених товарів і послуг, у створенні робочих місць. В теперішній час в нашій державі практично відсутнє розуміння фундаментальної ролі малого й молодіжного підприємництва у здійсненні економічних перетворень. Як правило, підприємництву відводиться допоміжна роль, що знаходить своє відбиття в конкретних рішеннях, прийнятих різними органами влади [4].

Для розвитку молодіжного підприємництва на сучасному етапі необхідно:

1) популязувати підприємницьку діяльність серед молоді. Для вирішення даної стратегічної задачі необхідно: проводити ігрові та тренінгові заходи; влаштовувати олімпіади з підприємництва серед старшокласників; запрошувати молодь на освітні курси; організовувати випуск соціальної реклами, яка формує позитивне відношення до підприємництва; інформувати про можливу державну підтримку малих підприємців; розробити та розповсюдити рекламні матеріали, які відображають ідею соціально відповідального підприємця, який є основою для економічного розвитку країни; інформувати молодь про певні бізнес-проекти;

2) масово залучати молодь до підприємницької діяльності. При вирішенні даної задачі необхідно розповсюдити агітаційний матеріал стосовно програм, які проводить держава, влаштовувати анкетування молоді у стінах учбових закладів. Кожна анкета повинна містити розділ з контактними даними. Після обробки анкет необхідно скласти базу даних молоді, які готові стати підприємцями. Проводити інформаційні конференції з молодими людьми, які готові та бажають відкрити власне підприємство, на них необхідно запросити успішних підприємців, представників бізнесу та влади.

3) проводити відбір серед молоді, які мають здатності до ведення підприємницької діяльності. Необхідно проводити експертні сесії у формі співбесід, коли діючі підприємці будуть надавати оцінки бізнес-ідеям та спілкуватися з їх авторами.

Конкурси бізнес-ідей дозволяють віднайти дійсно цікаві пропозиції та реалізувати їх на практиці;

4) проводити профільне навчання з метою надання молодим людям навиків ведення бізнесу. Молодь повинна проходити поглиблене навчання з курсу бізнес-планування, формування проектних команд. До навчання необхідно залучати сертифікованих бізнес-тренерів, силами яких будуть проводитися майстер-класи, створювати експертні сесії з успішними підприємцями, з фахівцями різних галузей діяльності, пов'язаних з бізнесом (робітники податкових органів, фахівці з трудового права, працівники екології, бухгалтери).

Аналіз існуючих проблем розвитку молодіжного підприємництва на сучасному етапі, розуміння недостатності кількості молоді, які прагнуть відкрити власну справу, та обмеженість ресурсів різних рівнів бюджетів, дозволяє зробити висновок, що досягти успіху у справі розвитку молодіжного підприємницького руху можливе лише при застосуванні програмно-цільового методу. Системний підхід надає можливість чітко визначити стратегію залучення молоді до підприємницької діяльності та дозволить реалізувати основні підходи щодо пропаганди підприємництва у молодіжному середовищі, віднайти найбільш талановиту молодь, провести її навчання та допомогти їй реалізувати відповідні бізнес-проекти.

Джерела та література:

1. Думанська І.Ю. Молодіжне інноваційне підприємництво як національна доктрина модернізації економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4. т. 2. С. 194-200.

2. Левченко А.О., Янішевська А.В. Молодіжне підприємництво – перспективний шанс для молодих спеціалістів. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2009. № 15. С. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_15_10 (дата звернення: 01.12.2020).

3. ОстріковаТ. Креативна економіка: що це таке та чому саме вона може врятувати Україну. URL: https://24tv.ua/kreativna_ekonomika_shho_tse_take_ta_chomu_same_vona_mozhe_vryativati_ukrayinu_n1024780 (дата звернення: 01.12.2020).

4. Культурні індустрії в сучасному місті. URL: <http://www.creativecities.org.ua/uk/creativeindustries/texts/?newsid=22> (дата звернення: 01.12.2020).

5. Кристина Фаринья Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (дата звернення: 01.12.2020).

6. Ларченко А.В. Молодежное предпринимательство как предмет социального управления: региональный аспект. Власть и управление на Востоке России. 2015. № 3(72). С. 92-98

7. Капліна А.І. Молодіжне підприємництво: проблеми та шляхи їх вирішення. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8312> (дата звернення: 01.12.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.50.

8. Капліна А. І. Молодіжне підприємництво – перспективний шанс для молоді. Агросвіт. 2020. № 19-20. С. 47-50. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.47

9. Капліна А.І. Молодіжний бізнес як сучасний драйвер економічного розвитку. Ефективна економіка. 2020. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8476> (дата звернення: 27.12.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.89

2.6. БЛОГОСФЕРА ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних реаліях подальшого розвитку інформаційного суспільства перехід від традиційних форм ЗМІ до новітніх є потребою часу. Важливим є співвідношення політичного дискурсу та блог-дискурсу, який є частиною нових ЗМІ. У політичному блог-дискурсі, представленому політичними оглядачами, більш опосередковано виражений голос політичного інституту або політика, що свідчить про домінування дискурсу мас-медіа над політичним дискурсом у політичному блог-дискурсі. Слід розглянути ознаки політичної комунікації за ступенем їх релевантності для дослідження комунікативно-прагматичних особливостей політичного блог-дискурсу:

– інформативність. Тут слід звернути увагу на перевагу в даному дискурсі цінностей над фактами, оціночного впливу над

інформуванням. Критеріями інформативності є нетривіальність, доречність, адекватність щодо подачі інформації. Політичний дискурс є багатограним та, в залежності від ситуації, може бути орієнтований як на інформування, що відрізняється новизною інформації, так і на фактику, для якої важливий не зміст, а форма подачі. В політичній комунікації головне – не фактична інформація, а збіг інтересів та очікування публіки.

– змістовна невизначеність. Незважаючи на прагнення політичної комунікації до понятійної визначеності, спостерігається тенденція до смислової неточності політичного дискурсу, яка обумовлена деякими факторами, до яких відносяться: семантичні – використання слів з абстрактним або складним значенням, розмитість семантичних меж та відносність позначення; прагматичні – провокування бажаної реакції адресата, маніпуляція свідомістю адресата, уникнення конфліктності та прагнення приховати низьку якість та рівень освіти.

– динамічність. Виражається в мінливості найбільш актуальної вживаної частини політичної лексики. Це пов'язано з тимчасовим (мінливим) характером політичних цінностей, реалізованих в сконцентрованості політичної комунікації на сучасні проблеми. В мові політики можна розмежувати три рівня лексичних елементів за ступенем їх стабільності існування в політичному дискурсі: оціночно-нейтральна базова політична термінологія; оціночно-марковані базові політичні терміни з мінливою конотативною зоною; злободенна лексика сьогодення, ключові слова поточного моменту або слова-хронофакти [1]. Дана група відноситься до найбільш рухомого прошарку і є словами, які пов'язані з політичними ініціативами, подіями, гаслами, іменами діючих політиків, тощо.

– фантомність. Сучасний простір політичних значень характеризується відсутністю реального денотату у більшості знаків політичної мови. Дана ознака пояснюється особливістю аспекту політичних суджень, які неможливо перевірити, підтвердити або спростувати політичним чином. Політичні оглядачі намагаються викрити дані фантоми, розкриваючи їх істинний зміст [2].

– фідеїстичність. Вона пов'язана з фантомністю, проявляється в ірраціональності політичної мови та спирається

на підсвідомість. Адресати, отримуючи політичну інформацію через групову та масову комунікацію, приймають за реальність так звані фантазії, що передаються комунікативними посередниками, до яких відносяться або самі політики, або журналісти-оглядачі. Під фантазією розуміється те, як інтерпретується інформація, представлена таким чином, що суб'єкт інтерпретації вірить в її справжність, не перевіряє її. Це вказує на особливу роль адресанта, який репрезентує політичні терміни, що впливають на формування політичної свідомості адресатів [3].

– дистанційованість. Виявляється в опосередкованому характері комунікації; в фізичному плані – у віддаленому розташуванні влади; в інформаційному – в монополії на інформацію. Однак ЗМІ, як традиційні, так і нові, можуть зменшити дистанцію, відстежуючи кожен крок політиків, чим послаблюють символічність влади [4].

– езотеричність. Тільки обрані можуть зрозуміти реальний сенс політичних висловлювань. Однак, оскільки політичний дискурс орієнтований на масову аудиторію, мова позбавляється властивості таємності. Але, з іншого боку, езотеричність виражається не на семантичному рівні, а на прагматичному, проявляючись, наприклад, в замовчуванні або обмеженні інформації з метою політичного самозбереження політика [5].

– інституційність. Політичний дискурс здійснюється в політичних інститутах, до яких відносяться парламент, уряд і т. д. Інституційність дискурсу проявляється в наборі типових для політичної сфери ситуацій спілкування, інтенцій та впливових мовних стратегій. На відміну від міжособистісного спілкування, інституційне спілкування є статусно-орієнтованим.

– театральність. Полягає в тому, що адресат-цільова аудиторія виконує функцію спостерігача, який сприймає політичні баталії в якості якогось театального дійства. Театральність політичного дискурсу виражається в сюжетно-рольовій включеності та у використанні метафори.

Однак, слід зазначити, що політичний блог характеризується рядом додаткових специфічних саме для цього виду політичного дискурсу ознак, оскільки дискурс політичних блогів орієнтований не тільки на адресата, але й на самих авторів, яким важливо висловитися з приводу тої чи іншої політичної події,

тобто, тут також важливий принцип рефлексії. З іншого ж боку, вплив потенціалу на читача також може превалювати, коли мова йде про політичні інтереси та вподобання. Незважаючи на те, що велика частина політичних оглядачів вважає за краще не відносити себе до прихильників тієї чи іншої політичної партії, вони побічно пропагують цього, оцінюючи діяльність політиків, використовуючи певні лексичні, стилістичні та інші прийоми, щоб схилити читача на свою сторону. І саме ці лексико-стилістичні особливості та їх функції представляють особливий інтерес у вивченні політичного блогінгу в аспекті політичного дискурсу.

Безсумнівно, базовою функцією політичних блогів (так само, як і всіх інших видів інтернет-комунікації) є комунікативна функція, тому що за допомогою політичних блогів відбувається спілкування користувачів мережі Інтернету. Реалізація комунікативної функції представляється особливо значущою, оскільки політичний блог-дискурс є ефективним засобом встановлення первинного контакту осіб для здійснення цілеспрямованого впливу.

Стосовно політичного блог-дискурсу, то найбільш важливим, з точки зору комунікативно-прагматичного впливу на реципієнтів, є прийом маніфестації блогером власної думки. Політичні блоги мають високий потенціал впливу, який доводить домінування сугестивної функції над інформативною в політичному дискурсі.

Важливо також зазначити, що, будучи вільним від нав'язування певної ідеології, політичний блог-дискурс, завдяки своїй прагматичній установці, спрямований на зняття двозначності в дискурсі політичних акторів та проясненні сутності певної політичної події, саме тому інформативний, аналітичний, експресивний та оціночний потенціал є таким високим в політичних мережевих щоденниках. В блогах не тільки повідомляється про соціально-політичне явище, але також дається аналіз даної події, висловлюється думка автора блогу та його суб'єктивна оцінка, а адресат, користуючись можливостями інтернет-комунікації, реагує на дану інтерпретацію події. Таким чином, здійснюється зворотний зв'язок.

Однією з основних функцій політичного блог-дискурсу є інформаційно-аналітична, тому що вона пов'язана з

поширенням політичної інформації, яка може бути передана блогером експліцитно (відкрито, безпосередньо) та імпліцитно (неявно). При цьому автори політичних блогів найчастіше схильні до постулювання своїх поглядів через призму певних політичних подій за допомогою емотивно-забарвлених ключових слів, які впливають на підсвідомість адресата [6].

У мережевих щоденниках з політичним контентом використовується широкий спектр засобів переконання, включаючи картинку, звук та мультимедіа. В деяких політичних блогах використовують тільки фотографії без тексту, спонукаючи читача самостійно зробити висновки в коментарях, що сприяє реалізації інформаційно-аналітичної функції. Аналітичність блогів становить найбільший прагматичний потенціал, тому що відображає суб'єктивну думку автора, яка виражається за допомогою особливого відбору лексико-стилістичних засобів.

Таким чином, репрезентація інформаційно-аналітичної функції в контексті політичних блогів реалізується шляхом використання лексичних новоутворень, переважно скорочень, стилістичних лексичних засобів, зокрема стертих метафор, метонімії, образних порівнянь, фразеологізмів, алюзії та синтаксичних стилістичних засобів, які найбільшою кількістю представлені повторами та риторичними питаннями, що акцентують увагу цільової аудиторії на найбільш важливих політичних темах.

Важливим фактором, що забезпечує успішність комунікативного акту, є встановлення контакту з читачем. Незважаючи на те, що багато вчених трактують контактну функцію як вторинну, похідну від комунікативної, дана функція особливо актуальна, коли мова йде про політичні блоги, які відрізняються високим ступенем прагматичності. Ця функція супроводжує інформаційну функцію та сприяє продовженню або перериванню комунікації.

В реалізації комунікативних та прагматичних завдань політичного блог-дискурсу встановлення контакту з адресатом є істотним моментом, що призводить до активізації уваги до вказаної теми та досягненні прагматичної мети. Для досягнення ефекту більш конструктивного комунікативно-прагматичного впливу блогер прагне до створення спільності з читачами на

основі індивідуально-емоційних відносин, що сприяють встановленню психологічного контакту з цільовою аудиторією, який згодом впливає на формування в них оцінок та загальних поглядів, подібних до автору блогу. Найбільш яскравим контактним потенціалом в блогах є фрагменти постів з використанням неформального реєстру мовного спілкування та лексичних одиниць, що відтворюють ефект усної комунікації. Дана функція в політичному блог-дискурсі реалізується за рахунок використання звернень, неологізмів (переважно скорочень), іронії та риторичних запитань, що володіють високим ступенем прагматичної валідності, що сприяє зближенню учасників комунікації та подальшого створення ефекту причетності до політичних подій, які хвилюють автора.

Атрактивна функція є істотним чинником ефективного мовного впливу. Автори публікацій завжди бажають зробити їх більш помітними та привабливими і тут в якості допомоги виступають мовні засоби, які характеризуються такою рисою як атрактивність. Звідси й вибір допоміжних засобів мови, які поряд з візуальними засобами залучення уваги (малюнки, фотографії, відео-ролики), прикрашають матеріал. Атрактивна функція політичного блог-дискурсу успішно реалізується, якщо досягнуто залучення уваги аудиторії за допомогою вдало підібраних мовних засобів та зручною розкладкою інформації, що полегшує перегляд записів, викладених в блозі.

Характерною особливістю політичного блог-дискурсу є змішування жанрів, об'єднаних загальним принципом чергування експресивних та інформативних елементів. Вираз експресії та оцінки в тексті здійснюється за допомогою різних стилістичних прийомів та оціночної лексики, тому що саме вони висловлюють емоційний стан адресанта, його суб'єктивне ставлення до тих чи інших подій та реалій. Мовна експресія володіє значними ресурсами впливу тому, що спрямована на досягнення прагматичного ефекту за допомогою особливих мовних засобів та прийомів.

В даному випадку особливого значення набуває такий компонент експресії як оцінка. Аналіз показує наявність евалюативності та експресії в переважній більшості українських блогів. Оцінка політичних подій та дій є значною частиною політичного блог-дискурсу, вона відображає позитивні та

негативні реалії політичного життя країни. В свою чергу, оціночну експресію можна вважати однією з форм взаємодії автора з читачем. Адже оцінка відноситься до найважливіших результатів розумових процесів, що беруть участь в сприйнятті та категоризації подій. А потреба у вираженні оцінки тих чи інших дій є, певною мірою, однією з причин формування політичного блог-дискурсу. Оціночний компонент представлений в політичному блог-дискурсі опозицією «поганий – хороший» та формується в залежності від комунікативної установки і інтенцій блогера.

Реалізація експресивно-евалютивної функції в контексті політичних блогів здійснюється за допомогою лексичних та стилістичних засобів, комунікативно-прагматичний потенціал яких репрезентується в наявності конотативної складової (переважно, негативного характеру).

З огляду на значний вплив політичних блогів на формування іміджу політика або політичної партії, в рамках аналізу експресивно-евалютивної функції слід згадати політико-іміджеву функцію, яка в цілому пов'язана з усіма вищезгаданими функціями політичного блог-дискурсу, але має більш тісне відношення до експресивно евалютивної функції.

Роль політичних блогів при формуванні іміджу політика, партії чи навіть країни на світовій арені безпосередньо пов'язана з інструментарієм, яким блогери користуються для впливу на суспільну свідомість. Політичний блог-дискурс, зачіпаючи актуальні політичні проблеми, сприяє формуванню, підтримці та корекції як позитивного, так і негативного уявлення про суб'єкта політики. Таким чином, реалізація політико-іміджевої функції в політичному блог-дискурсі здійснюється в контексті використання різних лексико-стилістичних засобів, що впливають на формування образу політика або партії на політичній арені.

Дослідження комунікативно-прагматичних особливостей політичного блог-дискурсу дозволило прийти до висновку, що політичні блоги, корелюючи з іншими засобами масової інформації, виконують суміжні функції, але при цьому відрізняються своєю специфічною спрямованістю. Відповідно до проведеного теоретико-практичного аналізу, найбільш важливими функціями політичного блог-дискурсу є

комунікативна та сугестивна, макрофункції по відношенню до функцій, виявлених в умовах контексту на підставі їх репрезентування: інформаційно-аналітична; атрактивна; контактна; експресивно-евалюативна.

В умовах, коли в більшості країн світу триває концентрація власності на ЗМІ, важливо оцінити детермінанти щодо розвитку мережі Інтернет як нового середовища політичного самовираження та організації колективної політичної дії. Інституційні тенденції комерціалізації спостерігаються й в телекомунікаційних мережах, однак їх масштаб не дозволяє окремим акторам (або ж групі акторів) здійснювати контроль над потоками політичної комунікації. Це стосується саме інституційних рамок нових технологій, а не технічних факторів. Слід також зазначити, що й саме розуміння ЗМІ дуже змінилося за останній час, саме завдяки блогам. В даний час серед представників владних структур спостерігається недостатнє розуміння специфіки мережевої взаємодії та принципів будування взаємин з мережами громадських об'єднань. Подібна ситуація, зокрема, є результатом відсутності повноцінної системи моніторингу діяльності органів влади з боку суспільства та різних спільнот і, як наслідок, прогнозування їх розвитку. Даний факт знаходить своє відображення в низькій ефективності використовуваних владними структурами механізмів взаємодії, наприклад, з мережами громадських об'єднань та авторами популярних політичних блогів.

Висновки та перспективи дослідження. Відтак, важливою ознакою переваги блогів є незалежність від традиційних ЗМІ. Ще однією перевагою таких медіа є відсутність жорстких рамок на публікації. Найяскравішими перевагами блогів перед ЗМІ є і безкоштовність користування блогами та численність кореспондентів. Крім того, традиційні ЗМІ спрямовані лише на донесення інформації до жителів країни, а не на їх взаємодію. Тому блогосфера є одним з найпотужніших інформаційних інструментів сучасної політичної діяльності. Політичний блог-дискурс вносить свій внесок в політичну модель світу, сприяючи її оновленню та одночасно відображаючи всі її зміни та трансформації. І цей аспект дослідження є перспективним і важливим як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Джерела та література

1. Tremayne M. (2007) *Blogging, Citizenship, and the Future of Media* (pp. 3-20). London, 345.

2. Trammell K. (2006) *Evolution of Online Campaigning: Increasing Interactivity in Candidate Web Sites and Blogs Through Text and Technical Features. Mass Communication and Society, 1, 21-44.*

3. Дяченко О. (2016) Сучасне розуміння мовно-маніпулятивних технологій в політичній діяльності. *Evropský politický a právní diskurz, 3-5, 87-92.*

4. Schulze R., Pishwa H. (2015) *The Exercise of Power in Communication: Devices, Reception and Reaction. Political discourse (Fetzer), 306.*

5. Lyulina A. (2017) *Basic emotions as specific group of manipulation targets in political discourse. Культура и цивилизация, 7, 87-94.*

6. Herring S. (2004) *Longitudinal content analysis of weblogs: 2003-2004. With L. A. Scheidt, I. Kouper, and E. Wright. London, 3-20.*

2.7. ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Складні і суперечливі процеси, що відбуваються на теренах нашої країни, пов'язані із недостатньою ефективністю започаткованих суспільних реформ, низькою довірою населення до інститутів управління на всіх рівнях, наявністю затяжного конфлікту на Сході України, окупацією Автономної Республіки Крим, впливу світових глобальних викликів, що вносять суттєві корективи до стратегії і тактики державних структур, потребують від останніх прискореного реформування і змін у багатьох галузях, уключаючи безпосередньо систему вищої освіти.

Водночас нашій країні доцільно було б скористатися досвідом європейської освітньої практики, що дало б змогу виокремити найбільш раціональні підходи в секторах: освіти, природних, соціальних та гуманітарних наук, культури, комунікації та інформації, скоригувати вектор їх розвитку. Адже всім відомо: сталий і безкомпромісний світовий порядок можна побудувати не лише на економічних і політичних угодах держав, але й на засадах інтелектуальної та моральної

солідарності людей і спільнот. У цьому контексті вітчизняне освітнє середовище й освітня спільнота стає чи не найважливішими суб'єктами такої трансформації, з максимальним ефектом адаптації зарубіжного досвіду до вітчизняних реалій.

Принагідно наголосимо, що виконання цих завдань потребує демократизації і доступності освіти, удосконалення освітніх систем у частині надання можливостей усім, хто бажає, отримати наявні види освітніх послуг. У той же час логічно постає питання: яким повинен бути фахівець нового покоління, щоб загальнолюдські цінності, безпека, захист прав і свобод стали реальністю для всіх і кожної людини, зокрема, а молода особа мала змогу отримати ту сукупність знань, умінь та навичок, які допомогли б реалізувати індивідуальні здібності, самоствердитися і відчувати себе затребуваним в суспільстві та на ринку праці. Звісно, універсальних відповідей на ці запитання немає. На нашу думку, їх слід шукати в більш глибоких пластах людських відносин, ціннісних орієнтаціях, установках, закладених освітньою системою.

У параметрах політико-управлінських підходів, автори статті спробують тезисно подати власне бачення й розуміння алгоритму підготовки сучасного фахівця в закладах вищої освіти.

У контексті заявленої теми конференції, важливо акцентувати увагу на соціально-культурному аспекту. Невипадково до нього звернулися насамперед. Зумовлено це тим, що він задає вектор розвитку іншим гранням підготовки фахівця, оскільки останній повинен володіти всією сукупністю знань про суспільство, його складники, про соціум, у якому народився й мешкає, знати закони існування, закономірності функціонування, тенденції розвитку, діючі моделі співіснування і виживання різних соціальних спільнот і суспільств.

Поняття «соціалізація» не означає простого механізму входження людини в соціум. Це й вибір соціальних ролей, завдяки яким вона реалізує своє життєве покликання. За великим рахунком, це своєрідний ключ, складна архітектоніка відносин, комунікаційні мережі між людьми, багатоформатними соціальними групами та об'єднаннями, колективами. Соціалізація, це – платформа, з якої індивід стартує в життєвий простір. Не засвоївши стартових правил, неможливо в

майбутньому побудувати спільноту соціальної згоди і солідарної відповідальності. Такий підхід однаковою мірою стосується будь-якої соціальної групи людей.

У процесі соціалізації молодь має змогу поринути в культурний пласт надбань, духовних цінностей, засвоїти норми, моральні принципи, що підтримуються більшістю населення. Завдяки цьому фахівець починає ідентифікувати себе із відповідним етносом, народом, нацією, його історією, культурою, традиціями, звичаями, усвідомлюючи, що ці надбання потрібно оберігати й примножувати.

За таких умов підвищується значення культурної складової, що інтегрується в знаннях, почуттях, оцінках членів суспільства. Їй як під силу закладати підвалини цінностей, так і страхувати соціуми від помилок минулої спадщини, запобігати небажаним наслідкам, розвитку негативних тенденцій.

Сутністю культури є межа між допустимим і неприпустимим, чесним і безчесним. Вона найбільший регулятор суспільних відносин, що формує міжкультурну комунікацію, установлює генетичний зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім, учить розрізняти істинні та хибні, негативні, латентні, екзистенційні, прогресивні цінності.

Культура виконує регулятивні функції, керуючи вчинками людей, відносинами між ними, їхнім ставленням до суспільних інститутів. В підсумку, через неї формується культурна нація, а молодь отримує змогу пізнати світ у всій його багатоманітності, налаштувати особистісні комунікаційні мости, які виконують єднальну ланку між поколіннями. Так, соціум напряму залежить від культури, оскільки будь-яка соціальна група є її продуктом. Відповідно, фахівець має оволодіти знаннями соціології та культурології, засвоївши їх глибинні скарби інтелектуальної спадщини. На думку німецького соціолога Макса Вебера, «культура охоплює ті – і лише ті компоненти дійсності, що завдяки віднесенню до цінностей стають значущими для нас»[1].

Концептуальний підхід до розуміння цього питання віднаходимо і в працях польського соціолога Ф. Знанецького, який запропонував власну класифікації культурних систем (технічних, економічних, соціальних, правових, релігійних, символічних, естетичних, пізнавальних тощо), що, на його думку, є водночас класифікацією наук про культуру. Відмінні

підходи до розуміння і значення культури віднаходимо в працях й інших науковців, які розкривають зміст поняття «культура» та її впливу на суспільні процеси. Зазвичай, культурне і соціальне середовище досить часто зливається, а соціальні аспекти та культурні традиції тісно переплітаються, є взаємопов'язаними і взаємодоповнювальними, унаслідок чого формується єдине «соціально-культурне життя» людей. По суті продукти суспільства є продуктами відповідного рівня культури. Забезпечити і підтримувати цей рівень справа кожного, хто прагне отримати якісні освітні послуги, які б відповідали запитам спільноти і потребам вітчизняного ринку.[3].

Поза всяким сумнівом, осердям процесу підготовки сучасного фахівця є освіта та її гуманістична складова. Лише в освітній царині закладаються підвалини нашого буття, і, по суті, стаємо тими, ким є насправді. Освіта дає знання, формує інтелект, судження і висновки. Завдяки отриманим знанням фахівець вибудовує спосіб мислення і дій. Тож чим більш освіченим є фахівець, тим ширший простір, на який він здатний впливати і змінювати його, ураховуючи не лише власні потреби та інтереси, але й спільні цілі й мету. Доцільно, щоб освітній процес формувався на гуманістичних засадах, оскільки поняття гуманізації освіти безпосередньо пов'язане зі світоглядом, що визнає окремого індивідуума як найвищу цінність, особистість, її право на життя, свободу, власність. Гуманістичний підхід полягає в наданні людині можливостей розвиватися, самореалізовуватися, розраховувати на співчуття, вибір віросповідання, благополуччя, допомогу з боку інших членів суспільства. Важливо повною мірою усвідомлювати зміст таких понять, як свобода, рівність, справедливість, честь, що засвідчують невід'ємне право кожного члена суспільства на щасливе і безпечне життя. У більш широкому розумінні гуманізм асоціюється з людяністю, людинолюбством, повагою до людської гідності. І такими рисами, на наше глибоке переконання, має володіти кожен фахівець.

Вищезазначені соціально-культурні та освітньо-гуманістичні аспекти безпосередньо поєднуються з політологічним підходом, що розкриває сферу людських відносин, алгоритм співіснування і виживання спільнот. У цьому зв'язку зазначимо, що суспільні відносини впорядковуються на засадах феномену влади, що

полягає в здатності, праві, можливості тих чи інших осіб, органів, установ, систем розпоряджатися ким-небудь або чим-небудь, здійснювати вирішальний вплив на долю, поведінку й діяльність конкретних людей, їхніх спільнот, інститутів за допомогою різних засобів: авторитету, права, волі й примусу.

Історична практика свідчить, що владу облаштовано таким чином, що одним вона несе панування, іншим – підпорядкування. Влада сприяє соціальній організації людей, спільному згуртуванню та об'єднанню колективів, протистоїть спільним загрозам і викликам, труднощам, забезпечує порядок, зберігає життєздатність і цілісність держави, її культуру, традиції. Іншого способу співіснування людство просто не напрацювало. У контексті цього можна зіслатися на історичний досвід, що підтверджує відому аксіому: усі суспільства поділяються на дві категорії людей: тих, хто управляє і керує, і тих, що підпорядковуються. Водночас уважаємо за потрібне застерегти від спрощеного розуміння влади, оскільки в цьому разі йдеться не про бездумне підпорядкування, а про усвідомлену потребу спільного виживання, узгодження власних і спільних інтересів. В свою чергу, чим системнішими та ґрунтовнішими будуть знання студентів щодо самого феномену влади, її видів, типів, механізмів функціонування, держави як політичної організації суспільства, інститутів громадянського суспільства, місії народу як джерела влади, тим більш захищеними будуть їхні права і свободи. В той же час владній еліті залишиться менше шансів узурпувати їхнє право на достойне й гідне життя, соціальну справедливість, що виступає моральним індикатором цивілізованості суспільства.

Водночас сила держави залежить від згуртованості людської спільноти та її довіри до інститутів влади. У ситуації, коли позиції останньої послаблюються, то навіть прогресивний і найбільш професійний уряд неспроможний вирішити всієї сукупності проблем. Зважаючи на це, фахівець повинен усвідомлювати і пам'ятати, що добрі закони не ті, за якими стоять державний апарат, бюрократи і чиновники, а ті, фундаментом яких є об'єктивні чинники, які складають «дух законів»: географічні фактори, форми правління, спосіб життя, мислення, національний дух і національна ідея, народні звичаї, традиції, напрацьовані спільнотою в ході історичної практики.

Такі підходи до законотворчої діяльності сповідував французький філософ Шарль Луї Монтеск'є в своїй книзі «Дух законів» [5], думки якого ми цілком поділяємо, оскільки знання законів, закономірностей, тенденцій розвитку суспільства і держави допомагають молодому фахівцю зорієнтуватися в складних процесах націотворення, оволодіти навичками і мистецтвом спілкування та управління, ставати толерантнішим один до одного, учитися вирішувати та узгоджувати конфлікти, суперечності шляхом компромісів та консенсусів.

При цьому слід зазначити, що молода людина по-різному позиціонує себе стосовно того, що відбувається в суспільстві, маючи право на особисту думку, оцінку. Так, це природне її право, проте при цьому ключовим інструментарієм будь-якої трансформації, перезавантаження, переформатування відносин між людьми залишаються знання як найвища цінність. Саме вони сприяють формуванню ціннісних орієнтирів, настанов, що стають підґрунтям різного роду компетентностей. Загалом, компетентнісний підхід вважається чи не найбільш значущий в підготовці сучасного фахівця. Назвемо ці компетентності. Інтегральні, що дозволять йому розв'язувати складні завдання та комплексні проблеми в обраній галузі. Загальні, які засвідчують його володіння науковим світоглядом, знаннями основних теорій, вчень, концепцій, на базі яких і формується наукова картина світу. Професійні, завдяки яким фахівець повинен продемонструвати власне вміння і механізми застосувати отримані теоретичні знання, практичні навички, набутий досвід в обраній галузі, а також здатність продовжувати здобувати нові знання, ухвалювати виважені та обґрунтовані рішення.

Варто звернути увагу на необхідність оволодіння ще однієї групою компетентностей, це громадянські. Елементами їх є: людина, особистість, громадянин, громадянське суспільство, правова держава, конституція, права і свободи. Під ними розуміється здатність, спроможність особистості відповідально й ефективно реалізувати свої громадянські права й обов'язки, залучатися до справ управління державою, на рівноправних засадах вибудовувати відносини, об'єктивно реагувати та оцінювати те, що відбувається в соціумі, розуміти причинно-наслідковість процесів.

Вони сприяють молоді ставати відповідальною в конкретній життєвій ситуації, пізнавати закони функціонування політичної системи, механізми дії основоположних інститутів демократії. Вищезазначене передбачає й знання своїх прав та обов'язків, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави.

Так, на нашу думку, коротко можна окреслити компетентнісний підхід в процесі підготовки фахівців. Тому випускник, який отримав освіту з відповідної професії, реально набуває здатності задовольняти власні потреби та інтереси, формуючи ціннісні орієнтації, життєві настанови. Зрештою, не слід забувати й про такі цінності, як демократія, солідаризм, рівноправність, толерантність, патріотизм, що постають важливим регулятором суспільних відносин, дають можливість краще засвоїти життєвий досвід, усвідомити алгоритм виживання, процес узгодження запитів різних соціальних груп.

Наступним важливим напрямком підготовки фахівців є набуття навичок управлінської діяльності. Підготувати майбутнього фахівця до розроблення й ухвалення управлінських рішень – стратегічне завдання вищої школи. Допомогти ж молоді по-справжньому оволодіти всією сукупністю знань з обраної спеціальності має система вищої освіти, що повинна стати новітнім майданчиком інноваційних педагогічних технологій, виховання сучасної молоді, створення унікальних інформаційних і комунікаційних мереж. В свою чергу, останні стають своєрідною з'єднувальною ланкою між різними групами соціуму, забезпечуючи молоді рівний доступ до вищої освіти, вільного обміну ідеями й знаннями, інтеграції в більш цивілізоване європейське середовище. Беззаперечно, лише модернізований простір спроможний сформував фахівця із сучасним стандартами мислення, мотивуючи його до навчання упродовж життя. На наше глибоке переконання, подібні підходи створюють унікальну молодіжну платформу, у межах якої формується сприятливе поле для освітнього і виховного процесу, відбору талановитої молоді, лідерів, професіоналів, науковців, які в перспективі зможуть поповнити лави вітчизняної еліти на всіх рівнях управління та науковий потенціал країни.

У контексті вищезазначеного слід звернутися до європейської практики підготовки фахівців. Насамперед наголосимо, що справжнім дипломатичним проривом у контексті євроінтеграції, що водночас суттєво вплинув на освітню сферу, можна вважати Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [8], яка заснована на таких принципах: забезпечення прав людини та основоположних прав свобод, повага до верховенства права, дотримання суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності Української держави.

Імплементация Угоди передбачає проведення низки реформ в тому числі й освітню сферу. Зокрема, в Угоді зазначено, що наша держава та Європейський Союз сприятимуть розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики, з метою поліпшення взаємопорозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур [8].

Важливою в Угоді є 431 стаття, у якій зазначено, що сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти з метою реформування та модернізації, підвищення якості вищої освіти; сприяння зближення у цій сфері, яка вибудовується відповідно до загальноєвропейської уніфікації, кредитно-модульної системи навчання, вимог Болонського процесу.

Саме тому децентралізація галузі, що розпочалася відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [7] і стала складовою загальнодержавної концепції оптимізації управління, сьогодні розширює автономію університетів, надаючи їм можливість самостійно здійснювати навчальну, наукову, виховну діяльність та нести відповідальність за рівень підготовки фахівців.

Нині освітній процес має чітко виражене практичне спрямування, з тим щоб студент працював на випередження часу, мав достатній, надійний резерв об'єктивної, незаангажованої інформації, зміг готувати і ухвалювати обґрунтовані рішення, учитися комунікувати, набувати лідерських якостей, оволодівати навичками логічного та абстрактного мислення, здобувати освіту, використовуючи сучасні інформаційні технології. Зокрема, ідеться про змішані

форми навчання, в тому числі дистанційне навчання, онлайн-конференції, відео-лекції та семінари тощо. Сприяють цьому педагогічні прийоми та інновації, що застосовуються в закладах вищої освіти, що вибудовуються на засадах вільного вибору студентом форм навчання і які в перспективі повинні забезпечити престиж освіти в суспільстві, задоволення запитів в умовах ринкової економіки.

В контексті вищезазначеного доцільно було б послатися на поради Френсіса Фукуями, які ним були озвучені на конференції в Гарвардському університеті 3 лютого 2021 року і яка проводилася за ініціативою Українського наукового інституту цього університету. Лекція, з якою він виступив, мала назву «Уроки українських демократичних трансформацій». Визнавши окремі свої очікування за 30 років помилковими, Френсіс Фукуяма в черговий раз підтвердив, що Україна велика і важлива європейська держава. Вона знаходиться на передовій світової боротьби за демократію, а її уроки дають ключ до розуміння переходу до демократичних систем в регіоні. Також американський вчений виокремив три уроки для демократичної трансформації в нашій країні, це – важливість громадянського суспільства, необхідність доброго державного управління, боротьба із корупцією. Проте, щоб громадянське суспільство впоралося з цими завданнями, йому потрібна добра освіта. І саме вища школа має підготувати нове покоління українських лідерів, які не лише будуть хотіти змінити стан справ в Україні, але й будуть знати, як це зробити [9].

Безперечно, поради цього відомого американського політолога, економіста, філософа, публіциста, професора Стенфордського університету (США) Френсіса Фукуями варті того, щоб їх не тільки підтримати, але й докласти зусиль аби реалізовувати в нашій практичній освітній діяльності.

Підсумовуючи підкреслимо:

– підготовка і виховання фахівців нового покоління повинна базуватися на модернізованій, інформаційно-комунікативній платформі, з урахуванням необхідної сукупності всього організаційного, науково-методичного і матеріально-технічного інструментарію;

– реформи, що відбуваються в освітній царині повинні максимально бути підтримані суспільством, представниками

освітнього середовища та адаптовані до потреб і вимог національного ринку праці;

– в процес навчання і підготовки фахівців доцільно залучати інвестиції підприємницьких та бізнесових секторів економіки, безпосередньо роботодавців;

– нова якість вищої освіти напряду залежить від науково-педагогічних працівників, професійна підготовка яких повинна відповідати новим запитам суспільства, на інноваційних засадах забезпечувати освітній процес;

– щодо академічної мобільності, то в найближчій перспективі вона повинна забезпечити входження нашої держави до європейського освітнього простору повним обсягом, оскільки приєднання до кращих європейських стандартів якості та цінностей сприятиме створенню умов для обміну інформацією між студентами різних країн, закладів вищої освіти;

– щодо зарубіжного досвіду, то він має впроваджуватися у вітчизняну практику з урахуванням нинішньої ситуації в країні, з тим, щоб молодь, набувши потрібної освіти як в українських закладах освіти, так і за кордоном, була спроможною реалізувати отримані знання й навички в межах обраного фаху, свого професійного потенціалу безпосередньо в Українській державі.

Джерела та література

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К., 1998. 534с.

2. Верховгляд О., Романовська Ю., Романовська О. Проблеми міжнародної співпраці у сфері вищої освіти: контроль за якістю освіти. Національний і міжнародний аспекти. Вища школа. №1.2010. С. 5-15.

3. Знанецький Ф. Науки про культуру. Варшава: ПВН, 1971. 215с.

4. Локишина О. Становлення та розвиток моніторингу у якості освіти: світовий вимір. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локишиної. К.: К.І.С., 2004. 128с.

5. Монтеск'є Ш.Л. «Дух законів». URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16151> (дата звернення 21.01.2021).

6. Нужненко К. Соціально-економічні позиції української освіти в європейському просторі. Вища школа. №4. 2012. С. 25-33.

7. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 21.01.2021).

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 21.01.2021).

9. Френсіс Фукуяма. «Три уроки українських демократичних трансформацій». Лекція в Гарвардському університеті 3 лютого 2021 року (США). URL <https://www.google.com/search?q=%D0%A4%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%96%D1%81+%D0%A4%D1%83%D0%BA%D1%83%D1%8F%D0%BC%D0%B0+%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8> (дата звернення 21.01.2021).

2.8. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Провідним чинником у процесі політичної трансформації суспільства є всебічна обізнаність громадян із діяльністю органів публічної влади та її результатами, саме тому політична освіта покликана: [1, с.2]

- 1) ліквідувати політичну безграмотність громадян;
- 2) сформувані демократичні погляди та цінності;
- 3) виробити розуміння політики;
- 4) виробити у громадян вміння критично мислити.

Вивченням даного питання займаються чимало науково-дослідних та методичних центрів, котрі розглядають актуальні проблеми політичної культури, політичної освіти, розробляють методичні основи та засоби розвитку політичної освіти у громадян України. До них можна віднести: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, лабораторія психологічних проблем політичної соціалізації молоді Інституту соціальної та політичної психології НАН України, Інститут громадянської освіти при Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Інститут політичної освіти, Лабораторія законодавчих ініціатив, Центр політичної освіти тощо.

Провідні дослідники проблем політичної освіти М. Іванов, С. Рябов, І. Жадан, О. Скар, С. Позняк, Л. Овдінко, В. Горбатенко, С. Ципка, Ф. Рудич, В. Бебик, М. Головатий,

В. Ребкало, Є. Головаха, В. Бабкін та інші, зосереджують свою увагу здебільшого на виробленні чітких уявлень людей про механізми функціонування політичних інститутів, вмінні адекватно оцінювати процеси політичного життя, розвиток почуття відповідальності, поваги до прав, свобод та інтересів інших.

Інститут громадянської освіти при Національному університеті «Києво-Могилянська академія» за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні розроблено Концепцію політичної освіти в Україні, як пропозицію загального уявлення про політичну освіту, її принципи, зміст і форми здійснення [2].

Політична освіта населення має місце в будь-якому суспільстві, втілюючись у формах, відповідних історичній природі цього суспільства. На вітчизняних теренах здавна здійснювалася практика політико-освітнього впливу. Серед прикладів цього можна назвати такі історичні пам'ятки як «Руська правда», «Слово про Закон і Благодать» (XI ст.), «Повчання» (XII ст.), «Домострой» (XVI ст.) «Юности честное зерцало» (XVIII ст.). Ідеї політичної освіти містяться у творчій спадщині видатних педагогів – К. Ушинського, Б. Грінченка, А. Макаренка, Г. Ващенко, В. Сухомлинського, а також в доробку представників вітчизняної суспільно-політичної думки – Г. Сковороди, М. Драгоманова, М. Грушевського.

Політична освіта виступає життєво-важливим елементом не лише становлення демократичної громадянської держави, а й ефективного функціонування та розвитку всіх сфер суспільного життя [1, с.3].

У Концепції автори чітко окреслили основну мету політичної освіти, яка полягає у підвищенні рівня політичної культури громадян України, коли люди добре розуміють головні ідеї й принципи демократії, здатні самостійно діяти для захисту власних прав та інтересів, інтересів своїх громад [3, с.3].

Головним її завданням є домогтися і підтримувати у людей відчуття ідентичності, усвідомлення і прийняття власних прав, готовність до їх практичного, відповідального здійснення. Також звернемо увагу на більш детальні кроки реалізації політичної освіти, зокрема:

– політична освіта має стосуватися всіх верств населення, в тому числі, пересічних громадян, політичних діячів, державних

службовців, бути спрямованою на всі покоління громадян, охоплювати учнів, батьків, вчителів;

– уся освітня система має відповідати духу, потребам і цілям демократичного суспільства і бути зорієнтованою на формування активної, автономної, незалежної, уповноваженої, непатерналістської особистості, яка відчуває себе самодостатньою цінністю і сприймається як така суспільством;

– в усіх її проявах політична освіта має бути спрямована на підвищення громадянської компетентності й відповідальності особи, сприяти прийняттю людьми фундаментальних цінностей і принципів демократії [3, с.3].

Політична освіта – це своєрідний тренінг із громадянськості, школа, де людей навчають жити спільно, громадою.

Вона має сприяти:

– поширенню правила, відповідно до якого будь-яку суспільну проблему належить розв'язувати лише шляхом взаємної згоди й поваги до інтересів усіх, а не через домінування інтересів окремих осіб;

– формуванню звички до діалогу, як сутнісної складової демократичної політичної культури;

– укоріненню цінностей відкритого й справедливого суспільства, поважання принципів і правил суспільного життя;

– підвищенню політичної відповідальності громадських і державних діячів.

Політична освіта та виховання молодшої людини є основою підвищення її політичної активності. Для досягнення певного рівня цієї активності необхідне світосприйняття, сформоване згідно з принципами демократії, національної ідеї, а також особиста зацікавленість молодшої людини в прогресивному розвитку суспільства, її участь у суспільно-політичній діяльності. Реалізація політичної освіти неможлива без вивчення стану політичних свобод як єдиного цілого і комплексного демократичного процесу сучасної України, так і країн розвинутої демократії [4, с.1].

Поряд з поняттям «політична освіта» є ще поняття «громадянська освіта». Обидва терміни по-різному інтерпретують у країнах Заходу. В країнах Західної Європи закріпилися терміни, якими позначається процес отримання знань про політику та виховання громадянської культури.

Здебільшого там використовується поняття «civil education», яке етимологічно відповідає поняттю «громадянська освіта». Однак у деяких країнах (Австрія, Німеччина) вживається поняття політична освіта (politische Bildung). Та слід зазначити, що, незважаючи на таку різницю, в цих поняттях поєднують освітянські заходи з формування цінностей, умінь і знань громадянина, принципово важливі для відтворення й розвитку демократичних механізмів у суспільстві. В американській інтерпретації поняття «громадянська освіта» є ширшим ніж «політична освіта», тоді як в німецькій навпаки. В Україні політичну освіту розглядають як складову частину громадянської освіти, засіб формування культури громадянськості [1, с.7].

Формування політичної культури обумовлюються загальними вимогами до організації політико-освітнього процесу. Науковці розрізняють різні вікові етапи оволодіння політичними знаннями та формуванням ціннісно-потребової сфери:

- шкільна освіта;
- вища і професійна освіта;
- освіта дорослих.

Вибудовуючи зміст демократичної політичної освіти, слід робити першочергові наголоси на таких ключових поняттях як «законослухняність», «відповідальність», «політична активність», «ставлення до влади», «індивідуальна свобода» та «толерантність».

Неодноразово стверджувалось, що поширення політичної освіти населення, відбувається завдяки викладанню основ політичної науки у загально освітніх школах, вищій школі, виступам політиків, політологів, науковим публікаціям, дискусіям та дебатам, які використовують ЗМІ та соціальні мережі. Вагомий внесок у розвиток політичної культури вносить діяльність політичних партій та блоків, а також діяльність громадських організацій. Але досить мало уваги приділяється практичним шляхам реалізації політичної освіти.

Дослідження політичної активності молоді, соціалізація якої відбувається в умовах економічної нестабільності й прояву соціальних конфліктів, заслуговує на особливу увагу. Адже питання становлення політичної активності, її якісного

оформлення має не тільки теоретичне, а й прикладне значення. Розширення політичної участі та охоплення політикою широких верств населення, політизація економіки, мистецтва, релігії, освіти тощо не тільки впливають на ступінь залежності політики від «людського фактору», а й здійснюють вплив на особистісні перетворення молодого людини в процесі політичної діяльності.

До даного процесу активно долучаються політичні партії, неурядові організації та громадські організації, зокрема, перелічимо деякі з таких ініціатив:

1. Програми політичної освіти від політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» організує спеціально створений у січні 2016 р. Центр політичної освіти. Його керівником є народний депутат України 5-го та 6-го скликання Олена Шустік. Адміністрування багатьох програм з політичної освіти здійснює ВМГО «Батьківщина Молода».

2. Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» організує періодичні тренінги, семінари, програми стажування як в Україні, так і закордоном, метою яких є надання практичних знань з політичної освіти для активістів і членів партії. Зазначені заходи здійснюються в тісній співпраці з міжнародними неурядовими організаціями, зокрема Фондом Конрада Аденауера, Міжнародним Республіканським Інститутом (МРІ), Національним Демократичним Інститутом (НДІ), Інститутом Роберта Шумана (Будапешт). Наразі триває розробка нової програми політичної освіти для молодих партійців.

3. Молодіжне крило політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», створене у листопаді 2015 р., організує одноденні тренінги з політичної освіти для молоді. Наступного місяця після заснування було запущено проект «Школа молодого політика» – серію практичних майстер-класів від депутатів «Самопоміч». Згодом стартувала серія тренінгів на різноманітні теми: «Як стати успішною людиною», «Як розкрити та використати свій унікальний потенціал», «Піар-технології в політиці», «Ведення переговорів», «Мистецтво тайм-менеджменту», «Цінності в управлінні містом». 20 серпня 2016 р. Молодіжне крило «Об'єднання «Самопоміч» реалізувало одноденний проект «Школа молодого дипломата». Програмою заходу було передбачено проведення трьох тренінгів: з

ораторської майстерності, з дипломатичного протоколу та етикету, а також побудови власного іміджу. Дані тренінги мали важливе значення в закріпленні на практиці отриманих знань з політичної освіти.

4. Важливим етапом у професійному зростанні майбутніх українських політиків є їх участь у Програмі стажування у Верховній Раді України. Даний проект успішно діє вже протягом 20 років. Програму стажування було засновано у липні 1995 р. за спільної ініціативи Асоціації колишніх членів Конгресу США та Верховної Ради України. З 2014 року адміністрування Програми стажування здійснює ГО «Ліга інтернів» (створена у травні 2009 р.) за підтримки Програми USAID «РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво» та Фонду «Східна Європа». Набори учасників на Програму стажування проводяться щорічно. Крім стажування у Верховній Раді, діють аналогічні програми в центральних органах виконавчої влади та Адміністрації президента.

5. Хорошим прикладом практичного засвоєння знань з політичної освіти шляхом вивчення учасниками, об'єднаними в окремі групи, успішного досвіду провідних європейських країн у різних сферах суспільно-політичного життя є програма Благодійного фонду Богдана Гаврилишина «Молодь змінить Україну». Цільовою аудиторією даної програми є молодь віком від 20 до 35 років, які є активістами громадських організацій, державні службовці, депутати міських, районних та обласних рад, студенти. Метою програми «Молодь змінить Україну» є вивчення учасниками успішного досвіду суспільно-політичної та економічної трансформації в провідних країнах Європи для підготовки їх до майбутньої політичної діяльності, участі у місцевих і парламентських виборах, роботі в державних органах та неурядових організаціях.

6. Громадська організація «Лабораторія законодавчих ініціатив» спільно з Радою Європи вже 10-й рік поспіль організують освітньо-мережевий проект «Українську школу політичних студій»

Навчання відбувається у форматі лекцій, дискусій, круглих столів, рольових та стратегічних ігор, тренінгів. Учасники отримують необхідні знання та навички, необхідні для побудови

успішної політичної кар'єри, участі у процесі прийняття рішень на усіх рівнях влади, розв'язання суспільних проблем. Програмою також передбачені навчальні візити до Європейського суду з прав людини, постійного представництва України в Раді Європи. Цільовою аудиторією проекту є молодь у віці до 35 років, яка займає активну громадянську позицію та здатна застосовувати знання у повсякденній діяльності [1, с. 9-25].

У нашому дослідженні представлені лише деякі із партій та організацій, які розвивають політичну освіту в Україні. Досить багато ініціатив, ще знаходяться у стані розробки та впровадження, але звернемо увагу на те, що більшість програм з політичної освіти в Україні є короткотерміновими. Переважно вони обмежуються одно-, дво- або триденними курсами лекцій, семінарів, тренінгів, онлайн-зустрічей. Плануючи нові програми тренінгів та навчальних занять, необхідно враховувати їхню тривалість від кількох тижнів до декількох місяців. Акценти необхідно зосередити на регулярних системних проектах з політичної освіти, оскільки практика організації нерегулярних тренінгів і семінарів сприяє формуванню фрагментарних та однобічних знань з політичної освіти. Щодо тематичного наповнення існуючих програм з політичної освіти, то досить повно висвітлюються блоки тем, що присвячені реформі місцевого самоврядування та децентралізації влади, загальній теорії політики та діяльності політичної партії, комунікаціям з іншими і медіа-комунікаціям в політиці. Більше уваги слід приділяти лобізму та фандрейзингу в політичній діяльності. Зокрема, потрібно посилити змістовну частину навчання щодо різних політичних ідеологій (лівої, центристської, правої) та особливостей комунікації з виборцями.

Джерела та література

1. Аналіз сучасного стану політичної освіти в Україні. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_analyz_polit_educ_ukr.pdf (дата звернення 21.01.2021).

2. Політична освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку/ URL: <https://parlament.org.ua/2005/04/07/political-education-problems-prospects> (дата звернення 21.01.2021).

3. Концепція політичної освіти в Україні. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=5b88aeec-0bb2-3df3-38ec-c3ba235b64af&groupId=252038#:~:text=Мета%20політичної%20освіт

*и%20полягає%20у,та%20інтересів%20С%20інтересів%20своїх%20гро
мад. (дата звернення 21.01.2021).*

4. Климончук В. Політична освіта як засіб реалізації політичних свобод демократичного процесу в сучасній Україні. URL: http://old.filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/klymonch.pdf (дата звернення 21.01.2021).

2.9. ПРОБЛЕМА ВИРІШЕННЯ ПРОТИРІЧЧЯ «ВЛАДА – ЗНАННЯ» В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

В історичному контексті реформи в суспільстві та освіті відбуваються постійно. Вони здійснюються в різні соціально-культурні епохи, властиві майже кожному століттю, а то й десятиліттям у теперішній час, і розрізняються в залежності від прийняття загальної мети, ідеї, конструкта національної освіти та її практичного втілення. Процеси реформування освітянської діяльності не можуть бути тимчасовими, випадковими, одиничного прояву, а ще гірше імітацією, фальшуванням необхідних об'єктивних змін. Причини реформування освітянської та наукової діяльності стосуються не тільки вдосконалення змісту освіти, впровадження новітніх педагогічних технологій та відповідного психологічного супроводу, а насамперед, кардинальної зміни всієї сукупності суспільних відносин відповідного типу розвитку соціально-політичної реальності.

Реформа – це завжди створення нового порядку. Так, на думку іспанського філософа-освітянина ХХ століття Хосе Ортеги-і-Гассета необхідність у реформу освіти виникає з двох основних причин: «або через порушення в прямому значенні цього слова, тобто через поодинокі випадки хибного застосування добрих правил», або через те, що «зловживання трапляються так часто чи й постійно, стають такі звичайні або й схвалюванні, що вже навіть не можуть називатися зловживаннями» [3, с. 68]. Тому, саме проти останніх порушень потрібно спрямовувати якісні радикальні зміни. Проте, сам процес реформування освіти буде мати достатню підставу, знайде практичне втілення і загальне схвалення в разі об'єктивно-істинного визначення загальної місії, ідеї інституції освіти та вирішення проблеми взаємовідношення національного

та загальногромадянського, суперечностей «влада – знання» в процесі становлення демократичного суспільства в Україні.

Для сучасної української освіти важливо знайти власну відповідь на запитання, що постійно ставлять сучасні філософи-освітяни: як можна зберегти історичну національну традицію, не втратити минулі позитивні здобутки і в той же час всю творчу енергію спрямувати на розвиток освіти майбутнього, тобто як можливо зберегти національну демократичну основу освіти та повноцінно ввійти в західноєвропейський освітянський простір? Вирішення цієї проблеми є найважливішим завданням в процесі докорінного реформування вищої школи в Україні.

У теперішню добу світової глобалізації освіта зазнає якісної трансформації, відбувається ослаблення ролі національної держави в цьому процесі. Найактуальнішими протиставленнями пізнього модернізму, на думку сучасного польського соціолога освіти Марека Квека, стали «міжнародна інтеграція» чи «національна дезінтеграція», «глобалізація» чи «внутрішня соціальна стабільність». Питання про зменшення ролі національної держави перегукується з питанням про «соціогуманітарні наслідки глобалізації», завершення доби модерну, «кінець історії», «смерть інтелектуала» та зникнення національних освітянських інституцій [2, с. 270].

Завершення соціально-культурного, політичного проекту модерності торкаються обох сторін співвідношення «влада-знання», оскільки, як знання, так і влада сучасної національної держави змінюють свою конфігурацію. Становлення національної освіти в Західній Європі збігається в часі зі значним поживленням національних рухів, зростанням значимості національної держави, сприянням формуванню національно свідомих індивідів – громадян суверенних національних держав. На цьому ґрунті здійснюється відомий альянс між модерними науковими знаннями, освітою та модерною владою, що втілюється в освітянські інституції, насамперед, національні університети часів пізнього Середньовіччя та західноєвропейського Відродження. В сучасних умовах глобалізації кінця ХХ – початку ХХІ століть значно послаблюється роль національної держави як соціально-політичного та культурно-освітянського проекту, відбувається справжній тектонічний зсув у відношеннях «влади та освіти».

Регуляторною ідеєю епохи Просвітництва була раціональність, логічність, згодом у філософсько-освітянських трактатах Фрідріха Шлеєрмахера та Вільгельма фон Гумбольдта нею стає духовна культура, освіта, що постійно самокультивується в особі суб'єкта національної держави. Після двох століть панування в царині культури традиційна соціальна місія освітянської інституції як продовження розвитку національної держави раптом втратила попереднє конструктивне значення і стала предметом гострих науково-публічних дискусій. Важливий культурно-освітянський проект епохи модерності крок за кроком виживає власні можливості. Знову постає питання: на що має орієнтувати регуляторна ідея освітньої діяльності, знову науковці та педагогічні громади зупинились в пошуках сучасного принципу, регулятивної ідеї існування постмодерної освіти.

Видатний англійський мислитель ХХ століття Карл Поппер, автор всевітньо відомої праці «Відкрите суспільство та його вороги» зазначав, що «розум, як і наука, розвивається шляхом взаємної критики». Його розвиток спрямований на удосконалення інститутів, що «стоять на сторожі вільної критики, тобто вільної думки» [4, с. 245]. Адаптуючи принципи критичної свідомості до педагогічної діяльності Карл Поппер доводить той факт, що вчитель не «повинен нав'язувати своє мірило «вищих» цінностей учням, мусить старатися збуджувати їхній інтерес до цих цінностей. Він повинен піклуватися про душі своїх учнів». [4, с. 300]. Основи критичного світогляду в ролі достатньої основи безумовно сприяють формуванню відкритого громадянського суспільства та попереднього вирішення суперечної дилеми взаємовідношення «влада – освіта».

Критичне мислення формує, насамперед, творчий підхід до будь-якої практичної діяльності людини. Творча креативність спонукає до демократичних основ людського спілкування. Тому вчителю, якому громада довірила формування активних цілеспрямованих особистостей, необхідно приймати за мету принципи співпраці, діалогу, толерантності. «Ми, передусім не повинні завдавати шкоди» – це слід визнати за основну освітянської діяльності». Не зашкодь, а отже, «дай молодим те, в чому вони відчувають нагальну потребу, щоб стати незалежними від нас і спроможними робити свій вибір – це було

б дуже корисною метою для нашої освітньої системи» [4, с. 300]. Таким чином, становлення критичної свідомості в системі освіти спрямовує діяльність наставників до виховання творчості, повноцінного діалогу, співрозуміння та конструктивної співпраці. На шляху демократизації всіх ланок освітянської діяльності в Україні, включаючи радикальні, якісні зміни в суспільно-політичному житті, розробку науково-обґрунтованої мети навчально-виховної роботи можливо здобути бажані позитивні результати процесу реформування освіти. Лише через подолання суперечності «влада – знання» та різноманітних форм відчуження влади від освіти можна отримати відповідний позитивний конструктив.

На думку бразильського філософа-освітянина ХХ століття Пауло Фрейре критична свідомість формується в процесі становлення суб'єктності особистості в межах розвитку суспільно-історичної практики та процесу життєдіяльності людини. «Чоловіки й жінки як суб'єкти в процесі пізнання, (а не приймачі «знання», яке інші дарують чи нав'язують їм) просуваються до суті реальності. Реальність крок за кроком, дедалі більше показує їм світ вимог і можливостей, детермінізму і свободи, заперечення і ствердження їхньої людяності, постійності й трансформації, цінностей і знецінювання, очікувань у сподіванні пошуку та очікувань без надії у фатальній бездіяльності» [7, с. 161]. Освіта за методом Пауло Фрейре – це практика свободи, оскільки вона визволяє педагога не меншою мірою, аніж його учнів, від подвійного рабства споглядового мовчання й монологу. Обидва партнери самовизволяються, коли починають учитися: один – щоб пізнати себе як людину гідну, а інший – щоб досягти здатності до творчого діалогу.

На зломі тисячоліть політолог освіти Енді Грін доводить, що в «постнаціональну добу» система національної освіти стає «мертвою, анахронічною, недоречного, раптом втрачає свій сенс» [2, с. 275]. Сучасні проблеми освіти сягають набагато глибше, торкаючись проблем публічного сектору суспільства. Сьогодні перегляд взаємовідношення «влада-знання» відбувається у двох площинах: з погляду функціонування сучасної незалежної національної держави та сучасної соціальної держави в межах розбудови громадянського суспільства.

У випадку вищої освіти загальний напрям реформ, що визначили уряди цілого глобалізованого світу за величезної підтримки наднаціональних організацій в умовах поширення політики лібертаріанства спрямовані, як зазначає польський теоретик освіти Марек Квек, на запровадження «пожиттєвої освіти для кожного, якнайширший доступ до знань за помірну плату, інтенсивне навчання у закладах, що фінансово незалежні та постійно зорієнтовані на ринок. Така тенденція розвитку сьогодні очевидна повсюди і відповідає співвідношенню «влада – знання», тобто стосункам між модерною національною державою та модерним Університетом» [2, с. 278]. Гармонія між національною державою та попередніми освітянськими інституціями тривала доти, доки у рівновазі взаємовідношення перебували модерні «форми влади та знання».

Жахливим явищем процесу відчуження влади від освіти в сучасних умовах стала немилосердна логіка споживацтва, прагматизму, бюрократизму, формалізму, корисливості, що породила ідею «блискучої освіти» у найкоротші часові терміни, котра межує з постійними фактами корупції та хабарництва в навчальних закладах. Мета такої «освіти»: постачати привабливий продукт за помірковану ціну, забезпечити суспільство «добрим товаром» за його гроші. Отже, в таких умовах національна самосвідомість вже не відіграватиме головної ролі у соціальному житті інформаційно розвинутих держав, а національна ідентичність не буде головним домінуючим чинником для суспільства епохи пізнього модерну. Духовно-культурне життя громадян раціональної національної держави стає безумовно підпорядкованим принципам суб'єктивного прагматизму, споживацтва, корисливості та постійних проявів формалізму і бюрократизму в різноманітних сферах освітянсько-наукової діяльності. В теперішніх умовах переважання постмодерних цінностей універсалізм раціональності, духовної культури втрачають актуальне значення, заміщуючись «постмодерною соціологією плюралізації, релятивізації, деконструкції системи знань доби модерну, девальвовані ерозією постсучасної науки» [8, с. 210].

Пошуки нової парадигми майбутньої освіти та її практичних інституцій безперечно пов'язані з ідеалами побудови громадянського суспільства, але як здійснити в теперішній

соціально-політичній ситуації складний перехід від національних до загальногромадянських ідеалів? Польський дослідник Марек Квек констатує, що «майбутній силует Університету якраз перебував у процесі формування. За ним надзвичайно цікаво спостерігати, корисніше, однак, – його збагнути, а найкорисніше – спробувати вплинути на нього» [2, с. 291]. В цьому й має полягати конструктивізм сучасної педагогічної дії та світоглядно-методологічного його осмислення та практичного втілення з концептуальних основ філософії освіти.

Можливість вирішення дилеми «влада – знання» чи «влада – освіта» знаходяться на шляху суттєвого наукового осмислення загального проекту будівництва громадянського суспільства в Україні. Саме з цією метою необхідно ґрунтовно розвивати критичне мислення та його практичне застосування в педагогічній діяльності в напрямку становлення демократії та формування суб'єктно-суб'єктного діалогу на основі співпраці та взаєморозуміння.

Історичне «покликання» нації полягає в тому, щоб стати перетворювачами своєї суспільної реальності. Лише «таким чином» індивіди стають суб'єктами, а не об'єктами своєї власної історії та існування. Позиція окремих політиків та окремих владних структур, щодо проведення реформ заради реформ в галузі української освіти та науки досить часто відірвана від нагальних потреб об'єктивної педагогічної реальності, практичного життя освітян, наповнена бюрократизмом, формалізмом та випадковим прагматизмом не витримує критичної оцінки. Тому вирішення важливої дилеми «влада – освіта» можливе лише на шляху тісної співпраці державних структур із владними інституціями та громадськими організаціями, що набувають актуального значення в умовах активної розбудови громадянського суспільства в Україні.

Джерела і література

1. Дерріда Ж. Закон достатньої підстави: Університет очима його послідовників // *Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька Н Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 2002. С. 235-265.*

2. Квек М. Національна держава, глобалізація та університет як модерний заклад // *Ідея Університету: Антологія / Упоряд.:*

М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 2002. С. 267-291.

3. Ортега-і-Гассет Х. Місія Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 2002. С. 67-107.

4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1. К.: 1994. С. 245-300.

5. Скотт Питер Реформа вищого образования в странах Центральной і Восточной Европы: попытка анализа. Реферат (Окончание) // Аіта matei Вестник высшей школы – Москва, 2001. №11. С. 46-52.

6. Фрейре Пауло. Педагогіка пригноблених. К.: Юніверс, 2003. 168 с.

РОЗДІЛ 3

ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. ЛЮДИНА МАСИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОВИХ РЕАЛІЙ

Наука початку XXI ст. характеризується, зокрема, активним вжитком терміну реальність (у правознавстві, відповідно, «правова реальність»). Реальність виявляє себе багатоманітно – і об'єктивно, і суб'єктивно. При цьому, як слушно зазначає відомий український філософ права С. Максимов, «правова реальність не є якоюсь субстанційною частиною реальності, а є лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини. Але цей спосіб є настільки суттєвим, що в разі його відсутності розпадається сам людський світ» [2, с. 148-149].

Згаданий автор, застосовуючи феноменологічний метод, виділяє такі шари або рівні правової реальності (форми «буття» права): а) світ ідей: ідея права; б) світ знакових форм: правові норми і закони; в) світ взаємодій між соціальними суб'єктами: правове життя [3, с. 126]. Єдність цих шарів і являє собою правову реальність, яка твориться людиною і творить правову людину.

Отже, відправним для аналізу проблеми генезису правової людини в масовій культурі є теоретико-методологічний постулат, згідно з яким реальність соціально конструюється у процесі людської діяльності (фізичної і ментальної), в соціальній взаємодії, завдяки складному й багатомірному механізму самовідтворення соціуму. У XX ст. головним учасником цього процесу стає масова людина. Перші філософські та наукові рефлексії цього явища є особливо цінними, оскільки століття тому дослідники могли розглядати

його як соціальне новоутворення, культурно-психологічно дистанціюватися від нього та завдяки цьому зберігати «свіжість погляду». Цим зумовлюється особлива увага до праці «Повстання мас», яка сьогодні багатьма сприймається як пророка.

Складність проблеми масової людини, яку вперше комплексно спробував опрацювати саме Х. Ортега-і-Гассет, зумовлена суперечливістю процесу розвитку суспільства, який теоретично моделюється і осмислюється дослідниками з різних теоретико-методологічних і світоглядно-ціннісних позицій. Відтак філософська і наукова оцінка процесу масовізації суспільного життя варіюється від радикально негативної до цілком позитивної.

Відправним моментом роздумів іспанського мислителя стала констатація ним факту: хоча соціальні маси існували завжди, лише в ХХ ст. вони заволоділи суспільною владою. Сучасна юридична й суміжні наукові доктрини називають цей процес демократизацією політичного (і загалом суспільного) життя і дають йому позитивну оцінку, вважаючи ознакою соціального прогресу. Ортега загалом не заперечує прогресивності цього процесу, але аналітично зосереджується на його тіньових сторонах.

Принципово важливо, що масова людина не визначається належністю до якогось класу чи соціальної групи. Маса – це кожен, хто відчуває себе таким «як і всі», і цілком задоволений цією обставиною. Для пересічного українця прагнення бути таким «як і всі» є результатом не тільки і не стільки загальноцивілізаційних тенденцій, скільки свідомого й цілеспрямованого «виховання» радянською тоталітарною системою (радянська людина почувалася безпечніше, будучи «розчиненою» в колективі («народних масах», «масах трудящих»), а колектив мав виявляти цілковиту лояльність до правлячого режиму; режим був зацікавлений у формуванні в суспільній свідомості патерналістських установок; віталосся виявлення окремим індивідом-колективістом соціальної активності та почуття відповідальності, але ця активність та почуття відповідальності мали забезпечувати реалізацію рішень правлячої партії, а не самого індивіда). Зазначені ментальні риси закріплювалися на генетичному рівні завдяки створеному тоталітарною державою

й терористичному за своїм характером механізму «природного добору», головним елементом якого стали репресивні органи й установи (НКВС, сталінські табори тощо).

З розпадом СРСР, руйнуванням звичних механізмів соціального управління, поступовим усуненням компартійної номенклатури від влади, дискредитацією соціальних цінностей, які утверджувалися радянською ідеологією (серед них і «радянська законність»), досвідом напівголодного існування в умовах «перебудовного» товарного дефіциту та, що особливо важливо, руйнуванням «берлінської» стіни із західним світом з усією непоборною привабливістю його заможності та безмежно-феєричних споживацьких перспектив все ще радянська за своєю психологією людина зазнала надпотужного стресу. Маси в Західній Європі поступово, протягом декількох століть звикали до світу, в якому традиційні цінності девальвуються. «Картина світу» радянської людини двічі зазнала руйнації протягом періоду часу, який вимірюється роками (одразу після встановлення радянської влади і зі спливом 70-річного строку її панування). Влада виявилася «злочинною», створене нею право – несправедливим, історія – сфальсифікованою. Єдині цінності, що залишилися недосяжними для руйнівного впливу соціальних змін, це здоров'я і власний добробут.

На Заході свідомість масової (середньої) людини формує її матеріальна забезпеченість, яка породжує відчуття надійності та власної незалежності. Свідомість українця формувалася під впливом надії, що нова влада врешті-решт здійснить необхідні реформи і створить умови для того, щоби забезпеченість і надійність стали нормою життя багатой на ресурси країни.

Світ, в якому живе людина в суспільстві масового споживання, не лише не спонукає її до самообмеження, а навпаки невпинно збуджує її апетити, які в принципі можуть зростати безкінечно. В українському соціально-інформаційному просторі функціонують ті ж основні механізми збудження споживацьких апетитів, що й на Заході (реклама, кінематограф тощо), але матеріальна можливість їх задовольняти є істотно нижчою, що породжує психологічне напруження, якого не знає західний світ.

Безперешкодне зростання життєвих запитів зумовлює в масовій людині нестримну експансію її власної натури. Ця риса

поєднується з вродженою невдячністю усьому, що змогло покращити її життя. Нова українська «еліта» (насправді, панівна верхівка, психологія і образ життя якої засвідчує її належність до маси) стала яскравим втіленням цих рис масової людини. Загалом при те, що вважає себе кращим за «еліту» (принаймні, морально), все ж утворює черги до «соціальних ліфтів» і не отримує до них реального доступу, нічим не виявляючи інших психологічних рис, крім наївного патерналізму і дивної в умовах тотальної недовіри до влади довірливості на виборах.

Абсурдність стану духу, в якому перебуває маса, з погляду Ортеги, полягає в тому, що її найбільше турбує власний добробут і найменше – витoki цього добробуту. Як видається, саме цим зумовлене зверхнє ставлення людини маси до інтелектуалів (філософів, учених, освітян та ін.). Не усвідомлюючи рукотворності благ цивілізації та необхідності докладати величезні зусилля для їх збереження, пересічна людина зосереджується на тому, щоби домогтися цих благ лише за правом народження. Причому домагання ці можна реалізовувати не лише у власній країні з її кволим громадянським суспільством і корумпованими державними інституціями, в розвиток яких за західними стандартами треба вкласти колосальну соціальну енергію, розум і талант. Коротший і вигідніший шлях – еміграція в «цивілізованіші» країни, соціальні інституції яких кристалізували в собі соціотворчу енергію багатьох поколінь громадян цих держав.

Масова людина привчена не рахуватися ні з ким, крім себе, і прагне утвердити і нав'язати себе – свої погляди, потяги, пристрасті, смаки тощо (в умовах пандемії коронавірусу дуже показовою є готовність значної частини суспільства нав'язувати оточенню власну мікрофлору). Арена цієї експансії – вся сфера міжособистісного спілкування. Агресивна й нав'язлива реклама (комерційна, політична та інші) постійно «виховує» масову людину, вчить її ефективно й «ефектно» презентувати себе.

Дуже влучною є подана в праці «Повстання мас» характеристика взаємин масової людини з ідеєю природних прав людини. Х. Ортега-і-Гассет зазначає, що ця ідея була породжена у XVIII ст. «кращими з небагатьох», які стали впроваджувати її в життя й відстоювати. Проте протягом XIX ст. маса, надихаючись ідеєю всезагальних прав як ідеалом,

за собою цих прав не відчула, не користувалася ними й не цінувала їх, що засвідчує незрілість пересічного індивіда як правової людини. І лише в ХХ ст. пріоритет людини взагалі, без ознак і відмінностей, перетворився з правового ідеалу на масове світовідчуття.

К. Маркс з цього приводу міг би сказати, що ідея врешті-решт оволоділа масами і стала матеріальною силою. Втім можливе й інше трактування: маса почала звикати жити в нових умовах і користуватися благами, створеними творчими силами суспільства. Суть проблеми в тому, що людина маси психологічно не живе у тому вимірі правової реальності, який є середовищем існування правових ідей – світом, феномени якого породжуються свідомістю інтелектуалів-інтелігентів, носіїв елітарної культури. Якщо ж у певному соціумі влада у масах цілеспрямовано формує презирливе ставлення до «старої» інтелігенції, нищить аристократизм духу як найбільшу загрозу режиму, то органічний соціальний зв'язок цього рівня правової реальності з іншими її рівнями блокується. Маса стає готовою прийняти октройовані конституції, неправові закони, втілений у догмі права політичний популізм та ідеологеми, які виправдовують перебування при владі купки екстремістів.

Здійснений ідеал, як відомо, перестає бути ідеалом. Здійснений колись, кимось і десь на Заході правовий ідеал ніколи для соціальних спільнот, які не належать до західної культури, справжнім ідеалом і не був. За його втілення у суспільних інститутах не заплачено працею і жертвами у протистоянні, в якому перемогли носії цього ідеалу. Для маси він є лише порожньою ідеологічною оболонкою, маркером бажаних змін у царині повсякденного життя, побуту, особистого споживання. Для тих, хто намагається маніпулювати масами, він є засобом такого маніпулювання.

Усвідомлюючи ці закономірності суспільного життя, можна погодитися з Ортегою в тому, що загальні права, породжені «шляхетним демократичним прагненням», з ідеалу в масі перетворюються на «несвідомі домагання», докорінно не змінюючи при цьому рівень розвитку свідомості та культури самої маси. Головний смисл первинного шляхетного прагнення утвердити цей ідеал – визволити людські душі з внутрішнього рабства та вселити в них почуття власної гідності – загалом

залишається нереалізованим: пересічна людина за образом свого життя (рівнем споживання благ цивілізації) стала «паном», але психологічно залишилась у масі та масою. Культура суспільства не стала багатшою – навпаки, внаслідок кризи традиційних ідеалів і цінностей вона помітно збідніла, зазнаючи все потужнішого руйнівного впливу нігілістичних настроїв.

Х. Ортега-і-Гассет вважає, що відсутність ідеалу – це норма життя маси, яка «пливе за течією». Цей висновок підтверджується відомим історичним фактом: в давнину привілеї не дарувались, а завойовувались, їх треба було заслужити і захищати. Натомість всезагальні права в сучасному світі набуваються за інерцією, «даром і за чужий рахунок», надаються всім порівну і не вимагають зусиль. Не знаючи зусиль деградує не лише людське тіло, але й людська душа, а з нею – і правова культура суспільства.

Не будучи спроможною сприймати правову реальність у вимірі правових ідей та віднайти першоджерело позитивного права у високих етичних ідеалах (ідеї справедливості), людина маси ототожнює з правом закони, видані владою. Ці закони вона оцінює не як правові (справедливі) чи неправові (несправедливі), а як добрі чи погані, тобто сприятливі чи несприятливі для задоволення власних потреб, насамперед, матеріальних.

Відповідно, у вимірі правових взаємодій, що утворює ще один рівень правової реальності, людина маси виявляє свою неспроможність до принципової правомірної поведінки. Її правомірна поведінка є звичною (тобто, правомірні поведінкові акти вчиняються в силу звички діяти згідно з приписами закону) або маргінальною (тобто, правомірні поведінкові акти вчиняються внаслідок загрози застосування юридичної відповідальності).

На загальному тлі деградаційних тенденцій масова людина контрастно виділяється відчуттям своєї досконалості – вона конституційно проголошена найвищою соціальною цінністю і нарешті стала «мірою всіх речей», з нею грають різного роду шукачі електоральної підтримки на кожних виборах (загальний тон при цьому зазвичай задають популісти). Конституційні обов'язки доволі абстрактні (і перелік їх короткий), а каталог прав – широкий і невичерпний. Майбутнє манить новими спокусами (зростанням

рівня споживання). Орієнтирів і мотивів для морального самовдосконалення немає, бо масова культура формується на переважно матеріальних запитах, на уламках системи традиційних цінностей і не вимагає від людини будь-яких зусиль щодо дійсного зростання духовно-культурного рівня.

Щоправда, є сенс не переймаючись проблемою відчуження праці вдосконалювати свої ділові якості (себе як товар на ринку праці), щоби дорожче продати свої компетентності й досягти вищого рівня споживання, з яким переважно й асоціюється життєвий успіх. Якщо такі (найбільш затребувані роботодавцем, ринком) ділові якості передбачають вміння діяти, наприклад, у сфері тіньової економіки, корупційних схемах тощо, то їх теж доцільно розвивати, бо таким є тренд розвитку суспільства (перенесення товарних відносин на міжособистісні людські зв'язки). «Виграє» той, хто цей тренд усвідомлює, психологічно приймає і використовує у власних цілях. Переможців не судять, бо саме вони в кінцевому рахунку визначають правила гри та пишуть історію.

Для усвідомлення того, що така перемога є насправді жахливою поразкою (втратою себе, деградацією особистості, відривом від цінностей і смислів, на яких зростала цивілізація), потрібна духовна культура, яка за визначенням не може бути товаром. Людина маси не вкладає в неї свою життєву енергію, тому з плином часу духовна культура поступово «розчиняється» в історичному минулому, а антропологічна криза поглиблюється.

Таким чином, «людина маси» – не соціальне і не класове, а суто психологічне поняття. Людина маси – це людина, що позбавлена індивідуальності, задоволена почуттям своєї однаковості з усіма, поблажлива до себе та самовдоволенна. Вона нетерпима до чужих думок і аргументів і водночас потребує зовнішнього керівництва. Не маючи духовних ідеалів і прагнень, людина маси не здатна до творчості та самотворення, не намагається пізнати і змінити себе.

Розробники концепту масової культури слушно вважали панування масової людини прямою загрозою для існування ліберальної демократії. Правова культура, без якої демократія не може існувати, в умовах, коли громадянське суспільство перетворюється на натовп, зазнає деструктивного впливу.

Знецінення гуманістичних ідеалів – це водночас і знецінення особистості. Її деградація в культурному і соціальному плані (в тому числі як правової людини), як це не парадоксально, є платою за зростання рівня життя і соціально-правового статусу пересічного індивіда.

Суперечливість процесів, які формують масову культуру в умовах сучасної України, набуває специфічного виразу. Історична доля українського народу перетворила його на носія глибоко вкорінених антиелітарних настроїв. Українець як людина маси прагне долучитись до заможної родини європейських націй, але стосовно європейської цивілізації загалом почувається маргіналом. На соціально-психологічні риси українця, сформовані за доби тоталітаризму, сьогодні накладається конформізм, що є основною формою втечі пересічної людини від свободи на демократичному Заході. Відповідно, вірус правового (політичного, морального тощо) нігілізму, що руйнує суспільство, в Україні представлений одночасно двома штамами.

Слід зауважити, що в цій статті йдеться про тіньову сторону історичного процесу. Досягнення соціально-правового прогресу не піддаються сумніву. Втім ці досягнення, разом з іншими найвищими здобутками цивілізаційного розвитку, становлять тонкий шар людської культури, який потребує уваги та захисту. Первинне поле зіткнення антагоністичних сил – людська психіка.

Самоусвідомлення негативних соціокультурних трансформацій навряд чи може розглядатися як панацея від хвороб сучасного суспільства, втім воно здатне виконати функцію запобіжника чи уповільнювача негативних змін. Самоусвідомлення актуалізує охарактеризовані вище процеси і проблеми у полі свідомості конкретного індивіда, у сфері його особистої відповідальності за щоденно здійснюваний у власному житті свідомий вибір. Головне питання цього вибору: що робити зі свободою, яка постала на уламках традиційної культури – і далі тікати від неї чи вчитися з нею жити.

Джерела та література

1. *Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. Дегуманизация искусства. Бесхребетная Испания / Х. Ортега-и-Гассет. сб.: пер. с исп. М.: АСТ МОСКВА, 2008. 347 с.*

2. *Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Х.: Право, 2002. 328 с.*

3. Максимов С. Структура правової реальності: феноменологічний аналіз. Вісник Академії правових наук України. К.: 2002. № 29. С. 125-133.

3.2. НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ПАРАДИГМИ ЗОБРАЖЕННЯ СЕЛА ЯРЕСЬКИ У ФІЛЬМІ О. ДОВЖЕНКА «ЗЕМЛЯ»

Націоналізм – неоднозначний, непередбачуваний і частково парадоксальний феномен політичної реальності, здатний як дестабілізувати суспільство, так і запустити прихований механізм консолідації, мобілізації соціальної енергії на подолання різних конфліктогенних чинників [1].

Поняття «націоналізм» походить від французького «nationalisme» і визначає ідеологію та політичний напрям, яке базується на розумінні нації як найвищої цінності.

До основних принципів націоналізму відносяться [4]:

Об'єднання людей за соціально-економічними, культурними, політичними, духовними складовими. Зазвичай вони формуються в процесі історичного розвитку, і у кожного є свій набір унікальних характеристик.

Нація – це найвища цінність. Необхідним складником націоналізму є мотивація до самовіддачі.

Право нації на формування власної держави, що включає всіх членів нації (право на самовизначення).

Нація – головне джерело політичної влади, при цьому всі її члени мають право бути учасниками цих процесів.

Спільність культур і мови – національна самоідентифікація. При цьому нав'язування певної культури немає.

Загальна і всебічна освіта. Без неї неможлива повноцінна участь в житті нації, утримання та примноження її досвіду, перешкоджання її розвитку і знищенню.

Розвиток політичного націоналізму передуює процесу формування національної ідентичності, в архітектоніку якої вбудована колективна пам'ять історичної долі нації, політичні міфи, символи, традиції, норми, стереотипи ставлення до представників свого і чужих спільнот.

В своїй режисерській діяльності Олександр Петрович Довженко неодноразово проявляв націоналістичні погляди. Його перші сходинок у боротьбі за український націоналізм та розвиток національної кіноіндустрії були зроблені під час зйомок фільму «Звенигора». Стрічка складалася з дванадцяти пісень, які відтворювали історичні події українського народу: легенди скіфів і варягів, запорізьких козаків, громадянської війни, петлюрівців, більшовиків та білогвардійців.

Але саме в період створення «Землі» Довженко почав відстоювати свій український націоналізм. Під час зйомок фільму «Земля» автор використав велику кількість елементів української історії та фольклору, неявно підкреслюючи різницю між Радянським Союзом і країнами, що в нього входили, наводячи аргументи на користь націоналізму. Знімаючи свій фільм в с. Яреськи режисер залучив до зйомок значну кількість акторів з місцевого населення, для більш чіткої та автентичної передачі культури, традицій тогочасного сільського життя. Олександр Петрович проживав у садибі місцевих жителів в Яреськах, оскільки хотів повністю ввібрати в себе цей шлейф нестримного українського духу, який виходив з домівок простих робітників та селян. Саме вони найбільш точно і непорушно берегли давні українські традиції, звичаї та обряди. Всі їх О. Довженко намагався перенести на кіноплівку, зберегти для нащадків. В цьому фільмі автор прагне показати світу, що український народ має свою історію, незламну волю та шалену жагу до життя. Ці націоналістичні прояви, які червоною ниткою проходять через весь його фільм, на довгі роки зробили його політичним вигнанцем в своїй країні. Але саме вони виокремили його у віках як співця українського фольклору, покликанням якого стало збереження України і українського.

У 1929 році Олександр Петрович розпочав підготовку до зйомок нового фільму. Влітку в газеті «Кіно» було опубліковано інформацію, що режисер зі своєю групою «виїхав до с. Яреськи Полтавської округи». Зйомки пройшли дуже швидко, незважаючи на велику кількість дійових осіб, задіяну значну кількість автентичних костюмів, реквізиту. 6 лютого 1930 року зйомки фільму були остаточно завершені. Першочергово картина була схвально оцінена тогочасною владою і визнана важливою ланкою вітчизняного кінематографа. У рішенні,

комісії правління 26 лютого 1930 року, було вказано: «...Визнати, що фільм «Земля» автора і режисера т. Довженка як формою, так і змістом є цінний вклад у загальні здобуття не тільки української, а й радянської кінематографії в цілому, так і кінематографії світової...» [5]. Сам режисер так схарактеризував зміст та тематику свого фільму: «Земля... На цій землі хата... В цій хаті життя людей» [1]. В цьому реченні зібрано все розмаїття національного українського колориту. Синтез романтичної піднесеності, експресіонізму і реалізму дав надзвичайний ефект, визнаний світовим товариством.

Спершу офіційні провладні критики схарактеризували фільм Олександра Петровича на високому рівні. Та невдовзі в газеті «Известия» вийшов величезний твір радянського поета й публіциста Дем'яна Бедного під назвою «Философы». В ньому значної широкої критики зазнав фільм про українських селян та їх нелегке тогочасне життя. Для Довженка це стало серйозною травмою. «Я был так потрясен этим фельетоном, мне было так стыдно ходить по улицам Москвы, что я буквально поседел и постарел за несколько дней, это была подлинная психическая травма» [3], – так писав режисер у 1939 році у автобіографічній роботі. Ця публікація стала початком політичних переслідувань великого творця українського кіно: на режисера посипався шквал критики. Його звинувачували у розбурхуванні національної ворожнечі, натуралізмі та біологізмі, у пантеїзмі, у пропаганді буржуазної класової нерівності, прославленні куркулів, у викривленні дійсності та справжнього змісту класової боротьби на селі. Одразу після початку прокату фільму «Земля» у рідній країні автора фільм був знятий з екранів і заборонений до показу. Але фільм з ярьєсківчанами в головних ролях та з ярьєсківськими прекрасними панорамами і краєвидами став справжнім проривом українського національного кіномистецтва в світі. В Німеччині картина викликала хвилю схвальних позитивних рецензій серед найвідоміших кінокритиків. Італійські кінокритики назвали Довженка «Гомером кіно» [4]. Величезними аншлагами закінчувалися прем'єри фільму «Земля» в Чехії та Англії. По всій Європі Довженко прославив українські національні традиції. Українською історією, обрядами, піснями стали цікавитися закордонні культурологи, мистецтвознавці. Лише в

СРСР про неї надовго забули. Лише у 1958 році, вже після смерті Олександра Довженка, коли на міжнародному фестивалі Всесвітньої виставки в Брюсселі «Земля» була визнана одним з дванадцяти найкращих фільмів «усіх часів і народів», вона була відновлена і на Батьківщині режисера.

Фільм «Земля» Олександра Довженка став націоналістичним символом ХХ століття, оскільки розкривав особливості побуту, неоціненних природних багатств, кохання і ненависть, труднощі і радості жителів звичайного українського села Яреськи, що на Полтавщині. Одразу після зустрічі митця з тогочасною владою всім органам цензури було надіслано розпорядження «не публікувати в цивільній і військовій пресі твори Довженка без особливого на те дозволу в кожному окремому випадку» [5]. Про свої націоналістичні погляди режисер писав у власному щоденнику: «невже любов до свого народу є націоналізмом? Чи націоналізм в невмінні художника стримати сльози, коли народу боляче?» [2].

Джерела та література

1. 10 вересня 126 років тому народився Олександр Довженко – один із найвідоміших на планеті письменників і режисерів / Соломія подільська URL: <https://armyinform.com.ua/2020/09/10-veresnya-126-rokiv-tomu-narodyvsya-oleksandr-dovzhenko-odyn-iz-najvidomishyh-na-planeti-pysmennykiv-i-rezhyserv> (дата звернення 21.01.2021).

2. Корогодський Р. Довженко в полоні. Розвідки та есе про майстра. Київ: Гелікон, 2000. 347 с.

3. Кошелівець І., Сверстюк Є. Довженко вчора і сьогодні. Про затемнені місця з біографії. Терен. 2005. 197 с.

4. Перше десятиліття кінематографічної творчості Олександра Довженка / авт.-сост. В. Н. Миславський. Харків: «Дім реклами», 2019. 528 с. 259 іл.

5. Тримбач С. Олександр Довженко: загибель богів: Ідентифікація автора в національному часо-просторі. Вінниця: Глобус-прес, 2007. 760 с.

3.3. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Політична культура належить до гуманітарного виміру політики. Вона була предметом уваги багатьох мислителів, які звертались до питань моралі, соціальної етики, державності, визначали критерії ідеального громадянина і правителя: Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ш. Монтеск'є, К. Маркса, М. Вебера та інших. Проблемами дослідження та аналізу політичної культури займаються й сучасні науковці: Бевз Т., Головатий М., Деркач Ж., Жадан І., Остапенко М., Пропокенко П., Проскуріна О., Ребкало В., Рудакевич О., Хилько М. та ін. Науковці, звертаючись до вже запропонованих трактувань політичної культури, її типологізації та характеристики, розглядають різні аспекти даного феномену для аналізу сучасних актуальних проблем політики, визначення перспектив розвитку демократичного суспільства.

Політична культура відображає інтереси, орієнтації, систему цінностей, символів, вірувань і настанов, і залежить від особливостей історичного розвитку соціальної спільноти, нації та інших суб'єктів політичного життя. Тому, у сучасному світі існують різноманітні типи політичної культури. Нині для аналізу і порівняння політичних культур різних країн широко використовується класичний підхід до їх типології, розроблений Г. Алмондом і С. Вербою. Американські політологи виділили три «чисті» типи політичної культури: патріархальний, підданський, активістський.

Патріархальному типу політичної культури властиві такі риси: відсутність у людей інтересу до політики, політичної влади та політичних інститутів; невіддільність політичних орієнтацій від релігійних норм; орієнтація членів суспільства на вождів. Члени суспільства не очікують жодних змін з боку політичної системи, тим більш не виявляють власної ініціативи, аби ці зміни мали місце, для них характерні аполітичність, замкнення на місцевій або етнічній солідарності.

Підданський тип політичної культури характеризується певним інтересом соціальних суб'єктів до політичної системи і результатів її діяльності, але водночас – низьким рівнем участі у

політичному житті, покладаючи свої надії на органів влади та політичних лідерів. Державна влада уявляється в основному в плані спускання зверху норм, яких необхідно дотримуватися, регламенту, якому потрібно підкорятися. Людьми керує побоювання покарання або очікування благ.

Активістський тип політичної культури, «партисипативна» політична культура», або культура участі, вирізняється гострим інтересом громадян як до політичної системи і результатів її функціонування, так і до особистої активної участі в політичному житті [4].

Слід зазначити, що для кожного суспільства науковці визначили пропорції типів політичної культури. Так, для демократично розвинутих країн Заходу, на думку фахівців, характерне таке співвідношення (у відсотках): парафіялів – 10, підданих – 30, учасників – 60; для авторитарної політичної системи: парафіялів – 30, підданих – 60, учасників – 10 [4].

Політологи відзначають, що у реальній політичній практиці поєднуються усі три типи політичної культури, утворюючи нові – змішані. Зокрема, в демократичних країнах неможливо в чистому вигляді знайти партисипативний тип політичної культури: «громадяни демократичних країн рідко живуть у відповідності до цієї моделі. Їх не можна назвати ні добре поінформованими, ні глибоко включеними в політику, ні особливо активними, а процес прийняття електоральних рішень є чим завгодно, тільки не процесом раціонального розрахунку» [7].

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив визначити особливості політичної культури України та Російської Федерації – пострадянських держав, які є предметом дослідження у галузі політології. Для російського суспільства характерно те, що:

1) політична культура за соціальним змістом цінностей була дуалістичною: вона представляла собою неорганічну взаємодію двох соціокультурних потоків і мала етатистські і ліберальні орієнтації;

2) неоднорідність російської політичної культури зумовлювали конфронтаційний характер відносин між її носіями;

3) домінування підданських політичних орієнтацій було обумовлено концентрацією, починаючи з раннього

Середньовіччя, політичного панування в руках правлячого класу; процес концентрації політичної могутності був викликаний тим, що освоєння величезних російських просторів при відсутності розвиненої технологічної, матеріальної та комунікаційної інфраструктури можна було здійснювати лише за допомогою сильної влади князів і їх дружин;

4) відсутність вільного індивіда і зрілого громадянського суспільства завжди призводила до того, що політичне життя концентрувалося в руках правлячого класу, а політично безправному населенню доводилося лише виконувати приписи правлячого класу [2]. «Реальність країни така, що величезність простору служила причиною посилення централізованої держави. Різномірні етнонаціональні, конфесійні, культурні та інші спільності, нерідко конфліктували між собою ... виявлялися зацікавленими жити під дахом імперії. Сильну централізовану державу служило об'єднати всі ці спільності початком ... У цьому плані в Росії не було будь-яких недержавних структур і норм, покликаних забезпечити порядок, цілісність і життєздатність суспільства. Така всеохоплююча роль держави сформувала ситуацію, у якій індивід та суспільство в цілому виступають не як повноправні актори, а як пасивні і нейтральні суб'єкти політичного процесу» [1].

У 1990-ті рр.. проводилися численні соціологічні дослідження, у ході яких з'ясували ставлення росіян до подій в країні змін, їх установки до нових соціальних умов, політичних інститутів тощо. Результати опитування показали, що на кінець 1990-х рр.. спостерігалися розчарування в демократичних ідеалах, що зумовило сплеск патерналістських установок. Дослідники вважають, що ці тенденції були обумовлені розчаруванням росіян в результатах проведених реформ, що викликали кризу в усіх сферах життя. Пізніше, підтримка влади громадянами проявлялася залежно від ступеня задоволеності їх конкретних потреб. Також велику роль відігравала низька оцінка діяльності органів влади та демократичних інститутів, які в Росії супроводжуються невірою в їх майбутнє існування і функціонування [5].

Отже, можна дійти висновку, що в основі політичної культури Росії закладений підданський тип політичної культури, який характеризується відносинами односторонньої

залежності індивіда від влади, надіями на отримання від неї різних благ. Цей тип політичних орієнтацій, зазвичай, характеризується загальноприйнятої прихильністю всього населення до таких цінностей, як: звичка підкорюватися владі, дисциплінованість, наявність соціальних гарантій, рівність тощо, і зумовлений впливом цивілізованих, географічних, культурних чинників та історичними особливостями розвитку країни [8].

Оскільки Україна також була в складі СРСР, то і тип політичної культури українців донедавна мало чим відрізнявся від російського. Але, після отримання незалежності ці країни розвиваються власним шляхом в економічному, соціальному і політичному напрямі, що й зумовлює трансформаційні процеси в їхній політичній культурі. Зокрема, на сучасному етапі в політичній культурі українського соціуму можна виділити кілька сегментів, що дають підстави для ствердження про її фрагментарний тип.

По-перше, це орієнтація на закордонний досвід, зокрема на країни Європи та США. Слід зазначити, що абсолютизувати досвід зарубіжних країн замало, щоб сформувати демократичні цінності в українському суспільстві. Потрібно орієнтуватися саме на загальнолюдські, загальнозначущі демократичні цінності: повага до особистості, повага до закону, відкритість політики, плюралізм поглядів, політична і релігійна терпимість, пріоритет ненасильницьких методів вирішення політичних проблем.

По-друге, орієнтація певної групи населення на Російську Федерацію, її радянську спадщину. У цьому секторі переважна роль надається політичним міфам минулого, спрацьовують стереотипи «молодшого брата». Зауважимо, що багато чого змінилося у політичних поглядах, переконаннях, ідеалах українського суспільства після подій 2013-2014 рр. Спостерігається перехід від підданського типу політичної культури до активістського [3]. Критичне ставлення громадян до зовнішніх владних інституцій сформувало й таку рису політичної культури як відторгнення авторитарних форм влади, що є притаманним для більшої частини сучасного суспільства. Це принципово відрізняє українців від росіян, схильних до «самодержавної» форми правління.

За даними дослідження Центру Разумкова у вересні 2017 р. 56,3 % українців вважають демократію найбільш бажаним типом устрою для своєї країни. Негативне ставлення більшості громадян України до авторитаризму підтверджується і політичною практикою, зокрема двома революціями (у 2004 р. та 2013-2014 рр.). Внаслідок розчарування і недовіри до політиків у більшості громадян виникає тенденція відчуження від політики. За даними вже запланованого опитування Центру Разумкова лише 5 % громадян України дуже цікавляться політикою (якщо порівнювати з даними щорічних опитувань Інституту соціології України, то це найнижчий показник за всі роки незалежності), ще 32,7 % – скоріше цікавляться, 43,1 % – не дуже цікавляться, 17,2 % – зовсім не цікавляться. Особливо сильні прояви відчуження від політики спостерігаються на сьогодні у молоді [6].

Політичну культуру більшість науковців розглядають як сукупність настанов, переконань і почуттів, що впорядковує і надає значення політичному процесу і представляє собою основні припущення і правила, які управляють поведінкою людей в політичній системі. Вона містить у собі як політичні ідеали, так і діючі норми управління і включає політичну ідеологію, національний характер, національну політичну психологію і фундаментальні цінності народу. Проаналізувавши політичну культуру двох пострадянських країн, можна зробити висновок, що політична культура України і Російської Федерації є змішаного типу і нині перебуває у процесі трансформації під впливом соціально-економічних, політико-ідеологічних і духовних змін. Основні відмінності між цими країнами – те, що українському суспільству властиві демократичні, західні цінності, а для Російської Федерації властиві авторитарні, а роль демократії є мінімальною і незначною. Дане дослідження не вичерпує всіх питань політичної культури України і Російської Федерації і потребує більш глибокого осмислення.

Джерела та література

- 1. Гаджієв К. Роздуми про політичну культуру сучасної Росії. Світова економіка і міжнародні відносини. 1996. № 2. С. 21.*
- 2. Гудименко Д. Політична культура Росії: спадкоємність епох. Поліс. 1994, № 2.*

3. *Етнополітична культура в Україні : реалії та виклики часу. К. : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010. 431 с.*

4. *Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посіб. К. : МАУП, 2008. 96 с.*

5. *Рукавишников В., Халман Л., Естер П. Політичні культури та соціальні зміни. Міжнародні порівняння. М. : Збіг, 1998. С. 90-94, 163-194.*

6. *Українська правда URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/5ab61e2b1e0ad> (дата звернення: 27.12.2020).*

7. *Almond G.A. Verba S. The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton : Princeton University Press, 1963. 375 p.*

8. *Verba S. Comparative Political Culture. Princeton, 1965. 513 p.*

3.4. ФЕЙКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК КОНФЛІКТОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Вважається, що американський медіа-магнат Рендольф Херст розпочав сучасну хвилю фейкової комунікації. А його технології та маніпуляції спонукають маси не до отримання новин з достовірною інформацією, а до дезінформації та фейкових новин. Саме такі обставини сприяли чіткому розмежуванню понять «інформації» та «дезінформації». Поняття «інформація» співставляється з достовірністю та правдивістю поданого матеріалу, – наведенням точних фактів. Термін «дезінформація» трактується як відсутність інформації взагалі – а опис потрібної події, ситуації для суспільства, який не підкріплений жодними фактами.

Новий етап фейкової комунікації розпочинається зі становлення Інтернету. Саме з цією можливістю фейкові новини в політичній сфері розпочинають створювати не професіонали. Так, американський науковець Джон Томсон відзначив, – Інтернет є тим механізмом розповсюдження фейкових новин, де саме швидкість подачі контенту не перевіряється [12, с. 63].

Фахівець з інформаційних технологій Келлі Борн відзначила, що сьогоднішній світ відзначається двома особливостями: політичною поляризацією та наявними сучасними технологіями

[4]. В ході своїх досліджень вона відзначила шість факторів, які змінюють інформаційне середовище та сприяють створенню фейків:

- демократизація створення й поширення інформації, так що будь-який індивід або група можуть впливати онлайн на велику кількість людей;

- інформаційна соціалізація, яка призводить до отримання інформації звідусіль, а не з інституційних джерел, що підлягають журналістським стандартам;

- атомізація як розбіжність індивідуальних новин від брендів й джерел;

- анонімність створення та поширення інформації: для читача сьогодні важливіше те, хто надіслав інформацію, ніж її джерело;

- персоналізація інформаційного середовища, що відрізняє її від радіо й телебачення, дозволяючи користуватися мікротаргетингом;

- суверенність: на відміну від телебачення, друку і радіо, соцмережі є саморегульованими [4].

Вище наведені фактори відповідають лише високо розвиненим демократичним суспільством, хоча і в такому середовищі відбувається надання інформації з джерел державного рівня. Професор права Стенфордського університету Натаніель Персілі [8, с. 177], відзначив що сама нова епоха фейкових новин започаткована у 2016 р. коли розпочалася передвиборча кампанія Дональда Трампа, в цей час абсолютно змінилися традиційні політичні погляди на інформацію та відбулася перебудова інформаційних інститутів. З новим етапом фейкові новини можуть походити від офіційних та представників передвиборчих кампаній, неофіційних груп інтересів, від медіа представників яким було оплачено від тієї чи іншої політичної сили.

Дж.П. Барлоу в «A Declaration of the Independence of Cyberspace» стверджує, що віртуальний простір Інтернету є підґрунтям якісного суспільства у якому основою є пряма демократія [2].

Фейкова комунікація в сучасних умовах стала інформаційною зброєю. Вже у 2017 р. поняття «fake news» стає словосполученням року. Словник Collins English Dictionary

визначає «fake news» як «хибну, часто сенсаційну інформацію, поширювану під виглядом новинних повідомлень» [7, с.19].

Специфіка «fake news» полягає в тому, що в державному інформаційному просторі починають домінувати спотворені новини та недостовірна інформація. Сучасний американський письменник та філософ Кен Вільбер [13] наводить приклади використання «fake news» 45-им президентом Сполучених Штатів Америки Дональдом Трампом. Він відзначає, що Дональд Трамп, навіть не приховуючи, фальсифікує новини поширює брехливу інформацію та помилкові дані, всесвітньо визнані засоби масової інформації використовують таку інформацію, журналісти та політологи обговорюють та проводять дискусії навколо таких фейкових новин та відволікають увагу від реальних та значимих проблем.

Журналіст Карл Бернстайн (розслідував Вотергейтський скандал) відзначив, що Дональд Трамп: «Живе у світі де немає фактів, жоден з колишніх президентів, не виказував такого невігластва і зневаги до фактів як Трамп». В подальшому керівник виборчої компанії Дональда Трампа, Келієн Конвей, відзначила, що це не помилкові чи брехливі факти, а «альтернативні факти».

Американський сайт Politifact під час виборчої кампанії Трампа 2016 року кожного дня надавав статистику з підрахунками заяв Дональда Трампа, які не відповідали дійсності. Тобто, це була фейкова інформація.

В свій час американський політолог Дж. Розенау виокремив причини, що змінюють параметри сформованої політичної системи, під впливом фейкової комунікації:

- значні зміни в переході від індустріального до постіндустріального світопорядку пов'язано з розвитком техніки і технологій;

- нездатність держав ефективно вирішувати основні політичні проблеми;

- поширення достовірної інформації, що впливає на тенденції децентралізації на всіх організаційних рівнях;

- зміна сприйняття навколишнього світу, що призвела до зростання аналітичної здатності населення планети, які пристосовуються до нових технологій в умовах постіндустріального світопорядку і зростанню взаємозалежності [10, с. 34].

Враховуючи вище перераховані обставини фейкова комунікація, з часом, вийшла за межі соціальних мереж і стала невід'ємною частиною традиційних засобів масової інформації – телебачення. В даному випадку, маємо, на увазі, – інформаційні війни, які найчастіше супроводжується дезінформаційним матеріалом.

Американські науковці розуміючи актуальність питання фейкових новин створили їх класифікацію [5].

Перш за все, це новини з абсолютно недостовірною інформацією або інформацією, яка не відповідає дійсності, що може спричинити новий конфлікт у суспільстві або між державними інститутами та суспільством.

По-друге – це новини, що містять в собі частково недостовірну інформацію, найчастіше вони створюються для того, щоб не повністю інформувати суспільство про те, що відбувається в державі.

По-третє – це новини в яких подаються, найчастіше навмисно, фрази, цитати, поради від міжнародних організацій, які не повністю відображені в новинній стрічці засобів масової інформації.

Починаючи з 2015 р. держави Європейського союзу розпочали створення механізмів боротьби з фейковою комунікацією.

20 березня 2015 року був створений «East StratCom Task Force» – підрозділ Європейської служби зовнішньополітичної діяльності за для «протистояння постійним дезінформаційним кампаніям з боку Росії». Німецький науковець Карстен Райнеман, відзначив що фейкові новини в політичній сфері є загрозою для демократії.

В свій час сенатор США від штату Нью-Йорк та посол в Індії й Організації Об'єднаних Націй Деніель Мойніхан відзначив: «Кожен має право на свою точку зору та на своє бачення, але не на свої власні факти» [9, с. 72]. В даному випадку, ми говоримо про високо демократичне суспільство коли налагоджена комунікація між державою та суспільством. Де умовно відбувається тісна комунікація між державними інститутами та засобами масової інформації, в цьому спектрі, також функціонують інформаційні шуми та зміна або заміна фактів, про ті чи інші події, що відбуваються в державі або на міждержавному рівні.

Як відзначається в міжнародній статистиці, на жаль, не всі засоби масової інформації перевіряють достовірність фактів, чим спричиняють виникнення фейкових новин та фейкової інформації. Наприклад, в американському *The New Yorker* та німецькому *Der Spiegel* журналах досі діє політика перевірки інформації на достовірність.

Враховуючи те, що політики не завжди несуть відповідальність за подання фейкових новин, деякі засоби масової інформації сформували модуль перевірки фактів «*ex post*». Навіть, якщо політик подав фейкову інформацію, ЗМІ або установи, наприклад *Factcheck.org*, проект Центру публічної політики Анненберг в Університеті Пенсільванії або «*Tampa Bay Times*», перевіряють авторитетні джерела, які можуть підтвердити або спростувати заяву.

В останні роки перевірка інформації яку подають політики на достовірність і відсутність фейкової інформації ґрунтується на їх політичній рекламі та передвиборчих обіцянках. Це обумовлено тим, що безпосередньо, політика засобів масової інформації – поляризована, суспільству важко уявити, що уряд або президент можуть подати неправдиву інформацію.

Саме тому використання фактчекінгу – процедури перевірки тексту на достовірність інформацію, сьогодні в політичній сфері є невід’ємною частиною будь-якого сталого розвиненого суспільства.

Наприклад, професор політичних наук Массачусетського інституту технологій Адам Берінські дослідив механізм віри фейковим новинам щодо матеріалів реформи Medicare США, яка в свій час була запропонована президентом Бараком Обамою в 2010 р. [3, с. 253]. Під час своїх досліджень професор довів, що люди повірили в те, що політики подавали фейкову інформацію для певних груп населення з метою маніпуляції суспільством. Таку фейкову комунікацію розпочала колишня віце-губернатор Нью-Йорка Бетсі МакКохі, що призвело до суперечок між прихильниками демократів та республіканців – спричинивши конфліктологічний сплеск в суспільстві через фейкову комунікацію [6, с. 36].

Своє дослідження провів професор інформатики і комп'ютерних наук університету Індіани Філіппо Менцер – проаналізувавши низку повідомлень під час президентської

компанії 2016 р., й довів те, що на сьогодні в політичній сфері найбільшим джерелом дезінформації є спеціальні боти, й таким чином, – розпочата нова сфера алгоритмів комунікації задля розповсюдження фейкових новин. Такі технології наразі досі використовував Дональд Трамп (передвиборчі компанії 2016 р., 2020 р.) – саме цей політик, як ми вже відзначали, найбільше використовував фейкову інформацію.

Науковці притримуються точки зору, що фейковість новин, чи інформації, в створенні нових комунікативних мереж виходить за межі маніпулятивних комунікаційних стратегій. В деяких державах громадяни ігнорують аргументи та об'єктивні факти, таким чином дозволяючи представникам влади використовувати фейкову комунікацію.

Виходячи з вище відзначеного, зазначимо, що актуальним питанням залишається вплив фейкової комунікації на результати передвиборчих компаній. Х.Аллокот дослідив питання впливу фейкових новин під час виборчих кампаній. І саме під час виборчої компанії Дональда Трампа така комунікативна стратегія спрацювала на його користь, відповідно до статистики та бази даних було – 115 фейків на користь Трампа, які поширилися у Facebook 30 мільйонів разів й 41 фейк на користь Хіларі Клінтон з поширенням 7,6 мільйона разів [1, с. 97].

Саме соціальні медіа забезпечили специфічне середовище для виникнення фейкової комунікації, дозволили розвиватися новим виткам фейкових новин. Це все створило умови для того, щоб фейкова комунікація була як тригером дискусії у засобах масової інформації.

В даному випадку, ми маємо розуміти, що зовнішня інформаційна інтервенція як політичний інструмент характеризується певними особливостями [5]:

- дозволяє державі як інформаційному агресору відмовлятися від будь-якої інформації;
- використовувати Інтернет як ресурс, що є не підконтрольним;
- нівелювати загальну роль інформації, що надає значимості тим подіям, які є неактуальними й таким чином відвертати увагу від важливої інформації.

В кінці XIX-го століття американське суспільство першим зрозуміло небезпечність фейкової комунікації. Американські

журналісти та письменники створили рух «Muckrakers», який протистояв недостовірним джерелам й був проти фейкової інформації. Вже на той час відбулося руйнування параметрів інформаційної частки світової політики.

В 2019 р. президент Франції Еммануел Макрон заявив, що на законодавчому рівні будуть створені перепони для розповсюдження будь-яких фейкових новин задля збереження демократичної цілісності держави.

Такі інформаційні війни та розповсюдження фейкових новин призвели до появи нової політичної культури – post-truth. Це пояснюється тим, що сьогодні побутує емоційна ера та переважають особисті упередження суспільства й привабливість тієї чи іншої політичної сили.

Так, Девід Рапп запропонував принципи освоєння та роботи з недостовірною інформацією [9]. Перш за все, потрібно розуміти джерело виходу інформацію, але в сьогоднішніх умовах навіть достовірні джерела подають та наводять фейкову інформацію. По-друге, сучасне суспільство найчастіше вірить не перевіреній та недійсній інформації, адже така інформація подає в політичний простір те, що хочуть отримати та чути громадяни. Найчастіше це висвітлюється у передвиборчих обіцянках політиків. По-третє, державні інститути, засоби масової інформації, дослідницькі інститути й саме суспільство мають сприяти фільтруванню інформації, це допоможе знизити конфліктологічні настрої, як відкриті, так і латентні.

Фейкова комунікація спричиняє конфліктологічні баталії не лише у Сполучених Штатах Америки, але й в багатьох інших державах, таких як Франція, Грузія, Україна. Франція та Німеччина намагається боротися з фейковою інформацію на законодавчому рівні.

Тому саме медіаграмотність суспільства – це той процес, який призведе до зменшення фейкової комунікації між суб'єктами політики, зменшить ймовірність виникнення нових конфліктологічних ситуацій, що впливатимуть на демократичні цінності держави.

Джерела та література

1. Allcott H., Gentzkow M. *Social Media and Fake News in the 2016 Election*. *Journal of Economic Perspectives*, 2017. – Vol. 31. pp. 96-92

2. Barlow, J. P. *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. 2006. URL: <http://homes.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html> (accessed 30 October 2013).
3. Berinsky Adam J. *Rumors and Health Care Reform: Experiments in Political Misinformation*. *British Journal of Political Science*, 2017, No 47 (2). pp. 241-62.
4. Born K. *Six reasons there's more fake news today*. URL: www.marketwatch.com/story/six-features-of-the-age-of-fake-news-2017-10-24 (дата звернення: 27.12.2020).
5. Lazer D., Grinberg N., Friedland L., Joseph K., Hobbs W., Mattsson C. *Fake News on Twitter*. *Presentation at the Fake News Conference*, 2016. 217 p.
6. Likarchuk D. *The role of international organisations in the settlement of foreign policy conflict* *International Relations*, 2020. pp.35-41
7. Likarchuk N. *Favoritism as a Manifestation of Corruption and Managerial Incompetence* *Bulletin of Taras Shevchenko National University*, 2019. 17-22.
8. Persily N. *Can Democracy Survive the Internet?* *Journal of Democracy*. 2017. Vol. 28. N 2. pp.176-180
9. Rapp D.N. *The Consequences of Reading Inaccurate Information*. *Current Directions in Psychological Science*. 2016. Vol. 25. N 4. pp.71-76
10. Rosenau, James N. *Public opinion and foreign policy: an operational formulation*. Main Author: Rosenau,. Format: Book. Published: New York: Random House, 1961.118 p.
11. Rosenau J.N. *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. pp. 144-173.
12. Thompson J.B. *Media and Modernity. A Social Theory of the Media*. New York : John Wiley & Sons, 2013. 322 p.
13. Wilbe Ken *Trump and a Post-Truth World* Shambhala. 2019. 160 p.

3.5. ПРИЧИНИ ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ В ПОЛІТИЦІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУСПІЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ

Відсутність єдності в українському суспільстві у питанні щодо рівня участі жінок у політиці та державному управлінні на національному рівні та в місцевому управлінні та політиці на місцевому рівні (серед чоловіків більше певності, що жінки у цих сферах представлені достатньо) засвідчило загальнонаціональне опитування, проведене у період з 25.12.2014 р. по 15.01.2015 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з

соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень. Що ж до чинників, що заважають жінкам брати активнішу участь у суспільно-політичному житті країни, респонденти одноставно, як визначальні, назвали традиційний соціальний уклад (27,5 %) (до цієї точки зору більше схилиються жінки) і небажання самих жінок (27 %) (цей аргумент більше підтримується чоловіками). Крім цього були визначені й такі позиції як завантаженість домашнім господарством (20 %), нетолерантне ставлення суспільства (14 %), недосконалість українського законодавства (12 %) [2].

У дослідженні Національного демократичного інституту NDI Ukraine (НДІ Україна) «Ставлення до жіночої політичної участі в Україні» (2015–2016 рр.) респондентам був запропонований наступний перелік факторів, що впливають на меншу кількість жінок ніж чоловіків, які обираються в органи влади в Україні: політичні партії більше схильні висувати чоловіків, ніж жінок (відсоток тих, хто погодився з даним твердженням, був найбільшим – 76 %); сімейні обов'язки не дозволяють жінкам мати час для змагання за виборну посаду (64 %); українці більше схильні голосувати за чоловіків, ніж за жінок (56 %); жінки мають менше доступу до ресурсів, щоб проводити кампанію (55 %); жінки меншою мірою зацікавлені в політиці, ніж чоловіки (49 %); немає достатньої кількості кваліфікованих жінок, щоб бути обраними до органів влади (з даною позицією більшість опитаних не погодилася – 60 %) [3].

У 2017 р. було проведено дослідження «Залучення жінок у процес імплементації реформ з децентралізацією», ініціатором якого став Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO, метою якого був аналіз участі жінок у процесах децентралізації та оцінка впливу реформи місцевого самоврядування на участь жінок у політичному житті на місцевому рівні. Одним із питань, яке виносилося на обговорення – основні причини асиметрії в політиці. Відповіді респондентів зводилися переважно до наступних: що політика брудна, не для жінок; чоловіки намагаються керувати, а жінки просто працюють; жінки в політиці повинні мати риси, які не характерні для справжньої української жінки; жінки бояться брати на себе відповідальність [4, с. 23].

Даний перелік було доповнено і розширено названими учасниками обговорення причинами гендерної асиметрії в

органах самоврядування: брак у жінок досвіду лідерського статусу, управлінської діяльності; відсутність часу для громадської активності через зайнятість домашніми справами; страх не впоратись із завданнями; брак умінь щодо публічних дебатів, відстоювання інтересів; зневірення у можливість щось змінити тощо [4, с. 27].

Певною мірою, як засвідчує дослідження, провина за несприйняття жінок як політикинь лежить і на самих жінках, для яких стереотип «жінці – будинок, дитина кухня...», «чоловіку – лідерство, заробітки» є аксіомою. Саме вони своїм негативним ставленням до тих жінок, які не погоджуються зі станом «бути хоч на півкроку позаду чоловіків», свідомо чи несвідомо, чинять опір розв'язанню гендерних проблем, не усвідомлюючи наслідків укоріненого стереотипу «берегиня дому» [4, с. 31].

Чергове дослідження DESPRO (вересень 2017 р. – січень 2018 р.), присвячене гендерним питанням на рівні ОТГ, проілюструвало, що однією із причин гендерної асиметрії є і система соціальних норм (гендерні стереотипи): жінки звикли виконувати розпорядження чоловіків; українська жінка готова і приносить у жертву свою кар'єру заради того, щоб чоловік відчував себе головним у родині, лідером; жінки не підготовлені до виробничих сфер. Не останню роль відіграє також і занижений соціальний статус жінки, відсутність підтримки з боку чоловіка, а також упередження (іноді традиції) щодо «жіночих» і «чоловічих» видів діяльності [5, с. 23-24].

Цікавим із точки зору з'ясування причин гендерної асиметрії у сфері політики є Регіональне дослідження «Представництво жінок у політиці в країнах Східного партнерства», проведене у 2017 р., у ході якого було визначено основні факти та перешкоди, що обмежують представництво жінок у політиці таких країн як Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова та Україна. Узагальнені дані щодо означеної проблеми можна представити таким чином:

1. Гендерні стереотипи: вважається, що чоловіки несуть першочергову відповідальність за діяльність у громадській сфері – економіці та політичному житті, а жінки несуть першочергову відповідальність за приватну сферу – дім і родину [6, с. 11].

2. Політичні фактори: має значення роль, яку відіграють політичні партії, що контролюють доступ жінок, які прагнуть балотуватися в кандидати, до наступного етапу – обрання. Вони можуть ставати перешкодами або ж необхідними умовами для забезпечення представництва більшої кількості жінок у політиці [6, с. 12].

3. Фінансові фактори: жінки часто мають самі фінансувати свої передвиборчі кампанії, в більшості випадків не маючи для цього необхідних заощаджень, адже значна їх частина працює у низькооплачуваних секторах (державному чи громадському). До того ж існує думка, що жінки заробляють гроші на свою родину, а не на власні витрати, а політичні кампанії вважаються саме такими витратами [6, с. 47].

4. Нормативно-правова база: міжнародні зобов'язання, конституція держави та будь-яке конкретне законодавство, які можуть позитивно або негативно впливати на становище жінок [6, с. 13].

5. Недостатнє висвітлення виборчих кампаній жінок у засобах масової інформації.

Серйозною проблемою сучасного суспільства залишається і проблема насильства щодо жінок-політиків. Акцент на цьому було зроблено у Паралельному звіті «Пекін +25: Україна 2014-2019», що містить коментарі щодо виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій у період із 2014 по 2019 роки. Найпоширенішими видами такого насилля є публічне приниження через соціальні мережі та засоби масової інформації, психологічне насильство, сексизм, словесні зловживання, сексуальні домагання [7, с. 40]. Політично активні жінки часто зазнають погроз, образ, залякувань, агресії та необґрунтованих звинувачень різного роду.

Певну зміну в акцентах у суспільній думці щодо політичної участі жінок в Україні засвідчило перше Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, проведене уже згаданим нами Національним демократичним інститутом (НДІ) у липні 2018 р. 65% респондентів не заперечили той факт, що чоловіків частіше призначають на урядові посади, ніж жінок. Але щодо причин такої ситуації, то серед запропонованих авторами проєкту варіантів найбільшу підтримку здобув лише один – виконання

сімейних обов'язків не дає жінкам достатньо часу обіймати посади в Уряді (51 %). З іншими твердженнями респонденти більше не погоджувалися, ніж погоджувалися: жінки меншою мірою зацікавлені в роботі в Уряді, ніж чоловіки (50 % і 33 % відповідно); жінки не достатньо жорсткі, щоб займати урядові посади (52 % і 33 %); жінки мають менше доступу до внутрішніх контактів в Уряді (44 % і 31 %); жінки менш схильні бути хорошими управлінцями, ніж чоловіки (61 % і 24 %); немає достатньої кількості кваліфікованих жінок, щоб бути обраними до органів влади (60 % і 23 %) [8, с. 47].

Свої думки щодо перепон у політичній участі жінок активно висловлюють у своїх виступах, інтерв'ю, у соціальних мережах українські державні й громадські діячки.

Так, громадська активістка, дослідниця гендерної проблематики Ірина Троян, посилаючись на проведене у 2012 р. Центром Разумкова дослідження «Суспільна думка про вибори 2012 року і роль жінок в політиці і уряді», звертає увагу і на той факт, що одним із бар'єрів, які стоять на заваді участі жінок у політичному житті, є нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості представників обох статей, які зачасту мають вагоме значення в ситуації вибору: чоловік чи жінка. «Так, українці вважають жінок більш душевними, приємними, чесними, етичними, об'єктивними та справедливими, а такі риси, як сила, жорсткість, лідерські якості та рішучість використовувались для характеристики чоловіків. Оскільки чоловіків розглядають як таких, що здатні краще вирішувати проблеми, долати кризові ситуації та наводити лад, чоловіки-кандидати отримують вищі електоральні преференції на виборах. Дещо випереджаючи чоловіків, жінки вважаються менш відірваними від життя людей, здатними співпрацювати з іншими та правильно розставляти пріоритети» [9].

Активно обговорювалася проблема жіночого представництва в органах влади у переддень місцевих виборів 2020 р. Заступниця голови партії «Голос» та очільниця передвиборчого штабу Інна Совсун, аналізуючи проблему пошуку жінок-кандидаток, зазначила: «Дуже часто жінки бояться того, що в них недостатня кваліфікація. Хоча якщо подивитися на їхні резюме, то вони є не менш кваліфіковані, ніж чоловіки». Також серед причин – страх агресивної публічної

реакції на їхнє балотування та заборона чоловіка. На думку співголови фракції «Європейська солідарність» Ірини Геращенко, головною перешкодою для просування в політичній кар'єрі жінок є менший фінансовий ресурс у порівнянні з чоловіками, а народна депутатка партії «Батьківщина» Альона Шкрум зазначила, що подекуди жінкам заважає йти на вибори їхній статус держслужбовця, адже вони мають брати відпустку за власний рахунок на час виборчої кампанії [10].

Гендерна нерівність у політичній сфері залишається для українського суспільства серйозною проблемою, своєрідним викликом. Причини цього явища носять комплексний характер. Як показав аналіз даних соціологічних досліджень, сьогодні основною перешкодою для політичної участі жінок подовжують залишатися усталені патріархальні погляди щодо їх місця і ролі в суспільстві. Іншими бар'єрами, які ускладнюють доступ жінок до керівних посад та участі у політиці, є недосконалість законодавчої бази; обмеженість фінансових ресурсів, якими можуть скористатися жінки задля своєї політичної кар'єри; недостатнє висвітлення реальної політичної участі жінок у засобах масової інформації; небажання різних політичних сил і структур залучати жінок до своєї діяльності; різного роду насильство щодо жінок-політиків; невпевненість жінок у своїх силах і можливостях, нерозуміння й осуд з боку інших і, зачасту, просто небажання самих жінок йти у «цю брудну справу». Але, не зважаючи на дані перепони, потреба у більшій представленості жінок у політичній сфері зростає і це є абсолютно свідомий запит українського суспільства, адже наразі більше 60% українців говорять про те, що вони прагнуть більш збалансованого залучення чоловіків і жінок до політичного життя [8, с. 45].

Джерела та література

1. *Глобальний гендерний розрив в 2019 році: висновки для України.* URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/globalniy-genderniy-rozriv-v-2019-rotsi-visnovki-dlya-ukraini-1341342.html> (дата звернення: 27.12.2020).

2. *Жінка у суспільно-політичному житті: упередження, можливості, перспективи – загальнонаціональне опитування.* URL: <https://dif.org.ua/article/zhinka-u-suspilno-politichnomu-zhitti->

uperedzhennya-mozhливosti-perspektivi-zagalnonatsionalne-opituvannya
(дата звернення: 27.12.2020).

3. Ставлення до жіночої політичної участі в Україні. НДІ Україна, 2016. URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Gender%20Research%20FEV%202016%20-%20UKR%20vf.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

4. Звіт Залучення жінок у процес імплементації реформ з децентралізації. Київ, 2017. 43 с URL : https://despro.org.ua/library/research/Залучення%20ж_нок%20у%20процес%20децентрал_зац___DESPRO%202017.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

5. Звіт Потреби підвищення рівня знань та вмій щодо гендерної політики серед жінок-лідерок ОТГ. Київ, 2018. 31 с. URL: <https://despro.org.ua/library/research/Потреби%20щодо%20навчання%20Осеред%20жінок-лідерок.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

6. Регіональне дослідження Представництво жінок у політиці в країнах Східного партнерства : посібник Ради Європи для громадських організацій. Страсбург : Видавничий відділ Ради Європи, 2017. 131 с. URL: <https://rm.coe.int/regional-study-on-women-s-political-representation-in-the-eastern-part/1680741a1f> (дата звернення: 27.12.2020).

7. Пекін +25: Паралельний звіт. Україна 2014–2019 : науково-виробниче видання / А. О. Ненька та ін. ; за заг. ред. М. Кичоровської-Кебало, М. М. Скорик, О. Б. Давліканової. Київ : ТОВ «Вістка», 2019. 80 с. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15878.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

8. Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, липень 2018. 53 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-presentation-2018/29.22.2018Klimpush/%20опитування%20з%20питань%20рівності%20між%20чоловіками%20та%20жінками%20в%20Україні%20липень%202018.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

9. Троян Ірина. Гендерні квоти проти статусу-кво: доступ жінок до політики. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/genderni-kvoti-proti-statusu-kvo-dostup-zhinok-do-politiki> (дата звернення: 27.12.2020).

10. Гендерні квоти: як партії в Україні втілюють цю вимогу. URL: <https://www.dw.com/uk/henderni-kvoty-yak-partii-v-ukraini-vtiliuiut-tsiu-vumu/a-55132594> (дата звернення: 27.12.2020).

3.6. ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ: СУТЬ, ЗМІСТ, МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

У багатьох енциклопедіях та словниках визначення корупції надається як дослівний переклад з латинської «corruption» – «корозія, роз'їдання, руйнування». Відомий російський філолог С. І. Ожегов визначав корупцію як «підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів».

У Довідковому документі про міжнародну боротьбу з корупцією (квітень 1995 р.) вона визначається як «зловживання державною владою для отримання вигоди в особистих цілях». З цього широкого тлумачення корупції ми й виходитимо у подальшому.

Політична корупція – це соціально-правове і політико-кримінологічне явище, що становить сукупність протиправових дій, вчинених посадовими чи службовими особами органів державної влади і місцевого самоврядування або претендентами на такі посади, або за їх дорученням іншими особам, з використанням свого службового, майнового або іншого становища всупереч інтересам інших осіб і суспільства з метою заняття, збереження, розподілу або втрати відповідної державної посади у певній державі (або регіоні) за певний період часу. Найчастіше визначення політичної корупції передбачають її наступний зміст: державний чиновник, який діє заради особистої користі, порушує норми державної установи і завдає шкоди інтересам громадськості. Хабар характеризується як «стимул, що хибно впливає на здійснення однієї з громадських функцій, які мають виконуватися безкоштовно».

Форми прояву корупції:

1) злиття з владою, проникнення у владні та управлінські структури організованої злочинності, яка характеризується залежністю законодавчої та управлінської діяльності від вузькогрупових, корпоративних інтересів певних злочинних структур. Вона може проявлятися не лише у корисливих зловживаннях владою, а й у розкраданнях, інших економічних злочинах, з метою задоволення корпоративних інтересів партій, груп, матеріального забезпечення виборчого процесу тощо. Саме задоволення вузькогрупових інтересів як з корисливих, так із інших мотивів, найхарактерніше для корупції;

2) лобізм, протекціонізм, інвестування комерційних структур за рахунок держави, надання пільгових кредитів, незаконна приватизація держмайна, внески на політичні цілі, прихована участь державних службовців і депутатів у комерційній та підприємницькій діяльності та ін.

Особливу загрозу національній безпеці становить політична корупція – це корумповані форми політичної боротьби кланів, політичних еліт, партій, груп і окремих осіб за владу, що підриває фундаментальні основи функціонування суспільства і держави.

Небезпека і шкідливість політичних наслідків будь-яких форм корупції величезна: зміщення цілей політики від народу до олігархії, зниження довіри до влади, падіння престижу і інвестиційної привабливості країни в світі, викривлення політичної конкуренції, ризик краху демократії.

В цілому можна виділити такі протикорупційні заходи:

- підвищення професійних якостей посадовців, розмежування функцій, уточнення сфери компетенції і зменшення сфери особистісного, суб'єктивного чинника;

- посилення внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю;

- підвищення ролі громадського контролю за діяльністю державних та політичних діячів тощо.

Безперечним є те, що винайдення шляхів боротьби з політичною корупцією є необхідною умовою подальшого розвитку демократичного устрою.

Заходи, спрямовані на запобігання та протидії корупції. Органи прокуратури здійснюють функції, які пов'язані з:

- підтриманням державного обвинувачення в суді;

- представництвом інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством;

- наглядом за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

- наглядом за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

До основних завдань поліції віднесено виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень при

виконанні покладених на неї завдань щодо здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень.

Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь Національного бюро, юрисдикція яких охоплює області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь.

Компетенція Національного бюро поширюється лише на ту частину корупційних злочинів, які є найбільш суспільно небезпечними та становлять загрозу національній безпеці.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Слідчі Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України.

НАЗК з метою виконання покладених на нього повноважень серед інших має право:

- ініціювати проведення службового розслідування;
- вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень;
- надсилати до інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції матеріали, що свідчать про факти таких правопорушень;
- складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції Національного агентства, застосовувати передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

У випадках виявлення порушення вимог цього Закону щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб або іншого порушення ЗУ «Про запобігання корупції» Національне агентство вносить керівнику

відповідного органу, підприємства, установи, організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності.

Припис Національного агентства є обов'язковим для виконання. Про результати виконання припису Національного агентства посадова особа, якій його адресовано, інформує Національне агентство упродовж десяти робочих днів з дня одержання припису.

У разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи Національного агентства складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду згідно з рішенням Національного агентства.

У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, Національне агентство затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції.

Висновок Національного агентства є обов'язковим для розгляду, про результати якого воно повідомляється не пізніше п'яти днів після отримання повідомлення про вчинене правопорушення.

Корупція – складне та багатогранне явище, яке за своєю поширеністю наразі є одним із найбільш прогресуючих. З'явившись ще в первісному суспільстві, корупція активно розвивалася та поширювалася у всіх сферах життя суспільства. У людському сприйнятті корупційна діяльність проходила декілька етапів:

- нерозуміння суті явища;
- стадія активного поширення та нормального сприйняття як зі сторони реципієнтів, так і зі сторони осіб, що давали хабар;
- стадія усвідомлення та осуду;
- законодавча заборона та покарання за корупцію;
- міжнародна боротьба з корупцією.

Корупція явище, яке розвивалося так само, як і суспільство, пронизуючи його з середини, та адаптуючись до його потреб. Будучи таким давнім, з кожним роком, його все важче викоренити.

Термін «корупція» походить від сполучення латинських слів «corrupti» – декілька учасників однієї зі сторін зобов'язального

відношення з приводу єдиного предмета і – ламати, ушкоджувати, порушувати, відміняти. У результаті утворився самостійний правовий термін – «согупреге», що припускав діяльність декількох (не менше двох) осіб, метою яких є «псування», «ушкодження» нормального ходу судового процесу або процесу керування справами суспільства. Дане поняття було введене у вжиток лише наприкінці 80-х років ХХ ст. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» тощо.

Законодавство України дає таке визначення корупції – використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Корупція однозначно виступає як негативне явище, і як будь-яке відхилення від норми має свої специфічні наслідки. В політичному аспекті одним із головних наслідків є зниження легітимності влади, як такої. На економічному рівні такий вияв корупції, як хабар може призвести до неповоротних наслідків для ринкової економіки, яка є атрибутом будьякої сучасної держави, винищуючи своїм існуванням конкуренцію. Але найгірші в свої суті наслідки корупція продукує у соціальній сфері. Наразі можна зробити висновок, що корупція призводить до спалювання соціальної ідентичності громадян. Виникає так звана «культура корупції» – усталені правила поведінки, за яких корупційне діяння стає єдиним можливим шляхом для досягнення бажаних результатів. Виникнення такого явища призводить до викривлення у громадян розуміння самого принципу існування держави та фундаменту, на якому побудовані суспільні зв'язки. «Культура корупції» в своїй основі направлена на деморалізацію суспільства, адже в свої суті корупційне діяння являється протизаконним, та таким, що веде до адміністративної та/або кримінальної відповідальності.

Вчинення корупційного діяння робить злочинцем не тільки корупціонера, а також того, хто дає хабар.

Корупція руйнує довіру громадськості і знищує соціальний капітал. Вона підриває закони і норми, які спрямовані служити продуктивним соціальним цілям. Якщо не протидіяти поширенню корупції, вона роз'їдає закони держави доти, поки громадяни вже не бачать сенсу в їх додержанні. Тому настільки важливим постає питання боротьби з корупцією. Міжнародне співтовариство, розуміючи усі масштабність прояву корупції у світі формує спільні механізми боротьби з цим явищем, які виражаються у: прийнятті спільних законодавчих документів, створення комітетів та організацій для вироблення ефективних шляхів боротьби з корупцією.

В Україні імплементація міжнародного досвіду в сфері антикорупційної політики наразі не настільки ефективним, як у світі. Протягом останніх 10 років, існують спроби створення ефективного законодавства, але у більшості ці спроби були провальним на етапі втілення законів у життя.

Наразі українська антикорупційна політика викладена у Законі України від 14.10.2014 № 1699-VII Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки.

Але для ефективної боротьби з корупцією недостатньо лише організаційно-правових механізмів, що у своїй більшості представлені в діяльності держави. Повинні бути створені соціальні механізми боротьби з корупцією, що мали б можливість підтримувати антикорупційну діяльність в усіх аспектах загальнодержавної політики.

Наразі, створення ефективного соціального механізму можливе лише за допомогою інтеграції держави та громадянського суспільства, в обличчі недержавних організацій, які орієнтовані на боротьбу з корупцією.

Джерела та література

1. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / О. Я. Прохоренко. К., 2004. 206 с.

2. Дюжев Д.В. Нормативно-правове регулювання запобігання та протидії корупції в Україні : навчальний посібник. Донецька обласна державна адміністрація, Донецький обласний центр перепідготовки

та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. Донецьк, 2012. 82 с.

3. Косінов С. А. Омбудсмен як інститут контролю за владою // *Теорія і практика правознавства*. 2015. № 1. С. 1-12.

4. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 1 липня 2011 року // *Офіційний вісник України*. 2011. № 44. Ст. 9.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

6. Публічно-правова протидія корупції : навчальний посібник / В. В. Топчий, В. А. Шкелебей, Т. М. Сунрун. Ірпінь : УДФС, 2016. 206 с.

7. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. – № 30. Ст. 141.

8. Теоретико-правові засади протидії корупції : науково-аналітична доповідь / авторський колектив : Дейнека В. Ф., Кармаліта М. В., Розум О. М., Шавло І. А., Шкуренко Н. Г. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. 39 с.

9. Семенов В. Кому по силам победить корупцію? *Вечерний Харків*. 2009. № 143. 22 декабря.

10. Антикоруptionіне законодавство України: посібник URL: http://oda.odessa.gov.ua/files/oda/koruptsiya/antikprupc_zakonod.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

11. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»: наук.-практ. комент. / за заг. ред. акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; наук. ред. д-ра юрид. наук, ст. наук. сп. В. В. Ковальської, д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Х.: НікаНова, 2012. 224 с.

3.7. СУЧАСНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ: ГЕОПОЛІТИЧНІ, ЦІННІСНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ВИМІРИ

Двадцять дев'ятий генерал ордену Петер-Ханс Кольвенбах зазначав, що в єзуїтській педагогічній системі вдало поєдналися здоровий глузд та християнські ідеали, глибокі знання в педагогіці та серйозно продумані вимоги підготовки до майбутнього. Здавалося б, у ній немає нічого такого, що не можна знайти в більшості серйозних педагогічних систем. Але співвідношення принципів виховання особливе, й починаючи з 1548 року було незмінно ефективним, залишивши глибокий слід

в багатьох культурах і цивілізаціях [1, с. 119]. Ордену єзуїтів вдалося накопичити, зберегти та адаптувати до сучасних реалій власну модель духовно-педагогічного піклування про молоде покоління.

Молодіжна політика ордену єзуїтів сьогодні – це впорядкована системна діяльність із достатньо розробленим нормативним забезпеченням, яке регламентує широку амплітуду векторів служіння ченців-єзуїтів серед молоді. У зв'язку з тим, що орден єзуїтів є організаційним компонентом католицької церкви, принципи духовно-педагогічних засад сучасної єзуїтської молодіжної роботи закладені в загально-католицьких конституціях, декретах і деклараціях II Ватиканського Собору 1962-1965 років, численних папських буллах та енцикліках, єпископських постановах і зверненнях [2, с. 93].

Зміст декретів II Ватиканського Собору, на яких заснована сучасна молодіжна робота церкви свідчить, що Ватикан особливу увагу звертає на молодь. «Молоді люди, – зазначалося в Декреті «Про апостольство мирян», – чинять значний вплив на сучасне суспільство. Вони швидко переходять до нових соціальних та економічних умов, зростає їхнє політичне значення» [3, с. 315].

Разом із визнанням значущості молоді, католицька церква зосереджує увагу на актуальних проблемах молодого віку. Так, у Пастирській Конституції «Про церкву в сучасному світі» наголошувалося: «Молодь стає не лише нетерплячою, але й бунтівною, через внутрішню напругу, спричинену сучасними психологічними, моральними та релігійними змінами. Усвідомлюючи свою вагу в суспільному житті, вона намагається якомога швидше взяти у ньому участь» [4, с. 452]. Відтак, духовенство, розуміючи те, що молодь потребує підтримки в процесі її фахового та особистісного становлення, на Єпископському Синоді 1974 року проголосило: «Людство зобов'язане звернути свою увагу саме на молодь, а катехизація молодих людей повинна стати головним напрямом нашої пастирської діяльності» [5, с. 9].

Орден єзуїтів, будучи однією з найавторитетніших і найдієвіших організацій католицької традиції, позиціонує молодіжну політику як головний напрям своєї духовно-просвітницької, церковно-пастирської, освітньо-інтелектуальної,

виховної, соціальної та інформаційної діяльності. Про це свідчить зміст Декретів (найважливіших нормативно-правових актів) XXV Генеральної Конгрегації (вищого законодавчого органу) Товариства Ісуса, яка відбулася в січні 2008 року. Зокрема, у Декреті «Завдання нашої місії сьогодні» зазначалося: «Ми повинні уважно поглянути на те, як проводимо своє освітнє та пастирське служіння, особливо серед молоді. Наше завдання – супроводжувати молодь, допомогти їй віднайти сенс і спрямування свого життя» [6]. Таким чином, залучення молодого покоління до католицького віросповідання – одне із головних завдань єзуїтської молодіжної політики.

Важливо звернути увагу й на те, що молодіжний напрям діяльності вчителів-єзуїтів став вагомим компонентом активності членів ордену щодо підготовки власних кадрів. «Життя наших громад, – зазначалося в Декреті «Полум'я, яке запалює інші вогні», – може бути привабливим для людей, особливо молодого віку, спонукаючи їх долучитися до нас у нашому покликанні й служити разом із нами місії Христа» [7]. Тому формування кадрового складу ордену із талановитого і здібного юнацтва – друга частина цілісної молодіжної політики єзуїтства у сучасному суспільстві.

В основі новітньої духовно-педагогічної ініціативи єзуїтів поставлено гуманістичну ідею «*cura personalis*» («піклування про особистість»). Її основні положення були обґрунтовані наприкінці ХХ століття в програмному документі сучасної педагогічної діяльності вчителів-єзуїтів «*The Characteristics of Jesuit Education*» («Характеристика єзуїтського виховання», 1986 рік). «*Cura personalis*» передбачає цілісне (інтелектуальне, духовно-моральне та фізичне) виховання підростаючого покоління, реалізацію індивідуального підходу, увагу та піклування про інтереси, таланти, здібності, потреби, переживання та фізичні сили особистості [8; 9, р. 12].

В основі єзуїтської концепції «*cura personalis*» – гуманістична ідея про рівноцінність духовного та фізичного розвитку, духовних вправ і фізичних тренувань, взаємозбагачення розуму та серця, душі та тіла. Єзуїтські освітні програми передбачають піклування про харчування учнів, стан їхнього фізичного здоров'я тощо [8]. Уже згадуваний нами П.-Х. Кольвенбах підкреслював: «За висхідну точку в «*cura*

personalis» завжди було єдине: для того, щоб дитина стала вільною та соціальною особистістю, необхідна допомога, що стимулює її індивідуальний розвиток» [1, с. 129].

Невід'ємним пріоритетом «cura personalis» є довіра, добро і любов у взаєминах між учнями та учителями, усіма, хто бере участь у педагогічному процесі. Важливо звернути увагу на те, що «cura personalis» закликає менеджерів педагогічного процесу виняткову увагу приділяти створенню умов для розвитку педагогів [1, с. 130].

Світоглядною основою сучасної єзуїтської концепції «cura personalis» є християнська духовно-педагогічна концепція інтегрального гуманізму, зміст якої формує магістральні стратегії сучасної соціальної доктрини католицької церкви [10]. Сутність концепції інтегрального гуманізму полягає у системі дій щодо активного упровадження ціннісно-смыслових пріоритетів повного, цілісного та солідарного гуманізму у сучасний соціокультурний контекст.

Відповідно до наведених програмних положень, єзуїти організують контекст сучасної місії ордену. Її представляє, передусім, духовно-просвітницький вектор, реалізація якого здійснюється шляхом відкриття просвітницьких центрів, що виконують роль форумів християнської католицької духовності, де отці-єзуїти, категоріями сучасної культури, тлумачать молоді шляхи ефективної християнської присутності в сучасному світі, організують дискусії щодо актуальних проблем сьогодення, розглядаючи їх у світлі соціальної доктрини католицької церкви [2, с. 95].

Крім просвітницького напрямку реалізації завдань молодіжної політики в ордені єзуїтів значної уваги приділяють організації літнього відпочинку університетської молоді та туризмові. Засадничі положення такої діяльності були визначені документами II Ватиканського собору, зокрема згадуваною вже Пастирською Конституцією «Про Церкву в сучасному світі». «Слід, – говорилося у документі, – правильно використовувати дозвілля для розваг і для зміцнення тілесного та духовного здоров'я. Тому доцільно виконувати спортивні вправи, подорожувати, що сприятиме збагаченню особистості різноманітними чеснотами» [4, с. 515]. Відтак, щоліта єзуїти організують туристичні походи, де юнаки та дівчата віком від

17 до 25 років поруч з активним відпочинком і новими знайомствами, виконують реколекції (Духовні вправи), міркують над основами духовного досвіду святого Ігнатія Лойоли, у спільному діалозі ведуть пошук шляхів духовного зростання християнина.

Також вагомим здобутком сучасної діяльності єзуїтів є їхня інформаційно-комунікативна ініціатива в мережі Інтернет. Вона, будучи орієнтованою на запити молодого покоління, надає більше можливостей для реалізації духовного діалогу в інформаційному суспільстві, адже за влучним висловом Івана Павла II, місійна присутність у мережі дає можливість ознайомитися з християнським посланням багатьом людям – особливо молоді, для якої кіберпростір дедалі частіше стає головним вікном у світ [11, с. 419].

Серед офіційних інтернет-представництв Товариства Ісуса варто назвати «Boston College. History of the Jesuit Institute» (США), «Center for Ignatian Spirituality at Boston College» (США), «Jesuits in Britain» (Велика Британія), «Jezuici PL. Oficjalna Strona Towarzystwa Jezusowego w Polsce» (Республіка Польща), «Pontifical Gregorian University» (Італійська Республіка), «The American Catholic Historical Association» (США), «The Jesuit Curia in Rome. The House of the Superior General» (Ватикан), «The Portal to Jesuit Studies» (США), «Єзуїти в Україні» (Україна) тощо. Контентне наповнення названих ресурсів становить анонсування та повідомлення про результати проведення просвітницьких заходів, реколекцій, туристичних походів тощо. Крім того, за вказаними інтернет-адресами розміщено електронні версії офіційних документів католицької церкви та ордену єзуїтів (декретів, послань, пастирських настанов), де розкривається зміст головних аспектів релігійного вчення Ватикану.

У порівнянні з періодом, коли отці-єзуїти цілком небезпідставно носили звання «вчителів Європи», сучасна освітня діяльність членів ордену зазнала суттєвих змін і представлена викладанням у католицьких освітніх закладах, проведенням відкритих лекцій для студентів світських вишів, організацією курсів із вивчення іноземних мов.

Значної уваги сучасні єзуїти приділяють організації діяльності щодо захисту прав і свобод особистості. Правозахисна робота зай-

має належне місце серед головних пріоритетів сучасної місії єзуїтів. Зміст програмних документів сучасного Товариства Ісуса свідчить, що вчителі-єзуїти зосереджуються на осмисленні, теологічному обґрунтуванні та захисті прав і свобод особистості. У центрі їхньої уваги – права на рівність і соціальну справедливість, право кожної людини на самоактуалізацію та свободу вибору, право усіх культур і релігій на самовизначення і розвиток, право людства на мир, діалог і співпрацю.

Права рівності та соціальної справедливості єзуїти розглядають у теологічному взаємозв'язку. «Бог, – зазначалося в Декретах XXXV Генеральної Конгрегації, – створив світ із різними мешканцями. І це добре. Але така різноманітність перетворюється у проблему коли одні люди починають жити за рахунок інших» [7]. Тому захист права на соціальну справедливість єзуїти вважають теологічно виправданим і проголошують головним завданням своєї сучасної місії: «Наша мета – служіння вірі та впровадження соціальної справедливості. Несправедливість яка породжує бідність, обумовлена структурними причинами» [6].

Відповідно до теологічних засад сучасного католицизму, єзуїти розглядають й права на самовизначення та співіснування різних культур, а також обов'язок міжкультурного діалогу: «Ми, – зазначалося в згадуваних документах, – живемо у світі множинності культур і релігій. Розмивання традиційних релігійних уявлень і тенденція до гомогенізації культур загострили різні форми релігійного фундаменталізму. Віра в Бога все більше використовується різними силами для розділення людей і суспільств, для створення полярностей і суперечностей» [6]. Вихід із ситуації, що склалася, ченці ордену вбачають у широкому діалозі між різними культурами та релігіями. Така позиція Товариства Ісуса свідчить про глибоку трансформацію його організаційно-ідеологічних засад. Як зауважувала сучасна дослідниця Н. Свиридова, орден, створений для боротьби з ересями, еволюціонував до ініціатора діалогу та взаємного партнерства з іншими релігіями, проголосивши екуменізм і толерантність головними принципами своєї суспільно-релігійної діяльності [12, с. 69-70].

До здобутків правозахисних ініціатив ордену варто також віднести їхні ідеї щодо виправданості права людини на

самоактуалізацію, на свободу вибору, на вільне світобачення. У програмних документах ордену відзначено: «Глобалізація пришвидшила широкий доступ людей до інформації та знань, загострила почуття індивідуальності та свободи вибору, обумовила відкритість людей до нових ідей і цінностей усього світу. Для нашого апостольства це стало новим викликом і можливістю, обумовило новий контекст нашої місії» [6].

Яскравою сторінкою правозахисної роботи єзуїтів стало піклування про захист прав молодого покоління, яке набуло організаційного оформлення в широкій та багатовекторній молодіжній політиці. Зародившись у ранньомодерний час, молодіжна ініціатива Товариства Ісуса зазнала значної трансформації відповідно до глибоких змін сучасності. Так, уже згадуваний П.-Х. Кольвенбах зауважував: «Сучасна молодь відчуває страх перед майбутнім. Девальвація цінностей та ідеалів позбавила її міцної життєвої опори. Шкодування про те, що нинішнє покоління не таке, як нам хотілося б, нічого не змінить. Слід прийняти сучасну молодь такою, якою вона є, тобто як покоління, що вимагає інших, нетрадиційних методів підтримки» [1, с. 119-120]. Відтак єзуїти проголосили піклування про права молоді одним із головних векторів свого місіонерського служіння. Реалізації наведеного завдання сприяє просвітницька ініціатива єзуїтів, організація літнього відпочинку орденської молоді, туризм, викладання у світських і духовних вищах тощо.

Уваги заслуговує й трансформація положень єзуїтської доктрини щодо вирішення питання статевої рівності. Якщо перші єзуїти в XVI столітті забороняли жінкам доступ до домів і колегій ордену [13, с. 118], а засновник єзуїтів Ігнатій Лойола радив уникати спілкування з представницями жіночої статі [14, с. 90] (за такі погляди історіографічний остракізм звинуватив засновника ордену у мізогнії), то сучасні єзуїти значно змінили своє бачення. Так, у «Додаткових Нормах до Конституцій Товариства Ісуса», які були затверджені на XXXIV Генеральній Конгрегації у 1993 році зазначалося: «У сучасному світі особливої уваги заслуговує становище, в якому перебувають жінки. Наш внесок у ліквідацію несправедливих структур полягає в навчанні про засадничу рівність жінок і чоловіків, у

турботі про належне залучення жінок до нашого служіння, у сприянні освіті жіночої статі» [15, с. 274].

Піклування про захист прав біженців – ще один напрям правозахисних ініціатив ордену. У Декретах XXXV Генеральної Конгрегації визначено: «Сьогодні явище вимушеної міграції з різних причин набуло неймовірно широкого масштабу. Такі переміщення людей спричиняють великі страждання мільйонам. Відтак Конгрегація підтверджує те, що піклування про потреби мігрантів, у тому числі біженців, вимушених переселенців і жертв торгівлі людьми, залишається одним із апостольських пріоритетів Товариства» [6].

Як бачимо, пошук духовно-педагогічних шляхів досягнення соціальної справедливості, розкриття аксіологічного змісту та теологічне обґрунтування права на рівність, на мир, на співпрацю між культурами і релігіями, піклування про захист прав молоді та реалізація широкої молодіжної політики, ініціатива щодо вирішення гендерних проблем, підтримка біженців – це ті головні напрями, які становлять зміст сучасної соціокультурної діяльності єзуїтів. Така ініціатива у виконанні головного ордену католицького світу, без сумніву, має важливе цивілізаційне значення, яке варто розглядати у площині успішної релігійної модернізації: внутрішньо-замкнутий та утаємничений орден латинського світу розпочав модернізацію власних організаційно-ідеологічних засад, обравши одним із пріоритетів саме духовно-педагогічну та правозахисну ініціативу.

Також єзуїти належної уваги приділяють обговоренню та пошуку шляхів вирішення еколого-валеологічних проблем сучасності. Про них йде мова в документах XXXV Генеральної Конгрегації Товариства Ісуса. «Закликаємо, – говориться в декреті, – до плідної екологічної солідарності в духовному, спільнотному та апостольському житті. Слід сприяти дослідницькій і практичній діяльності щодо покращення навколишнього середовища» [6]. У контексті екологічних проблем сьогодення, отці-єзуїти констатують глобальний характер сучасної екологічної кризи, роблять акцент на відповідальності суспільства за збереження цілісного і здорового довкілля, як перед вимогами нинішньої, так і майбутньої доби [10, с. 287]. Крім того, наголошується, що

людству слід відмовитися від утилітаристського бачення довкілля, від зведення природи до звичайного об'єкта маніпуляції та експлуатації [10, с. 286]. Також у світлі теософії, підкреслюється внутрішній зв'язок між екологією довкілля та людиною. Утім, поряд із підтвердженням важливості збереження довкілля, соціальна доктрина католицизму рішуче заперечує еко- і біоцентризм, спростовує абсолютизацію природи. Підставою для таких міркувань католицьких теологів є онтологічна (буттєва) та аксіологічна (ціннісна) різниця між людиною та іншими живими істотами [10, с. 286].

Таким чином, і католицька церква загалом, і Товариство Ісуса зокрема, на сучасному етапі розвитку реалізують активну молодіжну політику. Єзуїти виявляють пильну увагу до пошуку шляхів вирішення проблем молодого покоління, вбачаючи їх у проведенні духовно-просвітницького, пастирського, соціального й інформаційного послуху, передусім, щодо теологічного обґрунтування та популяризації християнських цінностей серед молоді, утвердження актуальності духовного життя на засадах загальнолюдських цінностей. Зважаючи на характер місії Товариства Ісуса, яка поєднує споглядання з активною діяльністю в соціумі, успішність молодіжних ініціатив ордену не викликає сумніву, а розкриття технологій їхньої реалізації заслуговує на подальшу увагу дослідників.

Насамкінець. Всебічне та неупереджене вивчення новітньої молодіжної політики ордену єзуїтів спрямоване на формування інтересу суспільства до духовно-педагогічних і християнсько-гуманістичних вимірів облаштування сучасного життя, а також – до побудови інтелектуальної дискусії на засадах толерантності, виваженості й поваги, до визнання синергізму, спільної дії та дискусії засадничими критеріями суспільства знань. Ми плекаємо віру виявляє в перспективу історичної реконструкції ідей, подій і явищ минулого поза контекстом ідейної пропаганди, нетерпимості, категоричності й суспільних антагонізмів.

Джерела та література

1. Кольвенбах П.-Х. *Воспитание в духе св. Игнатия* : пер. с итал. *Точки-Рипста* / гл. ред. О. В. Ландин. М. : Ин-т филос., теол. и ист. св. Фомы, 2001. № 1-2. С. 119–132.

2. Басенко Р. О. Сучасна молодіжна політика ордену єзуїтів. Збірник матеріалів XVIII студентської наукової конференції історичного факультету, Полтава, 20 березня 2015 р. / Полт. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка; редкол.: О. П. Лахно (голова) [та ін.]. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2015. С. 93–97.
3. Декрет об апостольстві мирян («*Apostolicam Actuositatem*»). Документи II Ватиканського Собора / пер. с лат. А. Ко-валь. 3-е изд. М.: Paoline, 2004. С. 301–335.
4. Пастырская Конституция о Церкви в современном мире («*Gaudium et Spes*»). Документи II Ватиканського Собора / пер. с лат. А. Коваль. 3-е изд. М.: Paoline, 2004. С. 447–558.
5. Катехизация в наше время, особенно детей и юношества (Обращение Епископского Синода 1977 г. к народу). Символ. 1979. № 2. С. 7–20.
6. Декрет III. «Задачи нашей миссии сегодня. К рубежам». Декреты XXXV Генеральной Конгрегации Общества Иисуса. URL: <http://www.jesuit.ru/ru/иезуиты/35> (дата звернення 05.02.2021).
7. Декрет II. «Огонь, возжигаяющий другие огни». Декреты XXXV Генеральной Конгрегации Общества Иисуса. URL: <http://www.jesuit.ru/ru/иезуиты/35> (дата звернення 05.02.2021).
8. Geger B. T. *Cura Personalis: Some Ignatian Inspirations*. URL: <http://www.xavier.edu/jesuitresource/newsevents/documents/Geger/CuraPersonalisFinalDraftSept2014.Pdf> (дата звернення 05.02.2021).
9. O'Malley J. W. *Jesuit Schools of Humanities Yesterday and Today. STUDIES IN THE SPIRITUALITY OF JESUITS*. 2015. Spring. Vol. 47. No. 1. P. 1–34.
10. Компедіум соціальної доктрини церкви / під заг. ред. Л. Коваленко. К.: Кайрос, 2008. 549 с.
11. Церква і соціальна комунікація: найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, Інтернет та інші медіа / упоряд. і наук. ред. М. Перун. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. 440 с.
12. Свиридова Н. В. Общество Иисуса в XX веке: философско-религиоведческий анализ. Дискуссия. 2011. № 4 (апрель). С. 67–70.
13. Св. Ігнатій з Лойоли. Конституції Товариства Ісуса з Деклараціями. Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / пер. з англ. А. Маслох. Львів: Свічадо, 2005. С. 55–408.
14. Заповіт прочанина: автобіографія святого Ігнатія Лойоли, засновника єзуїтів / пер. з англ. А. Маслох. Львів: Свічадо, 2003. 98 с.
15. Додаткові Норми до Конституцій Товариства Ісуса. Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми / пер. з англ. А. Маслох. Львів: Свічадо, 2005. С. 55–405.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

4.1. СУСПІЛЬНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

На економічну систему та суспільство має значний вплив інформаційні технології, що стрімко розвиваються, вони динамічно використовуються в управлінні бізнес-процесами на підприємствах. Рівень існуючих інформаційно-комунікаційних технологій (далі ІКТ) та збільшення об'ємів інформації є двома визначальними складовими сучасної економічної системи.

Недостатність науково-теоретичного підґрунтя з питань функціонування та розвитку електронно-інформаційної економіки окреслює актуальність проведення дослідження в даному напрямі.

Інформаційна економіка – це реальний тип економіки, де фактори продуктивності і конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів головним чином залежать від їх здатності відтворювати, обробляти й ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях економічних процесів. Зазначимо, що інформаційну економіку можна ще визначити як економіку, де інформація є товаром та валютою [3].

Інформатизація суспільства – це свідома, наявна перебудова соціального інформаційного поля, винайдення нових технологій створення, обробки, передачі та залучення інформації і знань, ефективних методів інтелектуальної діяльності. Вона обумовлює радикальний крок всього людства у вирішенні життєво важливих проблеми ефективного використання людського потенціалу та існуючих інформаційних технологій [2]. Суть інформатизації постає у забезпеченні соціально-економічних, юридично-правових, освітньо-культурних і

науково-технологічних умов зберігання та активізації нових ідей, а також у створенні умов доступності інформації для її використання кожній людині.

На разі становлення інформаційної економіки постало декілька понять, зокрема, такі як «інформаційно забезпечене суспільство», «економіка знання», «нова економіка» та «мережева модель економіки», що на перший погляд постають як синоніми, однак по факту містять певні відмінності.

До основних ознак, що характеризують інформаційну економіку, відносяться такі як глобальність, висока продуктивність та зміна способу отримання прибутку. Глобальний підхід світової економіки дає можливість економічним суб'єктам господарювання працювати як єдине ціле в реальному часовому просторі у світовому прояві. Грошовий капітал вільно переміщується між всіма країнами, а це дає змогу країнам використовувати цей капітал у реальному часовому просторі. Збільшена продуктивність виникає завдяки залученню всіх видів ресурсів без часово-просторових та територіальних обмежень. Розширення способу отримання прибутку, що переходить від отримання ефекту масштабу на використання швидкості інновацій і здатності залучати й утримувати клієнтів [1].

Соціальний фактор інформатизації суспільства проявляється, з одного боку, у соціальній детермінації процесу інформатизації суспільства, а з іншого боку у впливі фактору розповсюдження сучасних інформаційних технологій на усі сфери життєдіяльності суспільства. Скороплинність процесів інформатизації між людьми, їх зміст і спрямованість знаходяться в гармонійній залежності від соціального клімату, фактично-історичної та політичної обстановки, в якій обертається процес інформатизації. Економічні умови інформатизації суспільства постають у створенні матеріально-технічної бази, що забезпечуватиме для своїх членів можливість отримання, обробки та використання інформації.

На даний час можемо стверджувати, що інформаційна економіка це така економіка, де частина валового внутрішнього продукту забезпечується господарською діяльністю з виробництва, обробки, зберігання та розповсюдження інформації та знань. Це вказує на те, що в економіці

відбувається зміна фактору зайнятості на користь інформаційних послуг, а інформаційна база стає основним показником розвитку економічної сфери людства.

Знаючи те, що сучасна економіка стає інформаційною та глобальною, слід окреслити основні характеристики інформації та знань як важіль виробництва. Інформація та знання, які зазвичай розуміються не як чинник, втілений у виробничих процесах або в засобах виробництва, а як існуюча безпосередня продуктивна сила, виявляються найважливішим фактором впливу на сучасне господарство. Згадаємо, що є три основні фактори виробництва. До них відносять землю, працю, капітал та іноді до них відносять підприємницький хист «четвертий». Галузі, які виробляють знання та належать до «четвертого» фактору економіки, стають зараз первинними секторами, які підпитують господарство найбільш істотним і впливовим ресурсом. Першочерговими ресурсами суспільства стають знання й інформація, що на практиці відіграють все більш значну роль у всіх галузях економіці, перекриваючи певною мірою багатство та фактори землю, працю і капітал. Інформацію можемо розглядати як лімітуючий (обмежуючий) фактор. Звичайно, головною сферою економічної діяльності в інформаційному полі суспільстві має бути виробництво самої інформації [6].

В нашому розумінні економічну інформацію треба приймати передусім як інформаційний ресурс, що взагалі відрізняється від ресурсів фінансових, природних, трудових, технічних та інших. Інформація і знання виявляють велику цінність на теренах «кібер-економіки». Це дає можливість зменшити потребу в сировині, праці, часі, капіталі та інших ресурсах. Та, якщо ресурси землі, праці, сировини і навіть капіталу можуть бути обмежені, то інформація та знання (економіка знань) фактично безмежні та невичерпні. Отже, найбільш цінний ресурс є економіка знань. Зазначимо, що знання стали одним з факторів-видів ресурсів та однією з затребуваною споживацькою послугою. За весь час знання рахувалося як приватний товар. Зараз ця тенденція поступово змінюється. Практично з кожним роком знання, завдяки інформаційним технологіям, перетворюються у товар суспільний. Обсяги економічних знань, визначають технологічний рівень того чи іншого виробництва, а

також держави на міжнародній арені. Інформація як факторний ресурс розвитку держави та суспільства накопичуватися, вдосконалюватися в процесі її використання, давати змогу використовуватися необмежено кількість разів, як за грошові кошти та і безоплатно [5].

Принцип продажу інформації не обмежує реалізацію цієї ж інформації ще раз. Сама по собі інформація має іншу складову собівартості, ніж матеріальні ресурси, крім того, вартість інформації не залежить від її сукупного об'єму, обсягу. Існуюче поняття «інформаційний ресурс» може бути пов'язане з відносно новим поняттям «інтелектуальний капітал» [3]. Як вважають фахівці інтелектуальний капітал має бути сумою людського та структурного капіталу. До людського капіталу можемо віднести сукупність знань, практичних навичок, різнобічних творчих здібностей робітників компаній, а також моральні цінності компаній та дотримання культури праці. Вважається, що людський капітал не може бути власністю підприємства. Значущими формами у людському капіталу, є вкладання у людину з боку освіти, саме так вважають економісти. Далі йде підвищення кваліфікації, медицина, народження дітей тощо. Завдяки інформаційним технологіям та інформаційним потребам суспільства змінюється думка про висококваліфікованих спеціалістів інтелектуальної праці, та що для яких найважливіше це знання і творчі здібності. Головною характеристикою працівника стає об'єм засвоєної ним необхідної інформації або знань, а процес навчання відтепер стає невід'ємною частиною виробничого процесу і триває на протязі всього життя, так як продуктивна дія інформаційної економіки диктує темп життя та рівень розвитку взагалі суспільства.

Наявна інформація є головним предметом при купівлі-продажу в інформаційному суспільстві, на відміну від матеріальних товарів.

Основними причинами трансформаційних процесів у змісту праці стали процеси при яких виникло збільшення питомої ваги в економіці сфери послуг та виробництва інформації, заміна фізичних переміщень на користь інформаційним зв'язкам та зменшення частки малокваліфікованої праці [7].

Простота та доступність до великого об'єму інформації, що отримується майже миттєво та без будь-яких обмежень,

можливості швидкісного спілкування, зростання тренду «прошарку інтелектуалів» і науково-технічного класу сприяють зростанню вимог до сучасного працівника. Присутність великого обсягу професійних навичок та знань і вмінь вже не є достатнім, необхідним на ринку висококваліфікованої праці стає здібність до творчого вирішення поставлених професійних завдань, до руху нових винаходів та відкриттів, до інновацій. Зростають й особистісні вимоги до спеціалістів: пріоритет надається таким особистісним рисам, як ініціативність, відповідальність, амбіційність, креативність, готовність робітника до постійних змін, здатність до прийняття відповідальних рішень в екстремальних умовах. Важливим є бистра адаптація до нових ситуацій і постійна готовність до навчання та перекваліфікації. Крім того, в теперішніх умовах формується новий тип соціальної особистості, який здатний не тільки адаптуватися до змінюваних умов, але й самостійно відповідально приймати участь у змінах цих умов, нестандартно (абстрактно) мислити та постійно аналізувати ситуацію, що складається на різних етапах виробничих процесів. Важливу роль у процесі розвитку здатності до генерування своєї думки, вміння освоювати нові знання, робити правильний вибір, самовдосконалюватися протягом усього життя надає самоосвіта, що є механізмом актуалізації економічних знань для розвитку самої економіки та людини.

Отже, вивчення впливу інформаційних технологій на соціальні та економічні процеси держави дає змогу побачити систему кризових явищ і проблем, що базуються, як правило, на зростанні динаміки суспільних процесів в інформаційній сфері, збільшеним використанням інформаційних ресурсів, активізацією явищ глобалізації інформаційного поля держави як чинника інституціональних змін. Інформаційний блок національної економіки має ключове значення для сучасного соціального та економічного розвитку будь-якої держави, особливо в процесі побудови інформаційного суспільства. Вирішення ланцюгу проблем, які гальмують розвиток цього сектора економіки, надасть не тільки задовольнити інформаційний попит суспільства, суб'єктів господарювання та багатьох секторів економіки, а й збільшити конкурентоспроможність держави, розвивати та закріплювати економічні позиції України на

світовому просторі. На це повинні бути направлені дії уряду та спрямовані дії на розробку й прийняття політичних рішень, законодавчих і юридично-нормативно-правових актів щодо втілення системи управління національними інформаційними ресурсами та модернізації важелів реалізації правових положень чинного законодавства.

До існуючих проблем процесу становлення інформаційного суспільства в Україні належать, такий як: малий темп розвитку (ніж показник середньосвітовий) та, як наслідок низький рейтинг України у міжнародних показниках; такий як відсутність системної, багаторівневої, базованої на певній стратегії державної політики в інформаційно-соціально-комунікаційній сфері; такий як значний дисбаланс аудиторії мережі Інтернету за регіональними, та віковими ознаками; такий як малий показник швидкісних мереж доступу до мереж Інтернету; такий як брак кваліфікованих кадрів, внаслідок перетоку прогресивної молоді у комерційні структури. Таким чином зазначимо, що коли кількість та якість потоку інформації, змістовне заповнення інформаційного простору є залежним від інституціонального чинника самого суспільства і водночас постає критичним елементом існуючої інфраструктури, направлені дії уряду і держави при розробці інформаційної стратегії мають визначатися фундаментальним напрямом формування інформаційної економіки, втіленням принципів, важелів, культури, структурних складових елементів інноваційного суспільства. Вони потребують ствердження національних орієнтирів, духовних і моральних норм, що сприяли б цементизації креативного амбітного потенціалу українського суспільства навколо даних цінностей.

Джерела та література

1. Бажал Ю. Інформаційна економіка URL: http://www.ektair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2430/1/Bazhal_Informatsiyna_ekonomika.pdf.

(дата звернення: 27.12.2020).

2. Гринкевич С. С., *Теоретико-прикладні аспекти становлення інформаційної економіки в Україні. Стратегічні пріоритети. № 1 (34), 2015 р. С. 56–62. URL: spa_2015_1_10.pdf* (дата звернення: 27.12.2020).

3. Дворнік М.О. *Сутність та проблеми розвитку інформаційного суспільства в Україні*. URL: https://sre_2013_4_18.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

4. Дубов Д. В., Ожеван О. А., Гнатюк С. Л. *Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. К.: НІСД. 2010. 64 с.* URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-02/dubov_infsus-31058.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

5. Маслоу А. *Теорія інформаційного суспільства як методологічна основа теорії інформаційної економіки*. URL: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Information_society_theory_as_a_metodologica_l_basis_of_the_information_economy_theor_y_13978.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

6. *Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. К.: Парламентське видавництво, 2009. 632 с.* URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36380.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

7. Штанько В.І., Бордюгова Т.Г. *Інформаційне суспільство: соціальнофілософські проблеми становлення: Навч. посібник Харків: ХНУРЕ, 2012. 172 с.* URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/7111/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD_%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

4.2. ТЕНДЕНЦІЇ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Місцеві вибори 2020 року проходили в умовах відсутності чітко виражених фаворитів та появи низки впливових регіональних політиків, котрі вступали в боротьбу під прапорами місцевих партій з чітко вираженою ідеологією, яка базувалася на реаліях конкретного міста, району, області тощо. При цьому, за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року в значній частині учасників політичних процесів сформувалася теза про «виключну роль»

інформаційних технологій, за допомогою яких можливо отримати значні результати безвідносно ідеологічних складових та конкретних особистостей.

Слід також розуміти, що нові правила виборчого процесу та певне електоральне розчарування додавали елементу невизначеності та зумовлювали стратегії окремих політичних сил. Протягом першої половини 2020 року головним питанням було те, з якими політичними силами підуть на вибори місцеві політики. Переважна частина партійних списків (що було вкрай важливо саме в умовах нової системи голосування) була оприлюднена наприкінці серпня і мала певний елемент несподіванки [1].

До фаворитів виборчих перегонів відносили політичні партії «Слуга Народу», «За Майбутнє» та «Європейська Солідарність». Перші намагалися використати електоральний потенціал молоді, другі бачили свій електорат навпаки у виборцях перед пенсійного та пенсійного віку, а треті консолідували навколо себе прихильників курсу экс-президента Петра Порошенка.

Партія «Батьківщина», що завжди мала стійкий сегмент виборців висунула кандидатом у мери Андрія Матковського, який на попередніх виборах балотувався від «Блоку Петра Порошенка», проте для «Батьківщини» не був тим, кого можна називати «новим обличчям». Від ВО «Свобода» в мери балотувався Юрій Бублик, який чи не єдиний політик з усіх кандидатів, кого не можна звинуватити у частій зміні політичних сил. Партія «Опозиційна платформа – за життя» висунула у кандидати колишнього секретаря міськради Ольгу Деркач, яку пов'язували із колишнім мером Олександром Мамаєм – лідером місцевого осередку «За Майбутнє».

Серед політичних сил, які позиціонували себе як місцеві, слід відзначити «Партію простих людей» Сергія Капліна, «Рідне місто» Олександра Удовіченка, та новостворену партію «Довіра», лідером якої є депутат Верховної Ради України Олег Кулинич, а на регіональному рівні – голова обласної ради Олександр Біленький.

Чинний в.о. міського голови Олександр Шамота йшов на вибори на чолі «Соціал-демократичної партії» і від початку виборчої кампанії був віднесений до аутсайдерів, через невеликий досвід саме як самостійного політика. Партії

«Платформа», «Сила і честь», «Воля», «Наш Край» також не можна було віднести до активних учасників, оскільки на рівні м. Полтави вони фактично не вели агітаційної кампанії та не залучили до своїх лав скільки-небудь відомих політиків.

Головним опонентом на цих виборах для всіх сил був Олександр Мамай. Це той випадок коли партія відіграла консолідуючу роль і була майданчиком для кампанії, яка базувалась на чіткому розумінні проблематики міста, і цілеспрямованої роботи виключно зі своїм електоратом. Ставка була зроблена на мотивацію виборця саме прийти на вибори [2].

Усі учасники виборчої кампанії використовували інформаційні технології, проте їх використання залежало від загальної стратегії та сегменту електорату на підтримку якого розраховувала відповідна політична сила.

Зокрема, партії «Довіра», «Опозиційна платформа – за життя», «Свобода» та «За майбутнє» розглядали соціальні мережі та платформу Youtube як додаткове поле для розміщення рекламних оголошень. Інформаційні повідомлення цих партій не мали ніякої додаткової інформації, а фактично дублювали гасла розміщені на біг-бордах чи в спеціалізованих друкованих виданнях.

Партії «Рідне Місто», «Батьківщина» та «Партія простих людей» за допомогою інформаційних технологій намагалися продемонструвати своє розуміння проблем міста та шляхи їх вирішення. Їх інформаційні повідомлення на платформі Youtube окреслювали конкретні проблемні ситуації або демонстрували результати роботи лідерів та конкретизували передвиборчі гасла. Крім того, дані партії залучили до своїх списків відомих місцевих блогерів, які створювали та поширювали політичний контент серед свої підписників.

Партія «Європейська Солідарність» висувала на посаду мера відомого Youtube-блогера Андрія «Полтаву» Карпова, а кандидати до рад різного рівня в повідомленнях намагалися максимально повно розкрити себе як особистість. На місцевих виборах партія відійшла від загальноукраїнської позиції і позиціонувала себе як об'єднання молодих активних технократів, які здатні впроваджувати нові форми господарювання. Більшість кандидатів активно користувалися соціальними мережами, що дозволило охопити значний сегмент

електорату та мобілізувати його в день голосування прийти на дільниці.

Найактивніше інформаційні технології використовувала партія «Слуга Народу», політтехнологи якої намагалися залучити молодь та використати її підтримку в день голосування. Інформаційні повідомлення були побудовані таким чином, щоб підкреслити індивідуальність кожного з кандидатів та продемонструвати його бажання змінити процеси управління міським господарством. Для даної політичної сили характерним була висока інтенсивність повідомлень та реклами в різних соціальних мережах і платформі Youtube. Головним чином, це пов'язували із необхідністю підвищити впізнаваність лідера – кандидата в мери Сергія Іващенко, який був не дуже відомою фігурою в Полтаві до початку виборчої кампанії.

Однак, на прикладі місцевих виборів в ради Полтави, слід визнати, що інформаційні технології спрацювали з обмеженою ефективністю і забезпечували результат тільки у поєднанні із іншими інструментами політичної боротьби. Варто зрозуміти, що з 20-ти політичних сил різного рівня, що приймали участь у виборах місцевої ради Полтави Перемогу здобули лишень 7 партій [3].

Взагалі, ставка партії лише на якийсь один метод політичної боротьби за одночасного нехтування іншими не дозволяла забезпечити достатню кількість голосів для долання прохідного бар'єру. Зокрема, партія «Воля», один з аутсайдерів виборчого процесу використовувала математично обґрунтовану стратегію. Партія вирішила зробити ставку на формування широкої сітки прихильників, шляхом залучення кандидатів до агітаційного процесу. Кожен кандидат мав принести перелік у 800 осіб що прийдуть та проголосують за партію. Схема полягала в математичній концепції з розрахунком кількості голосів за партію, на кількість виборців, із знанням точної кількості прихильників. Загальна політична агітація не передбачалась. Вони вважали, що на вибори прийде приблизно 120-130 тисяч виборців. Як ми бачимо у результаті число майже у двічі менше, а результат у партії 0. Це зумовлене низькою мотивацією виборців, а ще невдалими стратегічними рішеннями.

Як такої загальної стратегії у Партії не було. Медіа супровід був на мізерному рівні, а агітація була стихійною а не масовою.

Я вважаю що для партії без електоральної подушки і абсолютно невідомої така стратегія є просто самогубством.

Партія «Довіра» впритул підійшла до 5 % результату, однак не змогла його забезпечити ні в одній із рад, незважаючи на загальне лідерство в Полтавській області. Це пов'язане з тим, що стратегія партії передбачала залучення відомих на місцевому рівні політиків та керівників, проте в умовах високого рівня політичної конкуренції Полтави цього виявилось недостатньо. Крім того, традиційні інструменти агітації (газети, агітаційні намети, банери, біг-борди) також виявилися неефективними і в умовах фактично нової партії.

Найгучнішою сенсацією кампанії був результат партії «Батьківщина» на виборах до міської ради. Невдача Батьківщини у міській раді Полтави не вписується у загальну статистику по області, де партія посіла четверте місце і стало однією з провідних партій в облраді. Успіх партії пов'язаний, в першу чергу, з високим середнім рейтингом у області, а в першу чергу в селах де зазвичай явка є стало високою і коливається в межах статистичної помилки.

Полтава як і більшість міст України долучилась до тенденції низької явки виборців. Це зумовлено низькою вмотивованістю виборців та зневірою у демократичних інститутах. Серед найменш вмотивованих виборців є електорат Батьківщини. Крім того частину виборців відвернула кандидатура Андрія Матковського, який вважається досить токсичною особою з високим анти рейтингом. Він не зміг вмотивувати своїх прихильників прийти на дільниці. Варто зазначити, що його прихильники це свідомі люди передпенсійного, або пенсійного віку, які побоялись прийти на дільниці через пандемію. Отже маючи електоральну підтримку його команда не змогла вмотивувати достатню кількість виборців прийти на дільниці, та віддати свій голос за місцеву раду.

Велику роль відігравали кадрові рішення. Партію поповнили люди з інтернет спільноти, які не змогли мобілізувати власний електорат. Але у цілому Партійна ієрархія складалась з закостенілої структури. Відсутність нових незаплямованих обличь, в купі з високим особистісним анти рейтингом змусила партію займатись відбілюванням репутації, замість спрямованої технологічної кампанії, чим завжди славилась «Батьківщина».

Впродовж кампанії партія роздавала продуктивні набори, та захисні маски. Це виявилось мало ефективним. Олександр Мамай роздав свої перші пакунки ще на початку весни, до старту кампанії, чим одразу закріпив своє становище, а Батьківщина почала це робити незадовго до виборів. Проблемами для «Батьківщини» стали: часовий проміжок та відсутність певного креативу, що не дозволило залучити нових прихильників.

Низька вмотивованість виборців цієї партії зумовлена похилим віком та соціальною відповідальністю. Під час кампанії цілеспрямовано погрожували зараженнями на дільницях та вмовляли триматись подалі від дільниць. За збігом обставин невмотивованими та соціально відповідальними виявились виборці батьківщини.

Ми можемо констатувати що навіть за наявності блискучого логотипу партії, системного підходу та роботи з виборцем, цього не вистачило аби просто вмотивувати виборців прийти.

Реальна електоральна підтримка партії у Полтаві близько 10 %, але на дільницю прийшла лишень третина прихильників.

Варто вважати що низьку мотивацію спричинила антикампанія проти лідера партії. З боку батьківщини ж помилкою було робити акцент на особі регіонального представника, як лідера партії. Це відштовхнуло прихильників партії, які підтримували партію, але були незгодні з кадровими рішеннями.

Партія Простих Людей Сергія Капліна (ППЛ) показала гідний результат враховуючи те, що на початку не мала абсолютно ніякої сталої структури. Тут розгоралась боротьба за 5 %. Велику роль відіграли нововведені відкриті партійні списки, що призвели до внутрішньопартійної боротьби за прохідні місця. Хоча це ніяк не позначилось на загальному партійному результаті. Всі хотіли потрапити у «золоту верхівку» – перші номери у списках. Тим не менш по загальних питаннях існувала консолідована позиція, а партійна боротьба залишилась у цивілізованому, демократичному руслі.

Основна частина електорату базувалась довкола особи лідера. Серед переваг варто зазначити велику пізнаваність Сергія Капліна, особливо серед полтавців, та наявність структурованої групи його прихильників.

Партія зосередилась на розширенні свого електорату шляхом агітації серед тих, хто не визначився, і формувався образ єдиної альтернативи. За загальною інформацією на період виборів близько 30 % виборців, що виявили бажання прийти на вибори, не визначились за кого голосувати. На роботі саме з цим електоратом і зосередились кілька політичних сил.

Варто зазначити, що кандидат мав неоднозначний образ, що шкодив йому впродовж кампанії. Ці обставини не давали отримати масову підтримку. Враховуючи це було прийняте рішення зробити акцент на його значних досягненнях як Народного Депутата.

Компанія почалась з ретельної підготовки, і оцінки можливостей. На першому етапі було прийняте рішення зробити акцент на лідера сили, аби зробити її впізнаваною та асоціативною. Під кінець кампанії було вирішено розгорнути агітацію на користь партії. На мою думку це неоднозначне рішення. З одного боку це представило команду, і побудувала систему прихильників партії. З іншого боку це був швидкий технологічний перехід, який ввів частину виборців у технологічний дисонанс.

На основний період кампанії було прийняте рішення проводити дворові зустрічі. На початку кандидат проводив від 4-до 5 зустрічей на день (без вихідних), а в останній місяць від 8 до-10 на день. Він особисто спілкувався в середньому з 400-500 виборцями на день, що створило масову пізнаваність сили. Але в останній місяць деякі кандидати ходили по власних округах з метою персональної агітації.

Пізніше компанія зосередилась на боротьбі не з політичними опонентами, як більшість, а на висвітленні своєї програми. Головним ворогом виступав Полтавагаз, який мав консолідувати виборців довкола проблематики. Ідея полягала у впровадженні спільного, і зручного суперника. ця структура викликає негативні асоціації у більшості полтавців.

Кампанія ППЛ на мою думку була однією з най креативних та якісних. Чітко сформована стратегія, що базувалась на роботі з виборцем та стратегічні рішення які повністю виправдали себе.

Відмітимо, що партія повністю досягла своєї мети, хоча і не в повній мірі. Вони подолали прохідний бар'єр, і нині її представляють 4 депутати міської ради.

Партія «Рідне Місто» намагалася долучати до себе прихильників влади та людей з ліво-центристськими поглядами на політику. Починаючи з весни вони масово почали проводити ремонтні роботи по всьому місту, імітуючи бурхливу діяльність. Розрахунок був на те, що люди побачать робочий процес, та під першим враженням від результату наддадуть перевагу саме цій політичній силі. Головною метою РМ було зберегти владні позиції у міській раді, та отримати певну кількість голосів у обласній раді. Боротьба точилась за 5 % – прохідний бар'єр.

З ознак діяльності партії та певних рішень під час агітації можна зрозуміти, що існувала початкова домовленість поміж «Слугою Народу», та «Рідне Місто». Адже жодна з сил не дискредитувала один одного, а працювала виключно у своєму електоральному полі.

Масована, і за деякими підрахунками найдорожча рекламна кампанія, вкупі з чітко організованою агітаційною структурою, яка була спрямована на заповнення інформаційного простору, і витіснення політичних опонентів з нього призвела до великого рівня пізнаваності, а головне створення асоціативних зв'язків.

Слід зауважити що мізерну кількість цієї партії принесли дворові зустрічі. Вони мали ефект вистави, під час якої Олександр Удовіченко прилюдно поров власних однопартійців. Не вистачало лишень різок. Проте я вважаю що такий стиль давав певний ефект. Натомість велику кількість підтримки для цієї партії створив медіа контент, який робив акцент на партії а не на її лідері.

Команда складалась з партійних босів та активістів. Кожен з них забезпечив достотне фінансування кампанії. Також велику роль відігравало те, що кандидатами стали директори та власники крупних промислових підприємств (АТ «Полтавський завод медичного скла», ПАТ «Полтавський вентиляторний завод» та ін.) Тож команда мала потужний кадровий резерв, який мав авторитет та вплив на окремі категорії виборців, а головне зміг у примусовому порядку забезпечити явку на дільниці.

Більшість кандидатів на момент кампанії були діючими головами комунальних підприємств, що давало адміністративний ресурс в односторонньому порядку здійснювати вплив на виборців.

Кампанія РМ стала успішною бо: була сформована сітка виборців серед працівників та їх сімей, масована агітація, чітка робота зі своїм виборцем, використання адмінресурсу, формування образу та наявність внутрішньо партійної ієрархії.

Цьогорічна кампанія місцевих виборів відрізнялася широким застосуванням інформаційних технологій та цифрових каналів комунікацій з виборцями (реклами/агітації). Однак головна мета такого підходу, у вигляді залучення молодих виборців не була досягнута. Крім того, невважена антирекламна кампанія проти Олександра Мамає перед другим туром виборів мера, певною мірою відштовхнула виборців від голосування взагалі. Значний вплив на явку виборців спричинили карантинні обмеження та віднесення регіону до «червоної зони». Від цього виграли політичні сили, які мали стійкий електорат та лідерів, котрі мають історію участі та впізнаваність серед виборців, що в умовах низької явки дозволило отримати вищі відсотки голосів за рахунок збільшення ваги кожного голосу. Незважаючи на те, що жодна політична сила не отримала абсолютну більшість в органах місцевого самоврядування, переможцем слід вважати О. Мамає, який втретє був обраний мером та має доволі потужну фракцію на всіх рівнях влади.

Джерела та література

1. Аналіз політичних технологій у розрізі результатів на виборах мера Полтави. URL : <https://poltava.to/news/58531> (дата звернення: 29.12.2021).

2. Офіційно: Олександр Мамає втретє стає міським головою Полтави. URL : <https://poltava.to/news/58540> (дата звернення: 29.12.2021).

3. У Полтаві оголосили офіційні результати виборів депутатів полтавської міськради <https://poltava.to/news/58303> (дата звернення: 29.12.2021).

4.3. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНОЮ СЕРЕДНЬОЮ ОСВІТОЮ

Насамперед вважаємо за доцільне відзначити, що у сучасному науковому дискурсі наявна значна кількість дослідницьких підходів до визначення сутності державного управління ЗСО. Ми схильні пов'язувати такий стан речей із зацікавленням науковців якимись певними аспектами цієї проблематики, наприклад управлінням якістю середньої освіти, розвитком освіти, реформуванням самої системи освіти тощо, що і призводить до різноманітних трактувань сутності об'єкту нашого вивчення.

Так, з одного боку, державне управління у галузі шкільної освіти розуміється як діяльність системи органів державного управління освітою, що полягає у цілеспрямованому впливі різноманітними засобами на систему загальної середньої освіти через процес планування, організації, мотивації й контролю з метою забезпечення всебічного виховання і розвитку підростаючого покоління. Процес державного управління у галузі шкільної освіти контролює вироблення політики, організацію шкільної галузі, її кадрове забезпечення, мотивацію працівників галузі та контроль [1, с. 155]. З іншого боку, С. Книшик пропонує визначати державне управління загальною середньою освітою як цілеспрямований, планомірний вплив органів державної влади на всіх рівнях через відповідні функції та інструменти, а також громадськості задля забезпечення оптимальних та рівних умов для отримання освітніх послуг в навчально-виховних закладах в контексті інтеграції до європейського освітнього простору [2]. Водночас, доволі поширеною є думка про те, що зміст державного управління стосовно системи загальної середньої освіти має визначатися як здійснення державою управлінського організуючого впливу на цю освітню систему шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою розвитку загальної середньої освіти і забезпечення реалізації державної політики у цій освітній системі [3].

На основі аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, їх уточнення і доповнення ми пропонуємо під

державним управлінням загальною середньою освітою розуміти організовану самостійну частину загального процесу державного управління, яка включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу середньої освіти.

Не викликає сумнівів, що державне управління освітою спрямоване на досягнення моральної цілі, яка полягає у забезпеченні існування продуктивних демократичних, суспільно-контрольованих механізмів постійної трансформації загальної середньої освіти в повній відповідності з напрямом розвитку суспільства, людської цивілізації, прийнятих стандартів і цінностей [4]. При цьому важливо відзначити, що державне управління ЗСО ефективне за умов об'єднання політичних, моральних і здорових суспільних сил. Перша з них це політична воля, тобто визнання владою того, що прогрес суспільства не можливий без державної турботи, забезпечення процвітання освіти. Друга сила – визнання освіти як загального блага і необхідної умови для процвітання суспільства. Третя сила – полягає в турботі держави про гарантії рівного доступу всіх громадян до освіти і створенні умов для безперервної освіти.

Соціальний механізм формування та реалізації державного управління ЗСО можна зобразити у вигляді ланцюга взаємопов'язаних суспільних явищ, опосередкованих державою, як суб'єктом управління: потреби – інтереси – цілі – рішення – дії – результати. Виходячи з цього, зміст державного управління у сфері ЗСО полягає у здійсненні таких дій, як:

- правове регулювання відносин шляхом прийняття законодавчих актів, рішень державних органів, спрямованих на реалізацію державної політики у цій сфері;

- розгляд Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, найважливіших питань відносно функціонування та розвитку освітньої сфери, визначення пріоритетів державної політики в цій сфері, а також розробка та реалізація цільових комплексних програм;

- достатнє фінансування і матеріально-технічне забезпечення сфери освіти, виділення у державному та місцевих бюджетах цільових коштів на фінансування державної політики в зазначеній сфері тощо.

Основними якостями, що характеризують державне управління освітою, є: наявність органів управління, наділених певними повноваженнями, діяльність яких спрямована на певні об'єкти освітянської галузі; існування управлінських зв'язків, відносин і організації як суб'єктів, так і об'єктів управління; наявність управлінських функцій, пов'язаних із забезпеченням існування та розвитку галузі.

Формулюючи сутність державного управління у галузі освіти, треба відзначити умови, які йому загалом сприяють. Вони є наступними:

1. Державно-правові – створення узгодженого з точки зору права та позиції громадянського суспільства освітнього простору.

2. Соціально-психологічні – включають у себе прагматичне усвідомлення нових життєвих ціннісно-освітніх орієнтирів, відхід від ілюзій, від усього того, що не відповідає реаліям життя і не народжує позитивну розбудовчу енергію людей.

3. Діяльнісно-практичні – дії, процедури, вчинки, спрямовані на досягнення цілей державної політики в галузі освіти, і які наочно розкривають її цінність для суспільства [5, с. 79].

Організація, форми і методи управління системою загальної середньої освіти залежать від особливостей державного ладу, специфіки політичних і культурних традицій країни, рівня прийняття управлінських рішень в галузі, повноважень, функціонування та автономії місцевих органів управління освітою та навчальних закладів. До засобів державного управління у галузі ЗСО належать: матеріально-технічне забезпечення, у тому числі комп'ютеризація й інформатизація галузі та її управління, фінансування; методологічні засоби діяльності органів управління (методи, принципи, підходи, процедури, методики тощо) – політичні, адміністративні, соціально-психологічні, педагогічні, морально-ідеологічні; засоби управління зв'язками тріади «шкільні заклади – батьки – громадськість» тощо [6].

В контексті дослідження сутності державного управління ЗСО неможливо оминати увагою і питання про його особливості. Вони, обумовлюються тим, що по-перше, державне управління має політико-владний характер, поширюється на всю систему освіти, реалізується ієрархічно побудованим

апаратом, наділеним певними повноваженнями за допомогою численних управлінських впливів, характер і типологія яких визначаються специфікою об'єктів. По-друге, державне управління ЗСО – це процес реалізації державної влади, її зовнішнє матеріалізоване вираження, що здійснюється як цілеспрямований вплив на систему ЗСО та на її окремі ланки на підставі пізнання та використання властивих системі об'єктивних закономірностей і тенденцій в інтересах досягнення поставленої мети або певної сукупності цілей, забезпечення її оптимального функціонування і розвитку. По-третє, державне управління діє системно, поєднує функціонування двох складних структур – державного апарату управління і публічних інституцій суспільства та громадськості.

Як зазначає Т. Лікуна, специфіка державного управління освітою полягає в тому, що освіта є тією соціальною сферою, від якості і результативності якої залежить і якість самого державного управління. Зважаючи на її динамічність, управлінський цикл не може точно повторюватись і бути статичним. Отже, державне управління освітою завжди здійснюється у двох взаємопов'язаних напрямках: підтримка ефективного функціонування та забезпечення неухильного розвитку системи загальної середньої освіти та її результативної діяльності [7, с. 115-123].

Система державного управління ЗСО – це одна з підсистем управління суспільством, що має певну внутрішню організацію і функції, зв'язок з іншими системами і перспективи подальшого розвитку. Вона є комплексом підсистем більш низького класу, елементів управління і їх відносин, закономірно пов'язаних в єдине ціле, яке має властивості, не властиві окремим його частинам. Вона характеризується наступними ознаками:

- є цілісним комплексом взаємопов'язаних елементів;
- є підсистемою складнішої системи управління єдиним народногосподарським комплексом, сприяючи виконанню функції встановлення необхідного зв'язку споживачів освітніх послуг з їх виробниками (освітніми установами);
- знаходиться в єдності з навколишнім середовищем і в той же час відносно самостійна по відношенню до нього, так що вони впливають один на одного (розмежування системи управління освітою і навколишнього її середовища – важливий

методологічний прийом, який дозволяє визначити місце і цільову функцію даної системи в більш загальній і широкій системі);

– має внутрішні (між частинами системи) і зовнішні (між системою і навколишнім середовищем) зв'язки; ієрархічну структуру, яка визначається складом елементів, підсистем і їх зв'язків і складається з ряду рівнів управління – щодо відособлених структурних утворень, які розрізняються за своїм статусом (правами і обов'язками);

– володіє певними стійкими властивостями;

– здатна змінюватися у відповідності до дійсність, яка змінюється, тобто здібна до розвитку і самовдосконалення.

За таких умов, державне управління ЗСО вбачається за доцільне досліджувати як організовану самостійну частину загального процесу державного управління, яка включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу середньої освіти.

Система державного управління ЗСО включає цілі, суб'єкт, об'єкт і їх зв'язки, принципи, функції, методи, інформацію, процес, технологію, організаційну структуру. В систему державного управління освітою входить також державно-управлінська діяльність (процес), певного роду суспільні відносини, через які реалізуються численні прямі і зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами управління. Суб'єкти управління у найзагальнішому вигляді визначаються як сукупність спеціально створених органів (державних, громадських, самоврядування), їх підрозділів, посадових осіб, які виконують функції управління. Об'єкти управління освітою – це система освіти, органи управління освітою, їх підрозділи, посадові особи, навчальні заклади, організації, установи, виробничі підприємства та ін., що перебувають під організуючим, регулюючим і координуючим впливом держави.

Сьогодні тенденціями загальноосвітнього розвитку, які визначають соціально-політичні особливості державного управління загальною середньою освітою, є наступні:

– прискорення темпів розвитку суспільства, а отже й, необхідність підготовки людей до життя в умовах, які швидко змінюються;

– перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливої важливості набувають чинники комунікабельності та толерантності;

– виникнення та зростання глобальних проблем, які можуть бути вирішені тільки завдяки співробітництву у межах міжнародної спільноти, що потребує формування сучасного мислення у молодого покоління;

– демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що викликає необхідності підвищення рівня готовності громадян до такого вибору;

– динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої і малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, що визначають постійну потребу у підвищенні кваліфікації та перепідготовці працівників, зростанні їхньої професійної мобільності;

– зростання значення людського капіталу, що зумовлює інтенсивний та випереджальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення.

Це стосується державного управління ЗСО та процесу реформування цієї системи, оскільки державна політика визначає основні напрями взаємодії управлінських структур та об'єктів, на які спрямовуються ці дії. Відповідно, для того, щоб знати, у якому напрямі рухатися з метою покращення державного управління, а також визначити стратегічні вектори подальшої взаємодії суспільства, держави та окремих освітніх закладів, необхідно науково показати та оцінити перспективи подальшого розвитку досліджуваної сфери, її потенціал та можливості і на цій основі представити науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо реформування системи державного управління загальною середньою освітою в Україні в контексті європейської інтеграції [2, с. 58-59].

Особливості державного управління в ЗСО як в соціальній системі, певній сфері життєдіяльності суспільства, обумовлені її специфічним характером, який виділяється в соціальній і економічній структурі суспільства. Говорячи про необхідність державного управління у сфері ЗСО, ми підкреслюємо суспільну значущість, збереження і виконання державою цієї соціокультурної функції. Специфікою державного управління

ЗСО є необхідність забезпечення внутрішньої стійкості системи освіти і, перш за все, її безперервності, а також реалізація принципів співіснування з іншими освітніми системами, тобто забезпечення можливостей продовжувати освіту в інших регіонах і країнах.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження було встановлено, що державне управління ЗСО можна визначити як організовану самостійну частину загального процесу державного управління, яка включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу середньої освіти. Воно реалізується з метою гармонійного розвитку населення, життєздатність якого, безумовно, забезпечує збереження і розвиток соціального організму та культури суспільства. Система державного управління загальною середньою освітою являє собою одну з підсистем управління суспільством, має певну внутрішню організацію і функції, зв'язок з іншими системами і перспективи подальшого розвитку. Соціально-політичні засади державного управління ЗСО детермінуються тим, що середня освіта, з одного боку, є соціальною сферою, від якості і результативності якої залежить і якість самого державного управління, а з іншого – є динамічним об'єктом, який постійно змінюється і детермінує відповідні зміни і в державному управлінні нею.

Державне управління ЗСО має передбачати забезпечення безперервності і цілісності середньої освіти усередині освітньої системи і можливості взаємодії різних освітніх систем в масштабах світової освіти. Фактично це означає, що управління освітньою системою повинно, перш за все, бути орієнтовано на забезпечення цілісності системи, що є основою її успішного функціонування і розвитку. При цьому, забезпечення цілісності можливе тільки за умови досягнення балансу внутрішньої стійкості та зовнішнього взаємозв'язку з іншими освітніми системами.

Джерела та література:

1. Енциклопедичний словник з державного управління / Сурмін Ю. П., Бакуменко В. Д., Михненко А. М. та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Троцинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

2. Книшик С. І. *Реформування системи державного управління загальною середньою освітою в Україні в контексті європейської інтеграції* : дис. ... к-та н. з держ. упр. (доктора філософії) : 25.00.01. / ЛРІДУ НАДУ, 2019. 210 с.

3. Стадник А.М. *Державне управління системою загальної середньої освіти на регіональному рівні* : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2010. 18 с.

4. Ульянова Т.О. *Державне управління системою середньої освіти в Україні та в європейських державах: порівняльний аналіз*. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tppd_2012_10_20.pdf (дата звернення: 27.12.2020).

5. Крижко В.В., Мамаєва І.О. *Аксіологічний потенціал державного управління освітою*. К.: Освіта України, 2005. 217 с.

6. Сурмін Ю. П., Бакуменко В. Д., Михненко А. М. *Енциклопедичний словник з державного управління* / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

7. Лукіна Т. О. *Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні* : монографія. К.: НАДУ, 2004. 292 с.

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

5.1. МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕОРІЙ

Інтеграція в політичному розумінні та політична інтеграція в цілому, у широкому розумінні відносяться до соціальних наук та у вузькому – до політичних та економічних наук. Значення інтеграції в політичному сенсі можна ототожнити з об'єднанням, уніфікацією, організацією, об'єднаннями в групу з двох або більше одиниць. З іншого боку, це означає «централізацію». Якщо розуміти інтеграцію як об'єднання та централізацію, то вона завжди є пов'язаною і базується на кількох умовах та елементах [1, 12]:

- створення єдиної законодавчої бази;
- створення спільних інституцій;
- розвиток центру прийняття рішень;
- проектування ідентичності.

У цьому вимірі інтеграція в політичному сенсі призводить до побудови політичної спільноти з політичними одиницями як її змістом, шляхом встановлення однакової системи правил, створення спільних інституцій з повноваженнями щодо прийняття рішень та проектування ідентичності інтегрованої спільноти. Основним моментом цієї інтеграційної діяльності є процес делегування автономії політичних одиниць новоствореної політичної спільноти.

Перші теорії інтеграції в політичному розумінні знаходять своє походження в теоріях суспільного договору. У цьому сенсі соціальний договір можна ототожнювати з інтеграцією, але на індивідуальному рівні. Суб'єктами такої інтеграції є особи, які обмежують свою свободу на користь новоствореної політичної спільноти. У процесі розвитку та еволюції суспільства виникли і нові теорії.

У цій статті розглядаються три теорії – неофункціоналізм, інтерговернменталізм та постфункціоналізм – розроблені з урахуванням та в рамках, перш за все, європейської інтеграції. Це незвичний підхід, оскільки він просить нас розглядати внески кожної теорії індивідуально. Ці теорії не розглядаються як взаємовиключні, і не об'єднуються у складну супертеорію. Метою є обговорити їх як часткові спроби пролити світло на багатогранне явище. Кожна теорія може щось запропонувати для пояснення курсу європейської інтеграції, але вони роблять це з різних точок зору, з різних перспектив.

Цей підхід визнає, що неофункціоналізм, міжурядовий та постфункціоналізм – це гнучкі думки, можливо, їх краще описати як школи, ніж великі теорії. Кожна школа залучає дослідників, які працюють над найрізноманітнішими темами, але які поділяють певні думки у питаннях, які вони задають, і кроках, які вони роблять, відповідаючи на них. Таким чином, вони користуються й спільним науковим методологічним інструментарієм. Кожна школа визначає ключових політичних суб'єктів, пропонує шляхи розслідування та визначає явище інтеграції в рамках ширшої літератури. Таким чином, буде описано генезис кожної школи та окреслено особливості її підходу.

Неофункціоналізм є надзвичайно еkleктичним за своїм інтелектуальним корінням. На нього глибоко вплинули дві теорії – плюралізм та функціоналізм – які набули популярності після двох світових війн.

Замість того, щоб робити припущення про інтереси держав, як це робили класичні реалісти, неофункціоналісти осмислюють державу як арену, на якій соціальні суб'єкти діють для реалізації своїх інтересів. Тому, замість того, щоб пояснювати міжнародну політику як гру серед держав, неофункціоналісти розглядають міжнародні відносини як взаємодію суспільних акторів. Це звільнило неофункціоналістів від припущення, що міжнародні відносини керуються прагненням до виживання держави чи економічної вигоди. Якщо групи всередині або між державами вважають, що наднаціональні інституції є більш перспективними, ніж національні інституції, у досягненні своїх інтересів, тоді й відбудеться регіональна інтеграція.

Прихильники неофункціоналізму розуміють регіональну інтеграцію як процес, який еволюціонує з часом і може мати

власну динаміку. Неофункціоналісти розрізняють рівень, глибину та обсяг (широту) інтеграції. Рівень інтеграції фіксує ступінь, в якому питання чи політика регулюються наднаціональними інституціями та правилами, тоді як обсяг інтеграції стосується широти питань, що розглядаються на загальному рівні.

Неофункціоналізм приймає функціоналістську ідею про те, що міжнародна співпраця є відповіддю на масштабні економіки у забезпеченні суспільних благ. Тоді як функціоналісти стверджують, що єдиним можливим способом обійти державний суверенітет є передача конкретних функцій держави спеціалізованим міжнародним відомствам, неофункціоналісти наголошують на можливості більш глибокого та більш широкого управління на регіональному рівні [2, 1256].

В рамках цієї теорії виділяють низку взаємоукріплюючих процесів, які ведуть до подальшої інтеграції. До них входять: розподіл серед політик, які є автономними лише в короткостроковій перспективі; збільшення залежності від недержавних суб'єктів для реалізації такої політики; зміна прихильності громадян до наднаціональних інституцій; і як результат кожного з них, більш інтенсивне використання переваг торгівлі та взаємозалежність. Неофункціоналісти детально звертають увагу на те, як регіональна інтеграція в одній політиці стимулює інтеграцію в інші політичні об'єднання, або відкриває нові можливості для співпраці, швидше за все, створює непередбачувані проблеми, що викликають подальшу інтеграцію [2, 1260]. Вони особливо уважні до динамічних наслідків, що виникають від наднаціональної активності. Як недержавні актори, так і національні еліти навчаються на своїх минулих успіхах і невдачах, що змінює їхні уподобання, а також їхню тактику. У міру того як інтеграція триває, а наднаціональні актори стають сильнішими, ця динаміка може позбавити себе життя.

Інтерговернменталісти, навпаки, розглядають інтеграцію з позицій національних держав, які шукають взаємовигідних угод. У той час як неофункціоналізм пояснює інтеграцію як результат співпраці та конкуренції між суспільними суб'єктами, інтерговернменталізм пояснює інтеграцію як результат співпраці та конкуренції між національними урядами.

Одна течія інтердержавного інтегралізму розглядає регіональну інтеграцію як відповідь на зміни у співвідношенні сил. У випадку європейської інтеграції ключовим розвитком є післявоєнна американсько-радянська полярність, яка віднесла європейські держави до держав середнього рівня. Держави-засновниці провалили важливий тест на легітимність, захищаючи своє населення від іноземної окупації. Однак все це не скасувало глибоко вкорінених націй, не погасило і нульовий характер геополітики в самій Європі. Це лежить в основі ідеї, що інтеграція суперечить національному різноманіттю, і коли ці логіки стикаються, національні відмінності, швидше за все, переважатимуть. Отже, інтеграція має основне значення в економічній науці, і суверенітет держави залишається недоторканим або зміцнює національну державу. Як наслідок, інтеграція зупиняється, коли вона впливає на високу політику.

Інша течія інтердержавного інтегралізму, що виникла пізніше, поширює цей концепт шляхом застосування міжнародної політичної економії до переговорів держав-членів. Він відкидає думку про те, що державні інтереси мають нульове значення на користь ідеї про те, що економічна взаємозалежність приносить користь державам, які співпрацюють [3, с. 54-58]. Як і неофункціоналізм, ліберальний інтердержавний інтегралізм сприймає міжнародні інституції як відповідь на взаємозалежність.

Дотримуючись функціоналістської теорії про формування міжнародних режимів, ліберальний інтердержавний інтегралізм стверджує, що держави можуть раціонально укладати угоди про інституційну співпрацю. Однак, на відміну від неофункціоналізму, ліберальний інтердержавний інтегралізм пояснює міжнародну співпрацю як винятковий продукт національних лідерів і за цими функціональними інтересами. Ліберальний інтердержавний інтегралізм поєднує в собі ліберальну теорію формування національних преференцій з інституціоналістським рахунком міждержавних переговорів, в якому держави мають важливу роль і керуються головним чином економічними інтересами [4, с. 1175].

У той час як неофункціоналізм та інтердержавний інтегралізм розглядають європейську інтеграцію як процес підвищення ефективності, чого економічні суб'єкти прагнуть досягти,

постфункціоналізм підкреслює руйнівний потенціал зіткнення між функціональним тиском та ідентичністю [5, с. 427].

Постфункціоналізм оцінює причини та наслідки політизації у три етапи. По-перше, існує невідповідність між інституційним статус-кво та функціональним тиском на багаторівневе управління, що виникає внаслідок взаємозалежності. Європейська інтеграція є тут одним із аспектів більш широкого явища, реконфігурації держави, щоб отримати переваги від надання суспільних благ у різних масштабах від місцевого до національного та міжнародного рівня.

Другий етап стосується сфери, на якій відбувається прийняття рішень. Вона може бути ізольованою – серед урядових керівників, державних служб, європейських органів та груп інтересів, або прийняття рішень може вийти на арену масової політики, де їй підпорядковуються засоби масової інформації, політичні партії, громадські рухи та урядові коаліції. Це залежить від питання та, що є більш важливим, від спроможності конкуруючих суб'єктів політизувати питання, яке за замовчуванням буде обговорюватися в кругах традиційної еліти. Постфункціоналізм приділяє велику увагу арені, на якій обговорюється питання, оскільки воно впливає на природу конфлікту. Масова політика на виборах, референдумах та партійних «праймеріз» (передвиборах) відкриває двері до мобілізації національної ідентичності як обмеження інтеграції.

Неофункціоналізм та інтерговернменталізм сприймають інтеграцію як процес співпраці між групами інтересів та урядами. Ефект розбіжних уподобань полягає в тому, що виникає глухий кут – тобто неможливість змінити статус-кво, здобути колективні здобутки або вийти за межі найнижчого спільного кратного [6, с. 905]. Постфункціоналізм, навпаки, сприймає європейську інтеграцію як конфліктний процес, що виникає внаслідок несумісних систем переконань. Це форма перебудови юрисдикції, яка, як і розвиток національної держави, породила глибокий культурний розрив. Отже, діапазон можливих результатів в умовах постфункціоналізму охоплює не лише статус-кво чи його ретельну реформу, але й дезінтеграцію [7, с. 1161].

Кожен підхід можна досить різко відрізнити від двох інших. Відповідно, кожна школа інтерпретує знакові події в ході

європейської інтеграції або деінтеграції з урахуванням своїх основних положень.

Неофункціоналізм, інтерговернменталізм та постфункціоналізм розширюють наше розуміння криз, які сформували ЄС та інші інтеграційні об'єднання за останнє десятиліття. Припущення цієї статті полягає в тому, що жодна з цих теорій не є принципово неправомірною або не підлягає широкому викривленню. Кожна з них забезпечує пряме бачення інтеграції. Однак, вони роблять це з протилежних точок зору, використовуючи різні докази та різну методологію, щоб пролити світло на різні дилеми. Кожна теорія формує свою власну теорію та комплекс поглядів про поведінку ключових дійових осіб, аргументи, на яких вони діють, та причинно-наслідкові механізми, що пов'язують їхні дії з інституційними результатами. Замість того, щоб запитувати, яка теорія найкраща, є необхідним порівнювати внески кожної теорії в пояснення різнобічних подій, що є перспективною базою для подальших практичних досліджень. Одночасно єврокризу, міграційну кризу, Brexit та нелібералізм можна розглядати як епізоди міжурядових переговорів, залежних від ланцюга наслідків та ідеологічних конфліктів. Неофункціоналізм, інтерговернменталізм та постфункціоналізм, поряд з широким розмаїттям інших теорій, що застосовуються до аналізу інтеграційних процесів, та зокрема до інтеграції в рамках ЄС, можуть і повинні бути застосованими для суперечливих гіпотез, які можна систематично перевіряти одна проти одної.

Джерела та література:

1. Ilievski, N. *The concept of political integration: the perspectives of neofunctionalist theory. Journal of Liberty and International Affairs* 1. 2015. С. 38-48.

2. Bergmann J. *Neofunctionalism and EU external policy integration: the case of capacity building in support of security and development (CBSD). Journal of European Public Policy.* 2019. Т. 26. №. 9. С. 1253-1272.

3. De Wilde P., Leupold A., Schmidtke H. (ed.). *The differentiated politicisation of European governance.* Routledge, 2018.

4. Schimmelfennig F., Winzen T. *Grand theories, differentiated integration //Journal of European Public Policy.* 2019. Т. 26. №. 8. С. 1172-1192.

5. Bergmann J., Niemann A. *From Neo-Functional Peace to a Logic of Spillover in EU External Policy: A Response to Visoka and Doyle*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2018. Т. 56. №. 2. С. 420-438.

6. Nicoli F. *Neofunctionalism revisited: integration theory and varieties of outcomes in the Eurocrisis* // *Journal of European Integration*. 2020. Т. 42. №. 7. С. 897-916.

7. Hodson D., Puetter U. *The European Union in disequilibrium: new intergovernmentalism, postfunctionalism and integration theory in the post-Maastricht period*. *Journal of European Public Policy*. 2019. Т. 26. №. 8. С. 1153-1171.

5.2. ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ В КАТАЛОНІЇ

Іспанський сепаратизм дещо схожий на український націоналізм початку ХХ ст., так різні сепаратистські рухи народів Іспанії поєднували як ідеї національного визволення так і соціального. Ліберальний характер регіональних націоналізмів Іспанії зміцнів в період протистояння диктатурі Франсіско Франко. Після утворення у 1970-80х роках в Іспанії демократичного режиму багато національних рухів Іспанії розпочали легальну діяльність.

Постфранківська конституція 1987 року передбачала розподіл Іспанії на автономні громади, які більш-менш відповідають етнічним, історичним та національним регіонам країни. Більшість регіоналістських рухів відповідали своїм автономним громадам, проте інколи такі рухи виступали за автономію ще менших регіонів, або претендували на частину тих чи інших громад, не винятком була конкуренція кількох рухів на теренах однієї громади.

Національні рухи в Іспанії досить строкаті в ступенях свого розвитку. Наприклад, каталонський та баскський рухи наразі стоять на порозі створення незалежних держав, адже вони змогли досягнути реалізації мовних та культурних прав. А галісійський та арагонський націоналізми наразі намагаються вибороти мовні та автономні права. Решта регіональних рухів намагаються досягнути визнання мовної та етнічної окремоті, збереження власних культур та отримання більш широких

повноважень в регіонах, або виокремлення нових автономних громад чи провінцій. Також різною є підтримка таких рухів так певні рухи мають більшість у регіональних парламентах, а інші мають невеликі маргінальні партії без представництва у місцевих радах.

Каталонія як один з найбільших осередків сепаратизму в королівстві Іспанія має власну самобутню культуру та історію, до цього додаються високий рівень етнічної самосвідомості та давні традиції самоврядування. Особливою рисою Каталонців є каталонська мова, носії якої в сукупності складають близько однієї четвертої населення Іспанії.

Самостійною та незалежною в її сучасних межах Каталонія ніколи не була, а перебувала під владою Карфагену, Риму, маврів, варварів, франків. Так у 1137 році Каталонія об'єдналася з королівством Арагон. Період правління короля Якова I Завойовника(1213-1276) та Петра III Великого (1276-1285) вважається «золотим віком» в історії Каталонії, проводилася експансійна зовнішня політика, у межах королівства панували каталонські культура та мова, активно розвивалося мистецтво та література. Цей період тривав до середини XIV ст., після певних внутрішніх та зовнішніх причин у 1479 році Каталонія стала провінцією об'єднаної Іспанії, ця подія була закріплена династійним шлюбом між Ізабеллою Кастильською та Фердинандом II Арагонським.

Певною мірою Каталонії вдавалося зберегти відносну політичну автономію, але внаслідок Війни за іспанську спадщину, зокрема битви під Барселаною 11 вересня 1714 року в якій підтримуваний каталонською знаттю Карл VI, зазнав поразки, програв іспанську корону Філіпу V, після цих подій права Арагонського королівства були скасовані. У XVIII ст. на теренах Каталонії іспанська влада проводила досить жорстку централізаторську політику.

З середини XIX ст. в Каталонії почав зароджуватися сепаратистський рух під проводом Баланті Алмірая, який підтримувала каталомовна інтелігенція, так були закладені підвалини каталонського націоналізму.

В часи Іспанської революції (1932-1934, 1936-1939) на теренах Каталонії була автономія, підчас встановлення режиму Франко у 1939 році її скасували. Опісля повалення диктатури

Франко у вересні 1977 року автономію Каталонії таки повернули, а у 1987 році її закріпили у конституції Іспанії.

18 червня 2006 року в Каталонії провели референдум, за результатами якого 74 % осіб що голосували, підтримали більшу самостійність для своєї автономії, зокрема у сфері права. Наразі Каталонія у плані права є однією з найсамостійніших автономій на території Європейського Союзу.

13 вересня 2009 року в муніципалітеті Ареньш-да-Мун пройшов консультативний референдум який викликав неоднозначну реакцію в іспанському політикумі та суспільстві так і всередині самої Каталонії якими понад 96 % тих, що проголосували, висловились за те, щоб «Каталонія стала правовою, незалежною, демократичною та соціально-орієнтованою державою, яка входила б до Європейського Союзу».

Невдовзі 13-го грудня 2009 року в межах Каталонії відбувся ще один неофіційний референдум, щодо незалежності і попри низьку явку, а саме 30 % осіб з правом голосу (в цифрах це майже 700 тисяч мешканців з близько 170 населених пунктів), але результат все-одно був невтішний для центральної влади так як 95 % із проголосувавших, висловився за підтримку незалежності Каталонії. Цей та попередній референдуми не мають ніяких юридичних наслідків, а мають лише консультативний характер і проводилися вони в малонаселених місцевостях.

Центральна влада висловила значне занепокоєння, тим що в активну участь у проведенні даних референдумів беруть місцеві чиновники та інші офіційні особи, які навпаки повинні відстоювати інтереси єдності королівства Іспанія.

28 вересня 2015 року на місцевих виборах в Каталонії абсолютну більшість голосів отримали прихильники незалежності регіону. Політичні сили «Разом до так» та «Кандидати за народну єдність» отримали 72 із 135 місць в регіональному парламенті, що дозволило їм у парламентській більшості оголосити незалежність від Іспанії в односторонньому порядку протягом 18 місяців, що і відбулося 27 жовтня 2015 року тоді вищезгадані політсили узгодили проект парламентської резолюції по здобуття незалежності Каталонією. 9 листопада 2015 року місцевий парламент проголосував за

прийняття даної резолюції («за» проголосували 72 депутати і 63 «проти»). Ухваленню цієї резолюції передувало рішення Конституційного суду автономної області Каталонії який підтримав це рішення одноголосно. Згодом Конституційний суд Іспанії анулював резолюцію.

Так, 11 червня 2017 року відбулася акція під гаслом «Референдум – це демократія», де зібралося від 30 до 40 тисяч прихильників незалежності. Організатори заходу, та Карлес Пучдемон звернулися до всіх демократичних держав з проханням підтримки. Центральна влада, що не прийме результати голосування яке було заплановане на 1 жовтня, так як даний референдум є антиконституційним. Не дивлячись на це 6-го вересня парламент Каталонії узгодив проведення референдуму на 1 жовтня та про відділення від Іспанії.

Це дозволить у разі підтримки населення, за 48 годин після проведення референдуму оголосити незалежність регіону. Невдовзі референдум підтримали близько 700 мерів міст Каталонії.

В зв'язку з цими подіями МВС Іспанії відправило додаткові підрозділи поліції до Каталонії з метою не допустити референдум, запланований на 1 жовтня. 20 вересня іспанські правоохоронці затримали десятки осіб причетних до організації референдуму, проте 22 вересня затриманих вже звільнили.

За день до референдуму, поліція заблокувала 1300 виборчих дільниць, з 2315 призначених для проведення референдуму про незалежність Каталонії. Не зважаючи на це, жителі почали збиратися на виборчих дільницях.

Одним із основних рушіїв сучасного каталонського сепаратизму стали економічні чинники. Так, в економічному плані Каталонія найрозвинутіша та найбільш прибуткова область Іспанії (автомобілебудування, хімічна та текстильна галузі, електротехнічна промисловість, Барселона є одним із найбільш розвинутих портів Середземномор'я), має потужний туристичний сектор, який дає 70 % прибутку. За останніми підсумками 2016 середній показник ВВП на душу населення в Каталонії склав 28,6 тис. євро, тоді як загальний показник по Іспанії складав 24 тис. євро. Загалом Каталонія забезпечує 20 % ВВП Іспанії [6], це дає підстави каталонцям вважати, що самостійно їм буде краще, ніж у складі королівства Іспанія.

Мабуть найвагомішим із усіх лозунгів серед каталонців стало «Мадрид нас грабує»

Але однією із найвагоміших умов є обов'язкове членство в ЄС, адже на даний час це є основний торговий партнер регіону. Щодо таких амбіцій дослідник Г. Кухалейшвілі [6] говорить про економічний егоїзм регіону, називає Каталонію європейським Донбасом, який перебільшує свою значимість і можливості, адже, за умови виходу зі складу Іспанії, борг Каталонії становитиме 265 млрд. євро. Більше того, Каталонія втратить пільговий доступ до ринку Іспанії, на якому, за [5], реалізує 80 % своєї продукції та доступ до ринків країн ЄС (членом ЄС вона тоді бути не зможе, вступ – лише на загальних підставах на основі одноголосного консенсусу, а Мадрид свого голосу, відповідно, не дасть).

Тож, у разі від'єднання регіону від Іспанії на Каталонію очікує перспектива втрати головного ринку збуту власної продукції, що як результат викличе різкий економічний занепад.

При тому, регіону прийдеться гасити 20 % зовнішнього боргу Іспанії (200 млн. євро), до цього списку додаються витрати пов'язані зі створенням нових державних структур, власної валютно-фінансової системи тощо.

За таким розвитком подій прогнозується різке падіння ВВП (на третину) та товаропотоку.

Щодо реальних наслідків то після вищезгаданого референдуму 1-го жовтня 2017 року в Каталонії різко зростає кількість безробітних, а все тому, що близько двох тисяч компаній побоюючись, що в разі проголошення Каталонією незалежності вони залишаться за межами спільного європейського ринку були вимушені перемістити власні штабквартири у інші регіони Іспанії. Тобто бажання від'єднатися від Іспанії може мати серйозні економічні наслідки для регіону.

Також на розвиток сепаратизму в регіоні, впливає і низка політичних чинників, зокрема вчинків центральної влади. У всі час населення Каталонії зазнавало репресій з боку тогочасної влади в Іспанії. Зокрема з боку Пріми Де Рівери у 1923-1930-их роках і особливо в часи режиму генерала Франко який проіснував до 1975 року. Що лише посилило бажання каталонців до здобуття незалежності.

Але після відновлення демократичного режиму, на теренах регіону була офіційно визнана каталонська мова, а курс на демократизацію було закріплено в конституції королівства Іспанія. Це лише підняло значимість регіону в очах каталонців, що стало одним із поштовхів до активізації сепаратизму серед жителів регіону, тут можна провести аналогію з Українським Донбасом де в 2014-тому році жителі регіону вважали, що «годують» всю країну, аналогічна ситуація проглядалася і в королівстві. Дослідник В.Кулик говорить, що «протистояння між Барселеною і Мадридом ... стало частиною місцевої субкультури, частиною ментального коду каталонців». При тому, абсолютно не важливо, що робила центральна влада надавала преференції автономії чи широкі поступки, очільники автономії все це використовували як виправдання своїх сепаратистських настроїв.

Наприклад, у 2006 році іспанський парламент офіційно затвердив, новий статут автономії, жителі регіону це підтримали, адже отримали право на фінансову самостійність та визначення власного політичного курсу такими діями скористалася місцева влада і почала активно пропагувати незалежність і в тому ж році вже місцевий парламент ухвалив хартію, що оголошувала каталонців нацією, але конституційний суд Іспанії у 2010 році, скасував цей документ як такий, що не має жодних юридичних підстав. Як результат це викликало хвилю невдоволення серед каталонців і заклики до відокремлення.

До ще однієї із причин сплеску сепаратизму в ті часу, можна віднести відмову Мадриду надати каталонцям уряду Каталонії самостійно розпоряджатися власним бюджетом та зменшити податки для жителів автономії.

Уряд королівства Іспанія був змушений піти на такий крок, адже прийняття такого рішення було не на часі, в той період Мадрид займався пошуком зовнішніх кредитів для подолання економічної кризи, що нанесло сильний удар економіці країни. Навіть коли центральна влада приймала рішення спрямовані на розвиток регіону це оберталось боком для неї.

Щодо останніх років, то значну роль до активізації сепаратизму відіграли прорахунки центру, а точніше впевненість у дотриманні закріпленого конституцією принципу неподільності Іспанії, як

держави унітарної. Відсутність бажання у Мадриду на співпрацю з Барселонаю і обмеження у вигляді заяв про те, що ніякого референдуму й бути не може, підсилює бажання каталонців до незалежності. Якби центральна влада була мудрішою, зазначає О. Карпець у своїй роботі «Каталонський синдром» [4], то вміло проведені роз'яснювальні заходи могли б навести низку аргументів щодо недоцільності референдуму й залучитися значною підтримкою серед населення. Дослідник В. Кулик вважає, що дуже вже багато привілеїв дала каталонцям держава: ніякого тиску поліції, максимальне спрощення ведення малого бізнесу, розвиток туризму, добробут і відсутність контролю, «в повсякденному житті держави було мало» [7].

Каталонський сепаратизм як явище є проблемою як на рівні Іспанії так і загалом на рівні Європи, адже успіхи сепаратистів у регіоні можуть викликати ланцюгову реакцію як в межах Іспанії так і у решті країн Європейського союзу, що зможе повернути Європу в часи роздробленості і значно послабити її. Для вирішення проблеми сепаратизму є безліч методів (політичні й економічні), хоча у випадку з активним сепаратизмом, на думку деяких дослідників, поки що більш дієвими й виправданими, є методи силові. Залишається лише сподіватися, що протилежні сторони будуть вирішувати спірні питання з столом переговорів.

Джерела та література

1. Адамян Л.В. Сепаратизм у світі URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/separatizm-u-sviti-.html> (дата звернення: 27.12.2020).

2. А. І. Муха. Іспанія, Королівство Іспанія. Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12749. (дата звернення: 27.12.2020).

3. Стекольников А.В., Хмель А.О. Тенденції розвитку сепаратизму в Іспанії на початку XXI століття. URL : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2015/264-251-14.pdf> (дата звернення: 27.12.2020).

4. Карпець О. Каталонский синдром. На очереди – Страна Басков, Корсика, Фландрия и другие URL: <https://frazda.ua/analytics/263167-katalonskij-sindrom-na-ocheredi-strana-baskov-korsika-flandrija-i-drugie> (дата звернення: 27.12.2020).

5. Услышатъ Каталонию: за что борется мятежный регион URL: <https://vestiukr.com/politika/259098-uslyshat-kataloniju-za-chtoboretsja-mjatezhnyj-rehion> (дата звернення: 27.12.2020).

6. Кухалейшвілі Г. Каталонський сепаратизм: Середньовічна романтика без перспектив. URL : <https://ua.112.ua/statji/katalonskui-separatyzm-serednovichna-romantyka-bez-perspektyv-412526.html> (дата звернення: 27.12.2020).

7. Кулик В. Каталонський гамбіт: чи змириться Мадрид із розлученням URL: <https://narodna-pravda.ua/2017/10/05/katalonskuj-gambit-chu-zmyrutsya-madryd-iz-rozluchennyam> (дата звернення: 27.12.2020).

8. Наслідки референдуму у Каталонії: за місяць регіон втратив 15 тисяч робочих місць URL: <http://nv.ua/ukr/world/countries/naslidki-referendumu-u-kataloniji-za-misjats-region-vtrativ-15-tisjach-robochihmists-2144807.html> (дата звернення: 27.12.2020).

9. Економічна криза у Іспанії розорила понад 177 тисяч підприємств URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2012/01/22/313609> (дата звернення: 27.12.2020).

10. Добрынин В. Испания на пороге чрезвычайного положения и гражданской войны? URL: <https://regnum.ru/news/2279100.html> (дата звернення: 27.12.2020).

РОЗДІЛ 6

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ І БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

6.1. СПІЛЬНІСТЬ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ СУЧАСНОМУ СВІТОВОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ ТА ЛІБЕРАЛЬНОГО ПОРЯДКУ І ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Демократія є важливим інструментом для розвитку окремих держав та світової цивілізації загалом. Вона є ключовим чинником в концепції сталого розвитку, яка вписується у завдання вирішення глобальних проблем людства. В цьому аспекті, сучасна демократія, а саме принципи демократичного, ліберального світового порядку відіграють важливу роль з точки зору створення світової стратегії розвитку, яка буде визначати тривале бачення і базові цінності, конкретизувати політичні засоби та процеси, важливі для здійснення змін.

Демократія та цінності, які вона передбачає, а також критична маса держав з демократичною політичною системою, роблять можливим функціонування правил і створення інституцій, що сприяють економному споживанню ресурсів і захищають такі важливі суспільні цінності як знання, здоров'я і навколишнє середовище, на яких ґрунтується сталий та прогресивний розвиток суспільства. Усе це передбачає наявність громадянського суспільства, ліберальних цінностей, транспарентності управлінських принципів. Демократія не тільки сприяє розвитку суспільства і ефективному державному управлінню, але й охороняє індивідуальні інтереси кожного окремого індивіда.

Для того, щоб усвідомити значення для України досягнення нею європейських стандартів, варто відмітити той факт, що ЄС є найуспішнішим міжнародним проектом з об'єднання розвинених демократичних країн, а колективна ідентичність

Європейського Союзу в її інституційному розумінні відповідає визначенню співтовариства європейських держав ліберальної демократії. Така колективна ідентичність відображена у нормах, які регулюють членство в ЄС.

Ліберальна демократія вказує на ідеологічний орієнтир ЄС, основоположні політичні цінності, на яких ґрунтується легітимність влади в державах-членах: права та свободи людини й заснований на них суспільний плюралізм, правова держава, демократія, приватна власність і ринкова економіка.

Сьогодні Європа є плацдармом для втілення сучасної глобальної демократичної парадигми, яка пов'язана з подальшою експансією демократичної політичної системи, демократичних інститутів, цінностей, установок та норм.

Європейська інтеграція для України – це не лише мета, а й довгостроковий процес, що логічно відповідає тим внутрішнім перетворенням, які здійснюються у державі.

Саме тому існує глибокий взаємозв'язок між викликами та загрозами, перед обличчям яких опинилася єдина Європа, її спільні цінності, процес європейської інтеграції України і зрештою її доля як розвиненої демократичної держави, а також світовий демократичний та ліберальний порядок загалом.

Говорячи про небезпеку для сучасної демократії, зазначимо, що ігнорування та нехтування демократичними принципами та цінностями, а також світовий антидемократичний реванш, що спостерігається, можуть призвести до ситуації, коли окремі держави не витримують як нації.

Йдеться про гібридні дії сучасних авторитарних світових сил, метою яких є розхитування, а у найкращому для них випадку, і злам глобального демократичного порядку. В основі цих дій лежить поєднання таких складових:

- а) інформаційні спецоперації;
- б) сіяння хаосу у відносинах між демократичними країнами, посилення кризових явищ суспільного характеру, послаблення ефективності функціонування демократичних інститутів або взагалі їхній підрив;
- в) безпосереднє здійснення силових агресивних дій.

У першому випадку, існує постійне намагання відштовхнути та заперечити універсальність демократичних і ліберальних цінностей, які мають бути основою не тільки міжнародних

відносин, а і, передусім, принципів побудови політичної системи та політичного режиму. Зазначеним цінностям прагнуть надати лайливого забарвлення у суспільному і політичному дискурсах як окремих країн, так і у глобальному контексті. При цьому задіюються авторитарна пропаганда та вкидання фейків у інформаційний простір.

У другому випадку, йде опора на популістські сили усередині окремих держав, які представляють демократичну спільноту і, тим самим, відбувається намагання поступово повернути частину держав до антиліберальних і антидемократичних засад. У результаті, руйнується суспільна довіра до інститутів демократії. На цьому тлі одночасно слабшає незалежна журналістика і зростає кількість заангажованих ЗМІ.

У третьому випадку, роздмухуються за допомогою гібридних дій відкриті протести, формуються проксі-сили, відбувається відторгнення території, зміни державних кордонів, у тому числі у наслідок агресії, яка є або заключним елементом гібридної тактики, або додатковим засобом, якщо попередні не дають бажаного ефекту.

У даному аспекті треба зазначити, що, наприклад, гібридні дії РФ, які містять у собі антиєвропейські меседжі, тобто спрямовані на підрив єдності ЄС, цілком вписуються у вищевказані складові. Іншими словами, на теренах ЄС застосовуються елементи першої і другої складових, а по відношенню до України та її європейських устремлінь також було використано і третю складову.

Загалом, беручи до уваги сучасну ситуацію з викликами та загрозами для світового демократичного та ліберального порядку, варто зазначити, що спільнота демократичних держав раз за разом наступає на старі граблі, не помічаючи вчасно небезпечні зміни міжнародного клімату. Нажаль це підтверджує вся світова історія, коли в результаті невчасного усвідомлення небезпек і загроз, уповільненої реакції на події, запізнілих і часто помилкових дій людство опинялося перед незворотними наслідками та обличчям неминучої війни, де жодних інших шляхів для розв'язання проблеми і врятування ситуації вже не залишалося.

Сучасна ситуація нагадує період між Першою і Другою світовими війнами. Перш за все, йде мова про спробу

авторитарних і реваншистських держав, а саме таких наддержав як Росія і Китай, нав'язати решті світу альтернативне бачення принципів функціонування міжнародного порядку. Більше того, РФ вже стала агресором на пострадянських теренах і є серйозна і небезпідставна небезпека подальшого розширення агресивних дій.

Отже, фактично спостерігається повторення агресивного ревізійнізму Німеччини, а також Японії та Італії у 30-ті роки минулого століття. Тоді усе це відбувалося на тлі знесилення демократичних держав, соціальної і економічної криз, віри в демократію, що похитнулася. Поширення пацифізму, ізоляціонізму і великого бажання уникнути помилок 1914 року залишили західних лідерів без волі і засобів робити спротив реакційним силам.

Так само є підстави казати про майже ідентичну ситуацію з цілковитою неспроможністю міжнародних інституцій стати на заваді та зупинити агресивні дії окремих держав. Напрошуюється аналогія тогочасної Ліги Націй із сучасною Організацією Об'єднаних Націй.

Ліга Націй не мала реальної сили реалізувати міжнародне право. Вона не змогла зупинити Японію коли та атакувала Китай, або Італію, коли та вчинила так само щодо Ефіопії. Про Другу світову війну годі й казати. Коли Ліга не робила нічого, що зупинити агресію, вона стала безсилою. Теж саме можна сказати про сучасну ООН, коли Росія, будучи членом Радбезу ООН анексувала частину України – члена ООН. Коли авторитарні країни, серед яких є країна-агресор, мають статус члена Радбезу ООН, то параліч даної організації є очевидним.

А ні після вторгнення Росії у Грузію у 2008 році, а ні після вторгнення в Україну у 2014 році, та навіть після втручання у конфлікт у Сирії так званий західний естемблшмент не зробив потрібних висновків. Адже перші дзвіночки з'явилися під час відомої мюнхенської промови російського лідера у 2007 році, у якій було недвuzначно окреслено реконфігурацію нового світового порядку. На Давоському всесвітньому економічному форумі наприкінці січня 2021 року під час дистанційного відеопідключення він уже вдався до конкретного залякування демократичного світу, натякнувши про можливість застосування сили, де зокрема сказав, що «...використання торгових перешкод, нелегітимні санкції, обмеження фінансової,

технологічної, інформаційної сфери, – подібна гра без правил критично підвищує ризики одностороннього застосування військової сили – ось у чому небезпека: застосування сили під тим чи іншим надуманим приводом. Це примножує вірогідність появи нових гарячих точок на нашій планеті» [1].

Головною перешкодою на шляху до ефективної протидії наявним викликам і загрозам бачиться внутрішня криза взаємин у середині конгломерату країн сталої демократії. Йдеться про ситуацію, де вони замість згуртування навколо спільних цінностей та вироблення спільного, повністю узгодженого і збалансованого плану дій з'ясовують стосунки між собою. Зокрема, можна виокремити проблему газопроводу «Північний потік – 2», проблему витрат на оборону всередині НАТО і особливо питання створення так званих окремих збройних сил єдиної Європи. Останнє є дуже цікавим і не позбавленим логіки, але так чи інакше без США об'єднана Європа не впорається самотужки з теперішніми та майбутніми загрозами. Що являла собою Європа за часів Другої світової війни добре відомо. Європа має гуртуватися за ціннісним, а не за географічним або територіальним принципом. Вона має залишатися сама собою, підтримуючи при цьому трансатлантичну єдність.

Варто також у даному контексті відмітити не зовсім адекватні дії та рішення деяких європейських інституцій, зокрема Парламентської Асамблеї Ради Європи, для якої членські внески РФ виявилися важливішими за власні принципи і цінності. Зокрема на січневій сесії ПАРЄ 2021 року «за резолюцію, яка рекомендує підтвердити повноваження делегації Росії без жодних обмежень, проголосувало 107 депутатів, 36 висловилися проти. Попри певні серйозні порушення Росії у галузі верховенства права та захисту прав людини, моніторинговий комітет рекомендував асамблеї йти шляхом діалогу з Москвою» [2]. «Після переліку цих доволі серйозних звинувачень на адресу російської влади у резолюції зроблено несподіваний висновок: «Водночас асамблея наголошує на своїй постійній прихильності до діалогу як засобу досягнення довготривалих рішень і ухвалює рішення ратифікувати повноваження членів російської делегації» [2].

На превеликий жаль, багато представників еліти країн так званого цивілізованого світу, нібито відчують себе

сторонніми спостерігачами, котрі майже змірилися зі станом речей, що існує. У них є відсутньою воля і бачення робити певні кроки і запропонувати ефективні шляхи.

Узагальнюючи вищезгадані проблеми і небезпеки необхідно зробити наголос на таких спільних викликах і загрозах як для глобальної демократії, так і для європейського руху України:

- реванш авторитарних наддержав та їхніх сателітів;
- агресивна поведінка і військові загрози;
- політичний і економічний тиск на основі залякування і шантажу;
- гібридні зміни внутрішньо-політичного клімату сучасних демократій, на основі пропаганди, застосування кібератак і розповсюдження фейків;
- ставка на популістичні ліві та праві рухи у демократичних країнах з метою дестабілізації політичної системи;
- загрози для згуртованості демократичних блоків у формі демократичного відступу.

Ці виклики не лише погрожують безпеці і цілісності західних демократій, але і становлять проблему для укорінення демократичних і ліберальних цінностей в країнах, що прагнуть долучитися до когорти цивілізованих розвинених держав.

Нарощування міжнародної напруги, викликаной авторитарним реваншизмом і агресивним антидемократичним поступом, не залишає вибору і вимагає подальшого аналізу у цієї царині з метою віднайдення ефективних шляхів розв'язання зазначених у даному дослідженні безпекових проблем.

У даному аспекті, є потреба у якості певних висновків запропонувати деякі міркування щодо конкретних елементів мінімізації вищевказаних викликів та загроз.

По-перше, демократії мають підвищити свою внутрішню стійкість. Необхідно налагодити інформаційну протидію авторитарній пропаганді, не тільки у інформаційному просторі демократичних країн, але й працювати на теренах авторитарних сил.

По-друге, демократичні держави мають укріпити свої альянси. Якщо брати єдину Європу, то вона має нарощувати свої можливості в сфері зовнішньої політики, політики безпеки і оборони, але не за рахунок шкоди відносинам із США і трансатлантичному партнерству.

По-третє, боротися з авторитарними і антиліберальними тенденціями у середині самих демократичних альянсів, оскільки це загрожує міцності усього демократичного табору. При чому це стосується як нових демократій, так й старих.

По-четверте, демократичні держави повинні боротися за дотримання норм міжнародного права та підсилювати вплив міжнародних інституцій.

По-п'яте, є необхідним всіляке сприяння з боку демократичних держав долученню перехідних країн до альянсу сталих демократій, зокрема процесу європейської інтеграції України.

Таким чином, існує надія, що демократичний світ поволі починає відходити від сплячки і реагувати на загрози, що нависли над ним, а завдання наукової і інтелектуальної спільноти створити для нього надійний дороговказ.

Джерела та література

1. *World Economic Forum. Davos Agenda.* URL: <https://www.weforum.org/events/the-davos-agenda-2021/sessions/special-address-by-vladimir-putin-president-of-the-russian-federation> (дата звернення: 30.01.2021).

2. *Вікторія Власенко. Росії вкотре пробачили все. Урядовий кур'єр.* Дата оновлення: 29.01.2021. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rosiyi-vkotre-probachili-vse> (дата звернення: 30.01.2021).

6.2. СТАТУС І РОЛЬ КООРДИНАЦІЙНОГО ОРГАНУ ПРІ ГЛАВІ ДЕРЖАВИ У ПИТАННЯХ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Наявність в Україні ще не нейтралізованих організованих злочинних угруповань (організованих груп і злочинних організацій), що мають міжнародні зв'язки, створює загрозу використанню території нашої держави в якості транзитної зони, місця часткової легалізації, тимчасового переховування терористів.

На сьогодні терористична діяльність у різних формах є однією з найнебезпечніших форм злочинної діяльності, яка до того ж носить, як правило, організовані форми. У результаті

вчинення терористичного акту може бути заподіяно шкоду життю та здоров'ю ні в чому невинних людей, національній безпеці держави, довіллію, авторитету органів влади, нормальному функціонуванню органів місцевої влади та об'єднань громадян, підприємств, установ чи організацій, їх майну.

Розглядаючи суспільну небезпеку терористичного акту необхідно зазначити, що існує реальна загроза того, що терористи в якості засобу досягнення своїх цілей зможуть шантажувати уряд, службових осіб держави, установ, підприємств та організацій екологічною катастрофою, тому пошкодження об'єктів довкілля, як один із можливих способів учинення терористичного акту, викликає значну стурбованість і вказує на великий ступінь суспільної небезпеки терористичного акту. Отже, фактично ми маємо говорити про наявність як потенційних, так і реальних загроз національній безпеці України.

Нагадаємо, що відповідно до чинного законодавства нашої держави загрозами національним інтересам і національній безпеці України є:

- у сфері державної безпеки: злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України;

- у внутрішньополітичній сфері: можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин і релігійних громад; загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України;

- в екологічній сфері: небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму;

- в інформаційній сфері: комп'ютерна злочинність і комп'ютерний тероризм [1].

Тут необхідно зауважити, що ефективна протидія таким найбільш небезпечним антисоціальним явищам, як тероризм, екстремізм і сепаратизм можлива лише за умов чіткої координації діяльності всіх суб'єктів забезпечення національної

безпеки України, а саме Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Національного банку України, судів загальної юрисдикції, прокуратури України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, громадян України та об'єднань громадян.

Отже, згідно з Конституцією та законами України виключні функції з координації і контролю за діяльністю органів, що забезпечують національну безпеку та оборону держави, здійснюють боротьбу з тероризмом, екстремізмом і сепаратизмом, покладені на спеціально створений при Президентові України конституційних орган – Раду національної безпеки і оборони України.

Рада національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України, безпосередньо вносить пропозиції Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони; координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час; координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України [2].

Джерела та література

1. *Про національну безпеку України Закон України від 21 черв. 2018р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 31, ст.241*

2. *Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 берез. 1998 р. № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1998. № 35. Ст. 237.*

6.3. ВЗАЄМИНИ УКРАЇНА – НАТО: НАУКОВІ ДИСКУРСИ ПИТАННЯ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Автори шкільних підручників з курсу історії України Н. Сорочинська, О. Гісем, О. Пометун, Н. Гупан, С. Кульчицький, Ю. Лебедева, В. Власов, С. Кульчицький, В. Даниленко, М. Смольницька в тій чи іншій мірі зосереджуються на специфіці взаємовідносин Україна – НАТО.

Розглянемо детальніше яким чином вони розкривають дане питання та на чому акцентують увагу читача. Зокрема, автори Н. Сорочинська, О. Гісем, вивчають відносини Україна – НАТО в окремому підпункті теми, присвяченій міжнародним відносинам. Україна постає повноцінним суб'єктом взаємодії з іншими провідними міжнародними організаціями. Вони дотримуються думки, що налагодженню відносин України з НАТО посприяло отримання статусу без'ядерної держави. Основним документом, що регулює і визначає донині відносини є програма «Партнерство заради миру», яку підписали представники від України.

Автори звертають увагу на те, що була ухвалена й індивідуальна програма співпраці між Україною та Альянсом, за якою на території нашої держави дозволено проведення військових навчань членів-учасників воєнного блоку. У підручнику згадується про підписання у 1997 р. «Хартії про особливе партнерство» у Мадриді. Упорядники навчальної книги з історії акцентують на тому, що Україна розглядала Північноатлантичний блок держав співробітником і надійним важелем світової структури безпеки. Постійна кооперація послужила приводом до підписання наступних програмних документів. Далі містяться відомості про підписаний меморандум від липня 2002 р. у підтримку операцій НАТО з боку України. У 2004 р. Л. Кучма видав указ, в якому визначалася головна теза співпраці: входження до Альянсу не є головним завданням, потрібно лише «суттєве поглиблення відносин з НАТО і ЄС як гарантами безпеки і стабільності в Європі» [8, с. 192].

Н. Сорочинська, О. Гісем указали на взаємини України з найпотужнішим військовим блоком світу в період президентства

В. Ющенко: «відбулося засідання комісії «Україна – НАТО», яка започаткувала «інтенсивний діалог», що мав стати першим кроком на шляху входження України до Організації Північно-Атлантичного договору» [11, с. 212]. Згадують, що з обранням Президентом України В. Януковича через російський вплив відносини з Альянсом стали прохолоднішими.

У підручнику співавторів О. Струкевича та С. Дровозюка відносини України з НАТО аналізувалися в окремому підрозділі в контексті дій незалежної України на міжнародній арені. Упорядники розглядали відносини з Альянсом у більш пізні часи. За Президентства В. Януковича виокремили зміни в зовнішньополітичному курсі країни так: «Лунали думки, що відмова вступу в НАТО, обумовлена законом про позаблоковий статус України. Загострення відносин України з Російською Федерацією вплинули на ставлення Москви, вона в будь-який спосіб перешкождала зближенню України з міжнародними організаціями ЄС і НАТО» [12, с. 199]. У проведенні практичного заняття з теми «Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір: виклики й відповіді», акцент зроблено на характеристиці «Хартії про особливе партнерство» між Організацією Північноатлантичного договору та Україною.

В. Даниленко розглядає вітчизняні взаємовідносини з НАТО не виділяючи їх в окремий підрозділ, а подаючи в загальному контексті перших кроків України на міжнародній арені. Говорячи про розробку стратегії входження в НАТО, автор навіть вміщує до підручника уривок закону України «Про основи національної безпеки України» 2003 р.: «Пріоритетними національними інтересами України є: інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та євроатлантичний безпековий простір з метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України» [5, с. 185]. Цитування директивно-розпорядчого документа дозволяє старшокласникам визначити векторність взаємин між нашою державою та Альянсом, тим самим спрямовує до дискусії та розвиває критичне мислення.

Упорядник навчальної книги з історії намагається акцентувати увагу на довготривалому співробітництві та на

євроатлантичному спрямуванні українських міжнародних відносин. В. Даниленко наголошує на тому, що такий курс утвердився ще за часів Л. Кучми, щоправда побіжно згадуючи про призупинення цих процесів в 2003 р. Подальша історія співробітництва України з НАТО залишається майже не розкритою в даному підручнику.

У той же час Н. Сорочинська, О. Гісем звертають увагу на те, що Л. Кучма напередодні президентських виборів 2004 р. зазначав, що входження в НАТО не є метою для України, визначальним є лише поглиблення відносин із цим гарантом безпеки.

Автори іншого підручника за редакцією В. Власова, С. Кульчицького, наголошують на тому, що керівництво України неодноразово виявляло інтерес до співробітництва з Північноатлантичним союзом [4, с. 198]. Наводячи перші кроки співробітництва з Альянсом названі автори зосереджуються на червневій події 2004 р., коли на саміті НАТО в Стамбулі Л. Кучма наголосив світовій громадськості на невідповідність України рівню членства в Альянсі. У липні цього ж року була переглянута Воєнна доктрина України, яка скасовувала положення про входження до Північноатлантичного блоку [4, с. 199]. В. Власов, С. Кульчицький пояснюють це зростанням авторитету Росії для політичної верхівки країни, яка сприймала зближення України з НАТО як загрозу для її впливу на нашу державу.

В. Власов, С. Кульчицький розглядають відносини Україна-НАТО в окремому підпункті, що демонструє вагомість цієї місії у формуванні міжнародних відносин України від проголошення її незалежності й до сьогоднішнього дня. У подальших дискусіях щодо геополітичного вибору України упорядники навчальної книги особливу увагу звертають на проблему інтеграції України в Альянс за часів президентства В. Ющенка та В. Януковича. Крім того, містяться завдання для учнів проблемного характеру в практичному занятті щодо інтеграційних процесів України в європейський та світовий простір у темі: «Україна на шляху до НАТО».

Такими є основні тенденції висвітлення питання взаємодії України з Північноатлантичним альянсом в найновіших підручниках шкільного курсу історії України. Доцільно буде для порівняння розглянути висвітлення досліджуваної проблеми в підручниках попереднього покоління (першої половини 2010-х рр.).

Розгляд даного питання постає цікавим, оскільки тривалий час тематика співробітництва між Україною та Північноатлантичним альянсом була в більшості випадків поза увагою наукового дискурсу. Насамперед така співпраця розглядалася в контексті проєвропейського вибору України, який держава зробила пріоритетним для себе ще на початку 1990-х років ХХ ст. [7, с. 55].

Для прикладу, звернемося до підручника вже згаданого нами автора С. Кульчицького, але за співавторства з Ю. Лебедевою, який був виданий у 2011 р. Автори зазначають, що отримання Україною незалежності змінило геополітичну ситуацію в Європі. У розділі міжнародних відносин серед розгляду інших важливих подій згадують про підписання в 1997 р. «Хартії про особливе партнерство» між Україною та Організацією Північноатлантичного договору [6, с. 244–245]. Подальша ж співпраця України з НАТО залишається поза увагою авторів, які основну увагу звертають на економічний та соціальний розвиток України на початку ХХІ ст., оминаючи стороною її зовнішньополітичний курс за різних урядів і Президентів.

У підручнику О. Пометун і Н. Гулана, який був виданий в 2012 р. відносини України з НАТО розглядаються в підрозділі «Україна в міжнародних організаціях». Методисти наголошують на євроатлантичному векторі зовнішньої політики України та згадують «Хартію про особливе партнерство» між Україною і НАТО, яка передбачала співробітництво не лише у проведенні навчань, а й у використанні науково-технічних досягнень Альянсу й проведенні миротворчих акцій [10, с. 318]. Автори включають матеріали інформаційних джерел, наводять уривок з газети «Урядовий кур'єр» за 2005 р., в якому говориться про інтенсифікацію взаємовідносин з НАТО, в той же час вказуючи на те, що швидкої євроатлантичної інтеграції не сталося через недостатній технологічний рівень галузей української промисловості та зміни домінанти зовнішньополітичного курсу – почалося зближення з Росією.

У той же час, упорядники не розглядають взаємовідносини України з Альянсом більш детально за президенства Л. Кучми, В. Ющенка. Акцентуючи увагу на внутрішньополітичному, економічному, соціальному становищі країни в період їхнього правління, вони обходять стороною досліджуване питання.

Міжнародні відносини виносять в окремий розділ, де узагальнюють відомості зовнішньої політики за всі роки незалежності України та розглядають її головні напрями досить побіжно. Загалом аналіз історії двосторонніх українсько-наївських відносин проводиться авторами шкільних підручників з урахуванням особливостей розвитку ситуації у сфері міжнародної безпеки. Сьогодні, як і раніше, консультації та співробітництво між Україною й НАТО охоплюють широкий спектр питань, які потребують всебічного висвітлення [13, с. 7].

Порівнюючи подачу інформації про взаємовідносини Україна-НАТО в підручниках останнього покоління з виданнями попередніх років, бачимо певні відмінності щодо змістового наповнення цього питання. Зокрема, у навчальних книгах з історії першої половини 2010-х років співпраця України з Альянсом згадується досить побіжно та аналіз репрезентується лише першими її етапами. Фактично в них показано існування даної взаємодії, наведено поодинокі її приклади, але докладного розгляду цього співробітництва не подано.

У підручниках останнього покоління спостерігається тенденція до більш широкого висвітлення міжнародних відносин, становища і позицій України на міжнародній арені в той чи інший період. Це пов'язано з подіями в Україні останніх років та її більш плідною євроатлантичною співпрацею. Така взаємодія України з Альянсом у них представлена більш широко, із розглядом її еволюції за часів перебування при владі різних президентів. У підручниках нового покоління спостерігаємо репрезентацію взаємовідносин із міжнародними спільнотами вже не окремою згадкою про них, а детальним висвітленням в окремих підрозділах до теми «Міжнародні відносини».

Крім того, подаються відомості про зміну поглядів на євроатлантичну співпрацю за часів Л. Кучми та В. Януковича, які пов'язані з російським впливом. В умовах плюралізму поглядів, відсутності єдиної домінуючої концепції, як в тоталітарних суспільствах, в навчальному текстовому матеріалі, представленому авторами, акценти розставлені по-різному. Одні виокремлюють співробітництво з міжнародними товариствами в окремі підрозділи, інші описують стратегію взаємодії з НАТО в

рамках дій у зовнішній політиці того чи іншого президента, що перебував при владі.

Не в усіх підручниках прослідковується висвітлення українських взаємовідносин з Альянсом за часів перебування при владі кожного з президентів, деякі автори доводять розгляд даного питання до охолодження взаємин за часів Л. Кучми, а на подальших етапах акцентують увагу на відносинах з Європейським Союзом, оминаючи стороною співробітництво з НАТО. Тому для більш повної репрезентативності взаємин Україна – НАТО вважаємо за потрібне подавати такий навчальний матеріал старшокласникам, враховуючи дані всіх етапів міжнародних відносин незалежної України. Крім того, слід розглядати дану співпрацю поряд із поглибленням взаємин з іншими міжнародними організаціями, не виокремлюючи якусь окрему.

Отже, у зв'язку з подіями останніх років у науковому та політичному дискурсі питання євроатлантичної інтеграції стає більш обговорюваним, по-різному представлене у ЗМІ, тому з метою ініціювання нових дискусій із-поміж старшокласників неодмінно потребує більш детального корегування текстової частини в шкільних підручниках з історії України для 11 класу. Проаналізувавши висвітлення співробітництва України з Північноатлантичним альянсом у навчальних книгах із курсу історії України, можемо сказати, що підручники останнього покоління відзначаються тенденційністю до більш послідовного та різнобічного вивчення даного питання. Проблема взаємодії з НАТО розглядається в окремих структурних підрозділах тем, які присвячені міжнародним відносинам. У той же час, автори відмінно розставляють акценти щодо подання даної проблеми. Тому перед упорядниками нових підручників стоїть завдання виробити спільний погляд на сутнісні події, що дозволить упорядкувати основні значимі віхи з історії взаємин між нашою державою і Північноатлантичним союзом, більш послідовно, хронологічно чітко, логічно вибудовувати науковий матеріал, даючи простір для дискусій, майбутніх інтерпретацій та аргументацій школярів.

Проте, упорядники навчальних книг повинні дотримуватися головних методологічних засад подачі наукового матеріалу для учнів. З одного боку наслідувати принципам історизму і об'єктивності, дотримуватися логіки і системності викладу

навчального тексту. Водночас розбудувати текст параграфу так, щоб не нав'язувалася авторська думка, а розставлені акценти спонукали до роздумів, інтерпретацій, виокремлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей у висновках, які повинні бути зроблені самими учнями.

Тим самим розвивати елементи критичного аналізу історичних джерел, адже старшокласники повинні усвідомити факт швидкоплинності часу, зміни орієнтирів у всіх сферах життя, в тому числі й зовнішній політиці, які залежні від конкретних історичних обставин. Пошук істини в історичних фактах і подіях розвиває критичне мислення, вчить оперувати отриманими знаннями та вміннями під час навчання на уроках історії, вільно висловлювати власну позицію. Учителі разом із упорядниками навчальних книг мотивують учнів до зацікавлення історією власного народу, виховують небайдужість, толерантність у ставленні до думки інших. З іншого боку методисти повинні удосконалювати методичний інструментарій, винаходжуючи цікаві проблемні завдання відповідно до нових змін і розвитку інформаційного середовища.

Вчителі спільно з авторами підручників спрямовують молоде покоління українців до активності в обговоренні зовнішньополітичних, так само й внутрішньополітичних процесів, які взаємопов'язані, адже думка народу в демократичному суспільстві повинна враховуватися. До того ж, з плином часу колишні старшокласники стануть відомими науковцями, політиками, дипломатами тощо. Саме вони в майбутньому будуть утілювати в життя набуті предметні та загальні компетентності зі шкільного навчання у своїй громадській, професійній діяльності та тим самим визначати політичні вектори нашої держави.

Джерела та література

1. Брежнева Т. *Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти: монографія*. Т. Брежнева, О. Їжак, А. Шевцов ; [Під ред. В. П. Горбуліна]. Дніпропетровськ: Пороги, 2003. 160 с.

2. Бурдяк В. *Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора*. В. Бурдяк, І. Мороз. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 165–174.

3. *Військово-технічне співробітництво України з країнами пострадянського простору та перспективи його розвитку*. Упоряди. І. Фанін. *Стратегічна панорама*. 2009. № 3. С. 182–191.

4. Власов В., Кульчицький С. *Історія України: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти*. Київ: Літера ЛТД, 2019. 256 с.

5. Даниленко, В. М. *Історія України: рівень стандарту: підручник для 11-го класу закладів загальної середньої освіти*. Київ: Генеза, 2019. 224 с.

6. Кульчицький С. В. *Історія України: підручник для 11 класу загальноосвітнього навчального закладу: рівень стандарту, академічний рівень*. К.: Генеза, 2011. 304 с.

7. Лесяк С.А., Магомедов А.О. *Започаткування процесу співпраці на рівні «Україна – НАТО», його головні напрями та перспективні сфери розвитку партнерських відносин*. «Young Scientist». № 6, 2018. С. 55–59.

8. Чорна Н. «Євроатлантичний вибір України та роль Польщі у його реалізації: українська історіографія». *Наукові записки: серія «Історія»*. С. 206.

9. *Окремі аспекти відносин Україна – НАТО*. К.: 2016. 208 с.

10. Пометун О. І., Гупан Н. М. *Історія України: підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарті, академічний рівень*. Харків «Сиція», 2012. 343 с.

11. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. *Історія України [рівень стандарту]: підручник для 11 класу загальної середньої освіти*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан 2019. 240 с.

12. Струкевич О. *Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закл. загальної середньої освіти*. Київ: Грамота, 2019. 240 с.

13. *Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва: аналіт. доп.* [О. С. Александров; упорядн. В. М. Бегма, Н. Г. Діденко, О. О. Резнікова; за заг. ред. О. В. Литвиненка]. К.: НІСД, 2011. 56 с.

6.4. ПОНЯТІЙНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

За даними Департаменту превентивної діяльності Національної поліції, станом на 31 липня 2018 року у власності громадян України перебували 892 854 одиниці вогнепальної зброї. У даній статистиці йдеться про зареєстровану мисливську нарізну та гладкоствольну зброю. Тому використання досвіду Латвії для України буде дуже корисним.

Міноборони Латвії зазначає, що роль мисливців у захисті країни ще визначається. «Це частина суспільства, яка озброєна, їх набагато простіше залучити до заходів щодо захисту країни. У них багато сенсорів і пристроїв, встановлених у лісі, які

стануть нам у нагоді для отримання інформації. Вони можуть забезпечити громадський порядок і безпеку в кризовій ситуації, допомогти військовим підрозділам, вони вміють стріляти. Можна знайти роль для кожного жителя, і мисливці одна з таких груп», – говорить директор департаменту кризового управління Міноборони [2].

Варто відзначити, що мисливці вже багато років співпрацюють з Національними збройними силами і Земессардзе (добровільна воєнізована організація в складі ЗС Латвії, дослівно – «Варта Землі»): усувають боброві греблі, беруть участь в навчаннях з виживання в лісі.

Офіційно війська ТрО призначені для підтримки регулярних військ у разі військових дій в місцях їх проживання. На практиці мова йде про добре організовані і навчені формування з широким спектром завдань, у тому числі боротьба з ДРГ у зоні відповідальності; забезпечення безпеки перекидання сил і засобів регулярних частин збройних сил держави до району оперативного застосування, охорона об'єктів інфраструктури, пошуково-рятувальні операції, а також ведення партизанської війни.

Цікаво, що «територіалів» можна залучати і до операцій у такій сфері як кіберпростір. Саме таким чином, країни сподіваються задіяти ІТ-фахівців, оскільки не має можливості запропонувати їм у діючих збройних силах більш вигідні умови і хороші зарплати у порівнянні з ІТ-кампаніями. До слова, для держави утримувати війська ТрО значно дешевше, ніж регулярну армію. Як відомо, вступивши до лав Військ ТрО, немає необхідності залишати основну роботу. Добровольці залучаються на навчання з регулярними військами тільки у вихідні дні. Крім того, ці «військові ігри» щомісяця мають оплачуватися державою. Тероборона – це не військово-цивільна компонента безпеки держави, а цивільно-військова, тобто така, де керують цивільні. Тому створюється ТрО для оборони держави, а не для військових.

Ми маємо зупинитись на категоріальному апараті цього важливого інституту системи національної безпеки України. Отже:

– територіальна оборона України є невід'ємною складовою оборони держави і полягає у скоординованій діяльності

суб'єктів ТрО України, в сукупності загальнодержавних, воєнних та спеціальних заходів в мирний час та в особливий період, спрямованої на забезпечення захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, поза зонами/районами ведення бойових дій;

– територіальний резерв – резервісти та військовозобов'язані, призначені для комплектування та доукомплектування управлінь, служб, військових частинах, підрозділів Військ ТрО України;

– управління територіальною обороною України – це діяльність, спрямована на організацію виконання, у межах повноважень, визначених законодавством заходів щодо підготовки та ведення ТрО України силами ТрО України, спеціальними службами, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також на організацію забезпечення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади ТрО в межах визначених повноважень;

– війська територіальної оборони України – це військове формування, на яке покладається виконання завдань ТрО України в мирний час та в особливий період, під час ведення воєнного стану (за виключенням зон (районів) ведення бойових дій з відсічі збройної агресії, згідно планувальних документів) та діють відповідно до нормативно-правових актів;

– загін територіальної оборони та безпеки територіальної громади – окремий підрозділ Військ ТрО України, сформований на добровільній основі з жителів відповідної громади та підпорядкований командирі військової частини (підрозділу) ТрО України за територіальним принципом, який здійснює свою діяльність відповідно до законодавства та Положення про загоны ТрО та безпеки територіальної громади, з метою підготовки та виконання завдань ТрО України в межах територіальної громади;

– Сили територіальної оборони України – органи управління, частини (підрозділи) Військ ТрО України, підрозділи та співробітники розвідувальних органів, правоохоронних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, Національної поліції України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України, а також акредитовані ГО, які

виконують завдання в інтересах ТрО України та залучаються для виконання завдань ТрО України в мирний час та в особливий період та під час ведення воєнного стану.

Та до цього часу український парламент ще не ухвалив законодавчу базу для створення важливого інституту безпеки країни – військ ТрО і кілька проектів лише ще обговорюються у стінах парламенту.

Джерела та література

1. Війська тероборони у 10 разів дешевші за регулярні. *Ukrainian Military Pages*. 4 жовтня 2020 року. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/10/tro.html> (дата звернення: 12.01.2021).

2. Міноборони Латвії залучатиме мисливців до захисту країни. *Ukrainian Military Pages*. 10 березня 2020 року. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/03/hunters.html> (дата звернення: 12.01.2021).

3. Проект Закону про територіальну оборону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70682 (дата звернення: 12.01.2021).

Інформація про авторів

Бабіна Валентина, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та права, Одеський національний політехнічний університет

Барановський Фелікс, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології, права та філософії, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Басенко Руслан, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Бобрицький Леонід, кандидат юридичних наук, доцент, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Бороденко Олена, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Бублик Дмитро, здобувач вищої освіти СВО бакалавр спеціальності «Політологія», Полтавська державна аграрна академія

Ворона Петро, доктор наук з державного управління, доцент, перший проректор, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Гергель Анастасія, здобувач вищої освіти СВО бакалавр спеціальності «Політологія», Полтавська державна аграрна академія

Гладкий Сергій, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правознавства, Полтавський університет економіки і торгівлі

Гончар Ростислав, здобувач вищої освіти здобувач вищої освіти СВО магістр спеціальності «Ветеринарна медицина», Полтавська державна аграрна академія

Дзюба Наталія, директор Яресківського народного краєзнавчого музею

Дмитрашко Світлана, кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної

діяльності, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дяченко Ольга, кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Жалій Руслан, старший викладач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Жалій Тамара, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Льченко Алла, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Каденко Дмитро, аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, Національна академія державного управління при Президентові України

Капліна Анастасія, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій, Херсонський державний аграрно-економічний університет

Кононенко Жанна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень, Полтавська державна аграрна академія

Кончаковський Євген, кандидат економічних наук, доцент, магістр з політології, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Кочубей Лариса, доктор політичних наук, професор, професор кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики, Київський національний університет культури і мистецтв

Крюковська Ольга, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності, Дніпровський державний технічний університет

Лікарчук Дар'я, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Лікарчук Наталія, доктор політичних наук, професор, професор кафедри державного управління, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Лопушинський Іван, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Херсонський національний технічний університет

Макарець Світлана, кандидат історичних наук, доцент, магістр з політології, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Матвієнко Леся, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Медвідь Федір, доктор наук в галузі політології, доцент, професор кафедри теорії держава і права та конституційного права, Навчально-науковий інститут права Міжрегіональної академії управління персоналом

Миколенко Інна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Полтавська державна аграрна академія

Миргородська Олена, здобувач вищої освіти СВО бакалавр спеціальності «Міжнародні відносини і право», Одеський національний політехнічний університет

Мочков Олександр, кандидат наук з державного управління, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Наумкіна Світлана, доктор політичних наук, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Некряч Анастасія, доктор політичних наук, професор; професор кафедри гуманітарних та соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Пикало Олександр, здобувач вищої освіти СВО бакалавр спеціальності «Політологія», Полтавська державна аграрна академія

Подлесна Ганна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Помаз Юлія, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Приходько Сергій, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Сидоренко Федір, здобувач вищої освіти СВО бакалавр спеціальності «Політологія», Полтавська державна аграрна академія

Соловей Сергій, магістр управління суспільним розвитком, депутат сьомого скликання, Полтавська обласна рада

Сухостат Валерія, здобувач вищої освіти СВО магістр спеціальності «Середня освіта (Історія)», Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Твердохліб Анатолій, магістр права, аспірант спеціальності «Право», Міжрегіональна академія управління персоналом

Удовиченко Катерина, здобувач вищої освіти СВО магістр спеціальності «Середня освіта (Історія)», Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Урбанський Максим, магістр права, здобувач ступеня доктора філософії Міжрегіональна академія управління персоналом

Шаравара Роман, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри правознавства та фінансів, Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Шейко Сергій, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Шеломовська Оксана, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри соціології, Дніпровський державний технічний університет

Якименко Микола, доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, Полтавська державна аграрна академія

Наукове видання

**ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія

Науковий редактор:

Шаравара Тамара

Редколегія

Сизоненко Наталія

Подлесна Ганна

Кончаковський Євген

Керівник видавничого проекту *Зарицький В.І.*

Комп'ютерний дизайн *Щербина О.П.*

Підписано до друку 26.02.2021. Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. аркушів – 14,88. Обл.-вид. аркушів – 13,58.

Тираж 300

«Видавництво Ліра-К»

Свідоцтво № 3981, серія ДК.

03142, м. Київ, В. Стуса, 22/1

тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48

Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net